ÖSTERREICHISCHE AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN KOMMISSION FÜR BYZANTINISTIK

CORPUS SCRIPTORUM DE RE MUSICA

BAND I

GABRIEL HIEROMONACHOS

Abhandlung über den Kirchengesang

Herausgegeben von

CHRISTIAN HANNICK und GERDA WOLFRAM

VERLAG DER ÖSTERREICHISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN WIEN 1985 Compression of

1007 17 L 188 - C117

INHALTSVERZEICHNIS

Vorwort des Herausgebers	7
Vorwort	9
Abkürzungsverzeichnis	13
I. Einleitung: Gabriel und seine Lehrschrift über die Musik	15
1. Der Verfasser des Traktates	17
2. Die Lehrschrift	22
3. Handschriftliche Überlieferung und Ausgaben	24
4. Zur Überlieferungsgeschichte	28
II. Text und Übersetzung	33
III. Kommentar	105
IV. Indices	
1. index vocum	141
2. index nominum	152
3. index codicum	154
· · · · · · · · · · · · · · · · · · ·	155
5. index rerum	156

VORWORT DES HERAUSGEBERS

Nach einem halben Jahrhundert intensiver Forschung auf dem Gebiet der byzantinischen Kirchenmusik, die vor allem durch die Gründung und Inangriffnahme der Monumenta Musicae Byzantinae (Kopenhagen, seit 1935) durch Carsten Høeg gefördert wurde, scheint es angebracht, die bisher einzige Sammlung theoretischdidaktischer Schriften zum byzantinischen Kirchengesang (L. TARDO, L'antica melurgia bizantina nell'interpretazione della scuola monastica di Grottaferrata. Grottaferrata 1938, 145-260: Testi teoretici di melurgia bizantina) kritisch zu sichten. Freilich wurden vor und nach Tardo verschiedene Texte aus diesem Gebiet des byzantinischen Fachschrifttums herausgegeben, die Einzelprobleme des griechischen Kirchengesangs des Mittelalters, jenes Juwels der byzantinischen Kultur, beleuchten. Die weite Streuung dieser kleinen Editionen und die nicht allzugroße Zuverlässigkeit der Ausgabe Tardos, die meistens auf einer einzigen, oft späten Handschrift der jeweiligen Traktate beruht, rechtfertigen das Unternehmen, dessen erster Faszikel hiemit der Öffentlichkeit vorgelegt wird.

Im Gegensatz zu den vielen umfangreichen theoretischen Schriften zur klassisch-griechischen Musik zogen die Abhandlungen zum mittelalterlichen griechischen Kirchengesang nur selten die Aufmerksamkeit der Philologen auf sich. Noch mehr: Die knappen, eingestandenermaßen nicht leicht verständlichen Traktate, die als Einleitung zur Entzifferung und Lektüre der zahlreichen Denkmäler der byzantinischen Tonkunst dienten, beschäftigen bis heute Hellenisten und Musikwissenschaftler viel weniger als die umfangreichen, gelegentlich einander widersprechenden Lehrschriften zu der bis auf wenige Fragmente verlorenen Musikkultur des antiken Hellas. Neben zahlreichen Einzeleditionen besitzen die Gesamtausgaben antiker musiktheoretischer Schriften von Meibom, Vincent und Jan bis heute einen eminenten Wert. Das mit vorliegendem Band eröffnete Corpus scriptorum de re

musica soll nun das Fachschrifttum zum mittelalterlichen griechischen Kirchengesang erschließen.

Es ist kein Zufall, daß die hiemit begründete Reihe als Frucht einer Zusammenarbeit zwischen der Königlich Dänischen Akademie der Wissenschaften und der Österreichischen Akademie der Wissenschaften in Wien erscheint. Auf den Begründer der Monumenta Musicae Byzantinae, C. Høeg, geht die Initiative zur Inangriffnahme eines solchen Corpus zurück, wofür er in jahrelanger Arbeit umfangreiches Material sammelte; auf der anderen Seite begrüßt der Unterzeichnete als Vorsitzender der Kommission zur Herausgabe des Corpus Fontium Historiae Byzantinae und Herausgeber der series Vindobonensis des CFHB die Möglichkeit, ein neues Quellenwerk unter den Auspizien der Österreichischen Akademie der Wissenschaften eröffnen zu können.

Das Corpus scriptorum de re musica soll alle theoretischen Schriften zur byzantinischen Kirchenmusik vor der Reform des Chrysanthos von Madyta erfassen. Neben der kritischen Ausgabe des griechischen Textes wird eine Übersetzung geboten; ein Kommentar und ein Wortindex erschließen den Inhalt der jeweiligen Schriften.

Als erste Bände erscheinen zwei Traktate von Musiklehrern aus dem 15. Jh., Gabriel Hieromonachos und Manuel Chrysaphes, die zentrale Fragen der byzantinischen Musiktheorie behandeln. Weitere Bände sind in Vorbereitung.

Möge die hiemit eröffnete Reihe dazu beitragen, tieferes Verständnis für einen vernachlässigten Zweig der christlichen Kunst und der byzantinischen Kultur zu fördern.

Wien, März 1984

Herbert Hunger

VORWORT

Obwohl die Beschäftigung mit den theoretischen Schriften zur byzantinischen Kirchenmusik mit der Entzifferung ihrer Notation am Beginn dieses Jahrhunderts eng verbunden ist, blieben diese Traktate und Lehrschriften, die fast ausschließlich in neumierten liturgischen Handschriften als Anleitungen für den Sänger überliefert sind, als literarische Denkmäler wenig beachtet. Man begnügt sich meistens, bis in die Handbücher zur Notation der reformierten, nach-chrysanthinischen griechischen Kirchenmusik, zur Erörterung einzelner Probleme mit Auszügen aus diesen Lehrschriften. Weder die älteren Einzelausgaben noch die bisher einzige Gesamtedition dieser Texte durch L. TARDO, L'antica melurgia bizantina nell'interpretazione della scuola monastica di Grottaferrata (Grottaferrata 1938), bieten einen annähernd zuverlässigen Text. Nicht selten werden von den Editoren die fast auf jeder Seite auftretenden terminologischen Schwierigkeiten und sonstigen inhaltlich dunklen Stellen stillschweigend übergangen.

Solche Lehrschriften galten als Anleitung für den praktischen Gesangsunterricht und als Fibeln für den Psaltes. Sie fanden nie Eingang in das Unterrichtsprogramm des alten Quadrivium; dort wurde vielmehr die gesamte byzantinische Zeit hindurch die antike, klassisch-griechische Musiktheorie gelehrt, wie wir es am Beispiel des Σύνταγμα τῶν τεσσάρων μαθημάτων des Georgios Pachymeres ersehen. Theorie und Praxis klafften auseinander. Die alten Lehrsätze galten vor allem für die Instrumentalmusik, wobei sich das mathematische Gerüst der Tonlehre nach der Lyra richtete. Auf der anderen Seite hatte sich der monophonische, streng vokale Kirchengesang zu einer hochdifferenzierten musikalischen Kunst entwickelt, in welcher Kompositions- und Notationslehre nicht mehr durch die mündliche Überlieferung allein zuverlässig zu tradieren waren.

Bereits im Überblick über die byzantinischen Lehrschriften zur Musik im Handbuch der byzantinischen Literaturgeschichte meines Lehrers, HERBERT HUNGER, Die hochsprachliche profane Li-

teratur der Byzantiner II (München 1978), wies ich auf die Notwendigkeit der Heranziehung der klassisch-griechischen Musiktheorie zur Klärung der Traktate zum byzantinischen Kirchengesang hin, ohne jedoch damit den verfehlten Schritt von J. Tzetzes, Über die altgriechische Musik in der griechischen Kirche (München 1874), wiederholen zu wollen, den Kirchengesang des Mittelalters als eine unmittelbare Fortführung der antiken Tonkunst insgesamt zu betrachten.

Der hier vorgelegte erste Band des Corpus scriptorum de re musica ist das Ergebnis einer Zusammenarbeit mit Frau Dr. Gerda Wolfram, die als meine Schülerin an der Universität Wien ihre Dissertation dem Sticherarion Vind. theol. gr. 136 gewidmet hatte.

Des hohen Schwierigkeitsgrades, Lehrschriften zur byzantinischen Kirchenmusik auch nur annähernd erschöpfend zu erfassen, wird sich jeder bewußt sein, der diese Traktate in ihrer Gesamtheit — und nicht in ausgewählten Auszügen — kennt. Als erste Voraussetzung fehlt eine gesicherte Kenntnis aller anderen Traktate, die bisher — wenn überhaupt — äußerst mangelhaft ediert sind. Zwar ist das musikalische Repertoire, worauf der Verfasser des hier edierten Traktates, Gabriel Hieromonachos, hinweist, aus vielen zeitgenössischen neumierten Handschriften erschließbar. Voruntersuchungen zu terminologischen Fragen oder zu den Werken der zahlreichen namentlich bekannten Komponisten fehlen jedoch. Daher wurde hier versucht, den Text des Gabriel aus sich selbst und auf dem Hintergrund der gründlicher erforschten klassischgriechischen Musiktheorie zu deuten. Viele Fragen mußten offen bleiben; andere wurden als solche vielleicht nicht erkannt.

Nach Abschluß dieses ersten Bandes blicken die Bearbeiter mit Dankbarkeit auf die fruchtbaren Gespräche zurück, die anläßlich eines auf Einladung der Österreichischen Akademie der Wissenschaften und ihres damaligen Präsidenten, Herrn Prof. Dr. H. Hunger, 1981 in Wien veranstalteten Meinungsaustausches mit H. Glahn, J. Raasted und Gr. Stathis durchgeführt werden konnten. Kollegiale Hilfe bei der Beschaffung schwer erreichbarer griechischer Fachliteratur leisteten Herr Dr. Gr. Stathis/Athen und Herr Dr. G. Vergotis/Thessalonike, wofür ihnen herzlich gedankt wird. Nicht wenigen Dank schulden wir schließlich J. Raasted, der das ganze Manuskript las und wertvolle Hinweise bzw. Berichtigungen beisteuerte.

Möge diese kommentierte Edition der Lehrschrift des Gabriel Hieromonachos, der umfangreichsten und überlieferungsmäßig geschlossensten Abhandlung zum griechischen Kirchengesang, als ein Baustein für eine künftige "Theorie der byzantinischen Musik" gelten.

Trier - Wien, März 1984

Christian Hannick

ABKÜRZUNGSVERZEICHNIS

- BollGrott... Bollettino della Badia greca di Grottaferrata. Grottaferrata 1929/30 ff.
- BZ... Byzantinische Zeitschrift. Leipzig München 1892 ff.
- CAG... Commentaria in Aristotelem graeca, hrsg. v. d. Preuss. Akad. d. Wiss. Berlin.
- Chatzegiakumes I... M. K. Chatzegiakumes, Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453—1832) Ι. Athen 1975.
- Chrysanthos, Θεωρητικόν... Chrysanthos, Erzbischof v. Dyrrhachion, aus Madyta, Θεωρητικόν μέγα τῆς μουσικῆς. Triest 1832 (ND Athen 1977).
- Conomos, Trisagia... D. E. Conomos, Byzantine Trisagia and Cheroubika of the fourteenth and fifteenth centuries. A study of late byzantine liturgical chant. Thessalonike 1974.
- CSRM... Corpus scriptorum de re musica (MMB). Wien, ab 1985.
- ΕΕΒS... Έπετηρίς Έταιρείας Βυζαντινών Σπουδών. Athen 1924 ff.
- Floros, Entzifferung ... C. Floros, Die Entzifferung der Kondakarien-Notation. Musik des Ostens 3 (1965) 7—71; 4 (1967) 12—44.
- Floros, Neumenkunde... C. Floros, Universale Neumenkunde I—III. Kassel 1970.
- Hannick, Antike Überlieferungen... Ch. Hannick, Antike Überlieferungen in der Neumeneinteilung der byzantinischen Musiktraktate. JÖB 26 (1977) 169—184.
- Hannick, Byz. Musik... Ch. Hannick, Byzantinische Musik, in: H. Hunger, Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner II (Byzantinisches Handbuch im Rahmen des Handbuchs der Altertumswissenschaften V/2). München 1978, 181—218.
- Jan... C. Janus, Musici scriptores graeci. Leipzig 1895 (ND Hildesheim 1962).
- JÖB... Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik. Wien 1951 ff.
- MMB... Monumenta Musicae Byzantinae. Kopenhagen 1935 ff.
- MR I—VI... Μηναΐα του όλου ένιαυτου I—VI (Sept.—Aug.). Rom 1888—1901.
- OCA... Orientalia Christiana Analecta. Rom 1935 ff.
- Palikarova Verdeil... R. Palikarova Verdeil, La musique byzantine chez les Bulgares et les Russes (du IXe au XIVe siècle) (*MMB Subs.* 3). Kopenhagen Boston 1953.
- Philoxenes, Λεξικόν... Κ. Philoxenes, Λεξικόν τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Konstantinopel 1868.
- PL...J. P. Migne, Patrologiae cursus completus, Series latina. Paris 1844 ff.
- PLP... Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit, erstellt v. E. Trapp,

- unter Mitarbeit v. R. Walther u. H.-V. Beyer (Veröffentlichungen d. Kommission f. Byzantinistik I/1 ff.). Wien 1976 ff.
- Psachos, Παρασημαντική... Κ. Α. Psachos, ή παρασημαντική τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς. Athen 1917, 21978.
- RAASTED, Intonation formulas... J. RAASTED, Intonation formulas and modal signatures in byzantine musical manuscripts (MMB Subs. 7). Kopenhagen 1966.
- RE... Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung, hrsg. v. G. Wissowa. Stuttgart 1893ff.
- REG... Revue des Études Grecques. Paris 1888 ff.
- RSBN... Rivista di Studi Bizantini e Neoellenici. Roma 1964 ff.
- Schäfke... R. Schäfke, Aristeides Quintilianus, eingeleitet, übers. und erläutert. Berlin 1937.
- Stathes, 'Αναγραμματισμοί... Gr. Th. Stathes, Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα τῆς βυζαντινῆς μελοποιΐας ("Ιδρυμα βυζ. Μουσικολογίας, Μελέται 3). Athen 1979.
- Stathes, "Δειναὶ θέσεις"... Gr. Th. Stathes, "Δειναὶ θέσεις" καὶ "Έξήγησις". $J\ddot{O}B$ 32/7 (1982) 49—61.
- Stathes, Έξήγησις... Gr. Th. Stathes, Ἡ ἐξήγησις τῆς παλαιᾶς βυζαντινῆς σημειογραφίας (Ἰδρυμα βυζ. Μουσικολογίας, Μελέται 2). Athen 1978.
- Stathes, Σημειογραφία... Gr. Th. Stathes, Ἡ παλαιὰ βυζαντινὴ σημειογραφία καὶ τὸ πρόβλημα μεταγραφῆς της εἰς τὸ πεντάγραμμον. Βυζαντινά 7 (1975) 193—220.
- Stathes, Τὰ χειρόγραφα I—II... Gr. Th. Stathes, Τὰ χειρόγραφα βυζαντινής μουσικής. Ἄγιον Όρος I—II. Athen 1975—1976.
- Tardo, L'antica melurgia... L. Tardo, L'antica melurgia bizantina nell'interpretazione della scuola monastica di Grottaferrata. Grottaferrata 1938.
- Thibaut, Monuments... J. B. Thibaut, Monuments de la notation ekphonétique et hagiopolite de l'église grecque. St-Pétersbourg 1913 (ND Hildesheim 1976).
- Thibaut, Origine...J. B. Thibaut, Origine byzantine de la notation neumatique de l'église latine. Paris 1907 (ND Hildesheim 1975).
- TR... Τριώδιον κατανυκτικόν. Rom 1879.
- Vetter, Additamenta... H. Vetter, Additamenta ad Henrici Stephani thesaurum graecae linguae ex musicis graecis excerpta. Gymnasium zu Zwickau, Jahresbericht 1866/1867, 1—26.
- VETTER, Specimen... M. H. VETTER, Specimen lexici in musicos graecos. Programm Meißen 1861, 1—34.
- VV... Vizantijskij Vremennik 1-25. SPb 1894 ff.; N. S. Moskva 1947 ff.
- Wellesz, History... E. Wellesz, A history of byzantine music and hymnography. Oxford 21961.
- Wellesz, Hymnen Sept.... E. Wellesz, Die Hymnen des Sticherarium für September (MMB Transcr. 1). Kopenhagen 1936.

I. EINLEITUNG: GABRIEL UND SEINE LEHRSCHRIFT ÜBER DIE MUSIK

1. DER VERFASSER DES TRAKTATES

Wie die meisten byzantinischen Meloden und Hymnographen ist uns Gabriel Hieromonachos lediglich aus seinen Werken bekannt, wobei Träger desselben Namens sich nicht immer mit Sicherheit auseinanderhalten lassen.

Von seinem Homonymen, dem Hieromonachos Gabriel aus Anchialos, dessen Tätigkeit in den Beginn des 17. Jh. fällt¹, ist der Verfasser des hier edierten Traktates zu unterscheiden, auch wenn die spätere handschriftliche Überlieferung gelegentlich beide Melographen verwechselt². Von dem Autor der musiktheoretischen Schrift ist ebenfalls — entgegen Thibaut³ — Gabriel Hieromonachos, Kopist des Cod. Lesbos, Leimon 259 aus dem Jahr 1572 und des Cod. Athous Kutl. 459 aus dem Jahre 1591⁴ zu trennen.

Trotz der Unterschiede in der Überschrift des Traktates in den einzelnen Textzeugen wird heute allgemein angenommen, daß Gabriel Hieromonachos — entsprechend dem Hinweis im Cod. Athous Laura E 148 (610) aus dem 16. Jh. — im Kloster τῶν Ξαν-θοπούλων in Konstantinopel lebte und dort das Amt eines Domestikos, oder Chor-Vorstehers⁵, innehatte. Vieles spricht nämlich dafür, den Verfasser der musikologischen Lehrschrift mit dem Melographen Gabriel Hieromonachos τῶν Ξανθοπούλων gleichzusetzen, der im Cod. Athous Docheiariu 315 aus dem 16.—17. Jh. als δομέστικος genannt wird⁶. In anderen musikalischen Antholo-

¹ Chatzegiakumes I 270.

² So z. B. der Cod. Athous Kutlumusiu 461 aus dem 17. Jh.: Tardo, L'antica melurgia 207.

³ J. B. Thibaut, Les traités de musique byzantine. BZ 8 (1899) 482.

⁴ Chatzegiakumes I 37—39. Vgl. noch den Kopisten des Cod. Lond. Harl. 5614 aus dem Jahre 1554/55, Gabriel Hieromonachos, im Repertorium der griechischen Kopisten 800—1600. I: Großbritannien, A: Verzeichnis der Kopisten, ed. E. Gamilscheg - D. Harlfinger. Wien 1981, Nr. 42, S. 48.

⁵ Vgl. K. M. Rhalles, Περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀξιώματος τῶν δομεστίκων. Πρακτικὰ τῆς Άκαδημίας Άθηνῶν 12 (1937) 294—296.

⁶ Stathes, Τὰ χειρόγραφα Ι 348.

gien der nachbyzantinischen Zeit wird der Melograph Gabriel Hieromonachos gelegentlich noch φιλόσοφος (in einem Verzeichnis von Meloden im Cod. Athous Xerop. 318 aus dem Beginn des 19. Jh.)⁷ oder θαυμαστὸς καὶ γλυκύτατος (im Cod. Athous Gregoriu 3 aus dem 17. Jh.)⁸ genannt.

Das Kloster τῶν Ξανθοπούλων in Konstantinopel, das wahrscheinlich am Ende des 14. Jh. gegründet wurde⁹, brachte im 15. Jh. andere berühmte Melographen wie Gerasimos Hieromonachos¹⁰ oder Markos Hieromonachos, den späteren Metropoliten von Korinthos¹¹, hervor.

Mehr ist nicht bekannt über Gabriel Hieromonachos, den Domestikos des Klosters τῶν Ξανθοπούλων. Aus einer leider nicht genau genannten athonitischen Handschrift vermerkte P. Uspenskij, Gabriel hätte seine Abhandlung ἐν τῆ ἐξορίᾳ ἐν τῆ πόλει Ῥώμη τῆ μεγάλη verfaßt¹²; es handelt sich wahrscheinlich um den unten genannten Cod. Zographu 120.

Aus diesen spärlichen Angaben ergeben sich keine chronologischen Merkmale, die ermöglichen, die Tätigkeit des Gabriel zeitlich einzuschränken. Daher nimmt es nicht wunder, daß chronologische Angaben über ihn im älteren Schrifttum untereinander stark divergieren, zumal sein Werk sich noch nicht von dem seiner Homonymen mit Sicherheit trennen läßt. Abgesehen von inhaltlichen Kriterien in der Lehrschrift über die Musik und von bei weitem noch nicht ausgearbeiteten stilistischen Merkmalen seiner Vertonungen von Kirchenhymnen liefern die diese Werke enthaltenden Handschriften die einzigen Anhaltspunkte für eine zeitliche Zuordnung des Gabriel Hieromonachos und Domestikos des Klosters τῶν Ξανθοπούλων.

Neben der unten edierten musiktheoretischen Abhandlung betätigte sich Gabriel als Melograph. Dabei unterschied er sich nicht

⁷ Stathes, Τὰ χειρόγραφα Ι 146.

⁸ Stathes, Τὰ χειρόγραφα II 187.

⁹ R. Janin, La géographie historique de l'empire byzantin I/3: Les églises et les monastères. Paris 1969², 378 f.; D. Balfour, Politico-historical works of Symeon, archbishop of Thessalonike (WBS 13). Wien 1979, 279—286.

¹⁰ PLP Nr. 3743.

¹¹ Chatzegiakumes I 337 f.

¹² P. Uspenskij, Vtoroe putešestvie po svjatoj gore Afonskoj... v gody 1858, 1859 i 1861 i opisanie skitov Afonskich. Moskau 1880, 162.

von anderen Musiklehrern wie Manuel Chrysaphes oder Ioannes Laskaris. Lediglich als Kopist ist Gabriel bisher nicht bekannt. Freilich läßt sich im jetzigen Stand der Katalogisierung byzantinischer Musikhandschriften nur annähernd das Kompositionswerk des Gabriel erfassen, so daß folgende Angaben lediglich vorläufigen Charakter aufweisen.

a) Zum Repertoire des Sticherarion der späteren Ausformung, die melodisch über die klassische Form der sog. standard abridged version¹³ hinausgeht, steuerte Gabriel folgende Stichera bei:

— Sticheron zum Fest des Ioannes Prodromos am 24. Juni: Ἡλθεν ἡ φωνὴ τῆς χάριτος, ἦχ. β΄ (MR V 348) und Sticheron pentekostarion für den Beginn der Fastenzeit: Τὰ πλήθη τῶν πεπραγμένων, ἦχ. πλ. β΄ (TR 2).

Beide Stichera sind im Athous Xerop. 383 aus der 2. Hälfte des 15. Jh. f. 172^r bzw. 236^v überliefert¹⁴, in einer Handschrift, die Kompositionen anderer Mönche des Klosters τῶν Ξανθοπούλων wie Gerasimos Hieromonachos und Markos von Korinthos überliefert und offensichtlich, gemäß dem Vermerk auf f. 236^v ἐκ τῆς μονῆς τῆς ποτε ἡμετέρας, λέγω δὴ τῶν Ξανθοπούλων, aus jenem Kloster stammt.

— Sticheron für das Fest der Verklärung Christi am 6. August Τὸν γνόφον τὸν νομικόν, ἦχ. πλ. δ΄ (MR VI 330): Athous Docheiariu 369 aus dem 17. Jh., f. 233^{r 15}.

Kompositionen des Gabriel — wahrscheinlich dieselben wie oben angeführt — sind ebenfalls im Cod. Athen. BN 886, einem Sticherarion aus dem 15. Jh., neben Werken des Ioannes Plusiadenos und des Manuel Chrysaphes erhalten¹⁶.

b) Der Hauptteil des musikalischen Œuvres des Gabriel besteht aus Vertonungen von Psalmversen im kalophonischen Stil, aus Krate-

¹³ Vgl. O. STRUNK, Specimina notationum antiquiorum (MMB VII), Pars suppl. Kopenhagen 1966, 16.

¹⁴ Stathes, Τὰ χειρόγραφα I 292, 294; Stathes, Άναγραμματισμοί 186.

¹⁵ Stathes, Τὰ χειρόγραφα I 502.

¹⁶ Ι. Sakellion, Κατάλογος των χειρογράφων της Έθνικης Βιβλιοθήκης της Έλλάδος. Athen 1892, 160.

mata und Anagrammatismoi, wie sie ab dem späten 14. Jh. in Handschriften der τάξις τῶν ἀκολουθιῶν aufgenommen wurden. Ob freilich die im folgenden angeführten Kompositionen alle von demselben Verfasser stammen, kann im jetzigen Stand der Forschung auf dem Gebiet der byzantinischen Musikgeschichte nicht entschieden werden. Noch weniger kann die folgende Auflistung Anspruch auf Vollständigkeit erheben:

— Γεύσασθε καὶ ἴδετε (Ps 33,9) und anschließendes Kratema: Athous Xerop. 265 aus der Mitte des 16. Jh. 17; Docheiariu 315 aus dem 16.—17. Jh. 18. Das Kratema wurde später bearbeitet (ἐκαλλωπίσθη) durch den Protopsaltes der Großen Kirche und späteren Patriarchen von Konstantinopel, Theophanes Karykes (1578—1597) 29: Xeropotamu 291 aus der 1. Hälfte des 18. Jh. 20; Docheiariu 310 aus der 2. Hälfte des 18. Jh. 21. Allerdings schreibt Chatzegiakumes das Kratema, das Theophanes Karykes bearbeitete, einem anderen Gabriel als dem Verfasser des Musiktraktates zu 22, der vor der Halosis gelebt haben soll.

— Verschiedene *Kratemata*: Xerop. 317 aus dem 18. Jh., eine Handschrift, die auch Werke des Gabriel aus Anchialos enthält²³; Xerop. 319 aus der 1. Hälfte des 18. Jh.²⁴; Docheiariu 314 aus dem 16. Jh.²⁵; Panteleimon 962 aus dem 16. Jh.²⁶; Panteleimon 1271 aus dem 17.—18. Jh.²⁷.

— Stichoi kalophonikoi u. a. über Ps 2,11 (Καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ἤχ. β΄): Xerop. 307 aus den Jahren 1767—1770²8; Xerop. 317 aus dem 18. Jh.²9; Docheiariu 315 aus dem 16.—17. Jh.³0; Docheiariu 324

¹⁷ Stathes, Τὰ χειρόγραφα I 15.

¹⁸ Stathes, Τὰ χειρόγραφα I 348.

¹⁹ Chatzegiakumes I 307 f.

²⁰ Stathes, Τὰ χειρόγραφα Ι 64.

²¹ Stathes, Τὰ χειρόγραφα Ι 341.

²² Chatzegiakumes I 271.

²³ Stathes, Τὰ χειρόγραφα Ι 142.

²⁴ Stathes, Τὰ χειρόγραφα Ι 151.

²⁵ Stathes, Τὰ χειρόγραφα Ι 348.

²⁶ Stathes, Τὰ χειρόγραφα II 298.

²⁷ Stathes, Τὰ χειρόγραφα ΙΙ 516.

²⁸ Stathes, Τὰ χειρόγραφα Ι 108.

²⁹ Stathes, Τὰ χειρόγραφα Ι 138.

³⁰ Stathes, Τὰ χειρόγραφα I 348.

aus dem Jahr 1686³¹; Docheiariu 337 aus dem Jahre 1764³²; Gregoriu 5 aus dem 17. Jh.³³; Lesbos, Leimonos 459, um 1700; Lesbos, Leimonos 238, um 1700; Lesbos, Leimonos 8 aus dem Ende des 18. Jh.³⁴.

- Teretismoi: Xerop. 287 aus dem Jahre 172435.
- Mathemata: Dionysiu 569 aus dem Jahre 168536.
- Anagrammatismoi zu den Festen: Gregoriu 3 aus dem 17. Jh.³⁷.
 Hier wird als Komponist Γαβριὴλ ὁ θαυμαστὸς καὶ γλυκύτατος genannt.

Die ältesten Textzeugen der Werke des Gabriel, Hieromonachos des Klosters τῶν Ξανθοπούλων, sind somit der Cod. Athous Xeropotamu 383 aus der 2. Hälfte des 15. Jh., in welchem Markos von Korinthos, ebenfalls Mönch des Klosters τῶν Ξανθοπούλων, als bereits verstorben (μακαρίτης) genannt wird³8, und die älteste Abschrift seines Traktates im Autographon des Ioannes Plusiadenos im Cod. Dionysiu 570. Somit gehört Gabriel zu den Melographen und Musiktheoretikern des 15. Jh.³³; seine Akme wird wohl um die Mitte des Jahrhunderts anzusetzen sein. Wahrscheinlich wirkte Gabriel vor Manuel Chrysaphes, dessen Blütezeit in die Jahre 1440—1463 fällt⁴⁰ und auf dessen theoretische Schrift er keinen Bezug nimmt.

³¹ Stathes, Τὰ χειρόγραφα Ι 368.

³² Stathes, Τὰ χειρόγραφα Ι 399.

³³ Stathes, Τὰ χειρόγραφα Η 594.

³⁴ Chatzegiakumes I 270.

³⁵ Stathes, Τὰ χειρόγραφα Ι 55.

³⁶ Stathes, Τὰ χειρόγραφα II 695.

³⁷ Stathes, Τὰ χειρόγραφα II 587. Weitere, unidentifizierte Kompositionen eines Gabriel Hieromonachos im Cod. Athen. 886, einem Sticherarion aus dem 15. Jh.: Sakkelion, Κατάλογος 160.

³⁸ Markos von Korinthos, der den Cod. Vatop. 1527 im Jahre 1434 abschrieb (Chatzegiakumes I 337), verstarb 1444: Georgios Sphrantzes XXVI 5 (Grecu 68,5).

 $^{^{39}}$ So auch bei Stathes, Άναγραμματισμοί 130; J. Rebours, Πραγματεία του XV αίωνος περὶ βυζαντινής μουσικής. Φόρμιγξ B 6 (1910) 1 —2, 5 nennt ohne weitere Begründung das Jahr 1440 anscheinend als das Jahr, in welchem Gabriel sein Werk verfaßte.

⁴⁰ Ch. G. Patrineles, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἰστορίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Α΄ Πρωτοψάλται, λαμπαδάριοι καὶ δομέστικοι τῆς Μεγάλης Έκκλησίας (1453—1821). Μνημοσύνη 2 (1968—69) 82; Chatzeglakumes I 392.

2. DIE LEHRSCHRIFT

Seit den entscheidenden Forschungen von Rebours, Thibaut, Papadopulos-Kerameus⁴¹, die in der Sammlung der theoretischen Texte zur byzantinischen Kirchenmusik von Tardo⁴² zusammengetragen wurden, sind nur wenige neue Traktate aus den noch nicht genügend erforschten handschriftlichen Beständen zutage gebracht worden. Wenn neue Denkmäler — bis auf wenige Ausnahmen, wie z. B. die Abhandlung von Ioannes Laskaris⁴³ oder die noch nicht edierte Lehrschrift des Akakios⁴⁴ — unser Wissen über dieses Gebiet nicht erweitert haben, gilt es, die bereits bekannten und edierten Traktate genau zu untersuchen, um daraus Elemente der byzantinischen Musiktheorie zu entnehmen.

Im Gegensatz etwa zu den für den rein praktischen Zweck des Erlernens der Neumenschrift verfaßten, an theoretischen Grundlagen armen Anleitungen wie der Papadike⁴⁵ sticht in der Lehrschrift des Gabriel Hieromonachos die philosophische Umrahmung der Musiktheorie hervor. Sowohl im Vokabular als auch in den Definitionen lehnte sich Gabriel an aristotelisches Gedankengut an. Der Traktat des Gabriel, der auf Bestellung bzw. Anregung von Fachgenossen entstand (vgl. Z. 732), wendet sich an den Sänger (vgl. Z. 699) und stellt nicht — wie z. B. die Lehrschrift des Manuel Chrysaphes über die Phthorai - eine Anleitung für den Komponisten dar. In seiner Lehrschrift behandelt Gabriel folgende Fragen des Kirchengesangs⁴⁶: die Intervall- und Ausdruckszeichen (§ 3-6) mit ihrer Etymologie, die nicht in banale Erörterungen verfällt; es folgt dann eine Erklärung der melodischen Figuren, die durch die Cheironomie verdeutlicht werden (§ 7). Die Lehre der Echoi (§ 8) nimmt im Traktat des Gabriel einen wichtigen Platz ein: Gabriel unterscheidet dabei bei den jeweiligen Tonarten eine

⁴¹ Vgl. allg. HANNICK, Byz. Musik.

⁴² TARDO, L'antica melurgia.

⁴³ CH. J. Bentas, The treatise on music by John Laskaris. Studies in Eastern Chant 2 (1971) 21-27.

⁴⁴ Ausgabe von Gr. Stathes im Corpus scriptorum de re musica geplant.

⁴⁵ Ediert bei Tardo, L'antica melurgia 151—163; weitere Literatur bei Hannick, Byz. Musik 214.

⁴⁶ Vgl. die ausführliche Inhaltsangabe bei S. Sabbas in: Θρησκευτική καὶ ήθική ἐγκυκλοπαιδεία 4 (1964) 127 f.

γνωριστική und eine δηλωτική ίδέα (Gestalt) sowie einen auf den Tonraum bezogenen Begriff des είδος. Der Begriff ίδέα, den Manuel Chrysaphes⁴⁷ ebenfalls verwendet, bezieht sich auf die innere, vielfältige und daher nicht immer klar faßbare Gestalt des Echos, sozusagen auf sein Wesen. Daneben kann εἶδος u. a. die Beschaffenheit der Klanggeschlechter bezeichnen. In dieser Hinsicht greift Gabriel ständig auf den Begriff des μέλος "Tonweise" zurück, den er jedoch nicht definiert. Μέλος beinhaltet eine melodische Formel, also den Kern der Melodiebildung, ein Element, das im Umfang sehr unterschiedlich ist.

Als Übergang zu der Behandlung der Phthorai streift Gabriel kurz die besondere Gattung des mit dem πλάγιος β' konjunkten νενανώ, die Chrysaphes ausführlicher behandelt. Da Gabriel seine Abhandlung für den Psaltes verfaßte, während Chrysaphes eher eine Anleitung zur Kompositionslehre vermittelt, erweisen sich die Erörterungen des Gabriel in bezug auf die Gesangsausführung des νενανώ als zutreffender. Im Vergleich zu dem kurz nach Gabriel entstandenen Traktat des Chrysaphes über die Phthorai fällt in der hier edierten Lehrschrift die äußerst knappe Behandlung dieser Modulationszeichen auf (§ 9). Der Unterschied in der Behandlung bei beiden Theoretikern beruht wiederum auf der anderen Zielsetzung der Lehrschrift.

Die Begriffe der Metrophonie und der Parallage (§ 10), die in der klassisch-griechischen Musiktheorie in dieser Weise nicht auftreten, werden bei Gabriel kurz gestreift, nehmen jedoch in den Abhandlungen aus der nachbyzantinischen Zeit einen breiten Raum ein. Daß dies notwendig geworden ist, erklärt sich vielleicht aus einer Verschiebung im Intervall- und Tonsystem, die auf die Überwucherung des kalophonischen Gesangs zurückzuführen ist. Bei der Kalophonie (§ 11) beschränkt sich Gabriel auf praktische Anweisungen für den Sänger, die auf die Stimmlage des Psaltes Rücksicht nehmen. Daraus folgt, daß — hier wie überhaupt — Gabriel keine absolute Tonhöhe kennt: jeder Echos kann von jeder Tonhöhe aus begonnen werden, je nach Vermögen des Sängers. Der τέλειος ψάλτης (§ 12) muß sich nicht nur in der Gesangsausführung auszeichnen, sondern er muß auch die Notationskunde so-

⁴⁷ Chrysaphes, ed. D. Conomos (CSRM 2) Z. 222.

wohl für die Wiedergabe nach dem Gehör als auch in der Komposition beherrschen.

Nach der Klassifikation von Floros gehört der Traktat des Gabriel zur Gruppe B der theoretischen Schriften zur byzantinischen Kirchenmusik⁴⁸.

3. HANDSCHRIFTLICHE ÜBERLIEFERUNG UND AUSGABEN

Ein annähernd zuverlässiger Überblick über die handschriftliche Überlieferung der Lehrschrift des Gabriel Hieromonachos kann wegen der unzureichenden Beschreibungen der orthodoxen Klosterbibliotheken — der hauptsächlichen Bewahrungsorte von Denkmälern der byzantinischen Musik, vor allem auf dem Berg Athos - noch nicht gewonnen werden. Von dem auf sieben Bände veranschlagten Katalog der athonitischen Musikhandschriften von Gr. Stathes sind bisher lediglich zwei Bände erschienen. Gerade theoretische Schriften zum Kirchengesang, die oft als Prolegomena zu neumierten Hymnensammlungen abgeschrieben wurden, lassen sich aus älteren Handschriftenkatalogen kaum identifizieren. Bei diesem Forschungsstand erwiesen sich die handschriftlichen Notizen, die auf die Anfänge der MMB zurückgehen, als eine wertvolle Hilfe für die Herausgeber des vorliegenden Bandes. Daraus konnten einige Ergänzungen zu den vorherigen Ubersichten über die handschriftliche Verbreitung des Traktates des Gabriel bei Papadopulos-Kerameus⁴⁹ und Thibaut⁵⁰ gewonnen werden.

Bisher läßt sich die Abhandlung des Gabriel Hieromonachos über den Kirchengesang in folgenden Handschriften nachweisen:

1. Athous Dionysiu 570 (LAMPROS 4104), f. 43^r—59^v, Ende des 15. Jh.⁵¹.

Die Musikhandschrift, die einige theoretische Schriften ent-

⁴⁸ Floros, Neumenkunde I 112.

⁴⁹ Α. Ραραdopulos-Kerameus, Βυζαντινής ἐκκλησιαστικής μουσικής ἐγχειρίδια. *BZ* 8 (1899) 111—121, bes. 113 (Nr. 6: Kutlumusiu 461).

⁵⁰ J. B. Thibaut, Les traités de musique byzantine. BZ8 (1899) 479—482; DERS., Origine 45.

⁵¹ Stathes, Τὰ χειρόγραφα Η 701.

- zitierte Thibaut zahlreiche Auszüge aus der Lehrschrift des Gabriel.
- Lesbos, Μονὴ Λειμῶνος 260, f. 1—15, im Jahre 1676 von Raphael Hieromonachos geschrieben⁵⁶.
- Athous Zographu 120, f. 25^v—40^{v 57}.
 Reiche Sammlung an theoretischen Schriften aus dem 18. Jh.
- 6. Athous Kutlumusiu 461 (LAMPROS 3534) f. 55^r—81^v, a. D. 1680⁵⁸. Sammlung theoretischer Schriften.
- 7. Hieros. Patr. gr. 332, f. 75^r—95^v, 17. Jh.⁵⁹. Sammlung theoretischer Schriften.
- 8. Hieros. Patr. gr. 890, f. 78—102, 2. Hälfte des 18. Jh. 60. Sammlung theoretischer Schriften.
- 9. Ankara (vormals Konstantinopel), Σύλλογος 47, f. 66^r—77^r, im Jahre 1721 von Methodios in Smyrna geschrieben⁶¹.
- 10. Athous, Iberon 1303 (LAMPROS 5423), f. 1^r—16^r (unfoliiert!). Fragmente aus verschiedenen Handschriften des 15.—19. Jh.; unser Text wohl aus dem 16. Jh.

Die Lehrschrift des Gabriel veröffentlichte erstmalig der Bibliophylax des Metochion des Hl. Grabes in Konstantinopel, Hierodiakonos IAKOBOS ARCHATZIKAKES im Jahre 1900 nach dem Cod. Metochion Taphu 811⁶². Dieser bloße Abdruck des Textes ohne Erläute-

⁵⁶ Α. Papadopulos-Kerameus, Μαυροκορδάτειος βιβλιοθήκη Ι. Konstantinopel 1884, 121.

⁵⁷ Von dieser Handschrift liegt keine gedruckte Beschreibung vor.

⁵⁸ Sp. Lambros, Catalogue of the Greek manuscripts on Mount Athos I. Cambridge 1895 (ND Amsterdam 1966) 318.

⁵⁹ A. Papadopulos-Kerameus, Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη I. Sankt-Peterburg 1891 (ND Bruxelles 1963) 376. Diese Handschrift wurde von J. B. Rebours, Traité de psaltique. Paris 1906 herangezogen.

⁶⁰ A. Papadopulos-Kerameus, Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη V. Sankt-Peterburg 1915 (ND Bruxelles 1963) 321; Tardo, L'antica melurgia 256.

⁶¹ D. M. Sarros, Κατάλογος των χειρογράφων του εν Κωνσταντινουπόλει Έλληνικου Φιλολογικου Συλλόγου. *EEBS* 8 (1931) 164; P. Moraux, Bibliothèque de la Société Turque d'Histoire. Catalogue des manuscrits grecs (Fonds du Syllogos). Ankara 1964, 79.

⁶² Τί ἐστι ψαλτικὴ καὶ περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῶν σημαδίων ταύτης ὑπὸ Γαβριὴλ ἱερομονάχου. Ἐργασίαι τοῦ ἐν τοῖς Πατριαρχείοις ἐδρεύοντος Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου (Παράρτημα Ἐκκλησιαστικης ᾿Αληθείας). Konstantinopel 2 (1900) 75—96. Für die Beschaffung einer Kopie dieses schwer zugänglichen Beitrages danken wir Herrn Dr. G. Vergotis/Thessalonike.

hält, ist ein Autographon des als Melograph und Musiktheoretiker hervorgetretenen Priesters Ioannes Plusiadenos (vgl. f. 205°—206°: ἐποίησα οὖν κάγὼ ταῦτα τὰ ἐπίλοιπα... ποίημα Ἰωάννου ἰερέως τοῦ Πλουσιαδηνοῦ⁵². Von Plusiadenos (ca. 1429—1500), dem späteren Bischof von Methone (ca. 1492—1500), sind aus den Jahren 1455—1469 datierte Handschriften erhalten⁵³.

Ein paläographischer Vergleich zwischen den bei Stathes beigegebenen Abbildungen und dem Tafelteil des Repertorium der griechischen Kopisten (Paris. gr. 1732: um 1470) bestätigt die Identität der Schrift. Somit verfügen wir über einen vorzüglichen Textzeugen für die Abhandlung des Gabriel, wonach die folgende Edition sich fast ausnahmslos richtet: diese älteste bekannte Abschrift entstand etwa 20 bis 30 Jahre nach der Abfassung der Lehrschrift des Gabriel und entstammt der Hand eines in der Musiktheorie versierten Kopisten.

Dieser in der Forschung bisher nicht bekannte Codex wurde — wie es scheint — erstmalig von Stathes, 'Αναγραμματισμοί 33 herangezogen.

- Athous Laura E 148 (Lampros 610), f. 1^r—10^v, 16. Jh.⁵⁴.
 Vor der τάξις τῶν ἀκολουθιῶν bietet dieser Codex neben der Abhandlung des Gabriel noch zwei kurze Einleitungen in die Neumenschrift.
- 3. Metochion τοῦ ἀγίου τάφου (vormals Konstantinopel) 811, f. 78^r — 102^v , 17. Jh. 55 .

Neben dem Traktat des Gabriel enthält diese höchst interessante Sammlung theoretischer Schriften zur byzantinischen Kirchenmusik noch sechs Abhandlungen, darunter die des Manuel Chrysaphes über die Phthorai. Nach dieser Handschrift

⁵² Stathes, Τὰ χειρόγραφα ΙΙ 710.

⁵³ Vgl. E. Gamilischeg - D. Harlfinger, Repertorium der griechischen Kopisten 800—1600. I: Handschriften aus Bibliotheken Großbritanniens. A. Verzeichnis der Kopisten. Wien 1981, 103 (Nr. 176).

⁵⁴ SPYRIDON LAURIOTES u. S. EUSTRATIADES, Catalogue of the Greek manuscripts of the Laura on Mount Athos. Cambridge (Mass.) 1925, 90.

⁵⁵ Vgl. J. B. Thibaut, Traités de musique byzantine: Codex 811 de la Bibliothèque du Métochion du Saint-Sépulere, Constantinople. Revue de l'Orient chrétien 6 (1901) 593—596.

rungen blieb wenig beachtet⁶³. Der am Beginn dieses Jahrhunderts beste Kenner auf dem Gebiet der theoretischen Schriften zur byzantinischen Kirchenmusik, J. B. Thibaut, der in Konstantinopel forschen konnte, bezieht sich in seinem 1905 abgeschlossenen Werk "Origine byzantine de la notation neumatique de l'église latine" (Paris 1907) nicht auf die Ausgabe von Archatzikakes, sondern auf die Metochion-Handschrift, deren vollständige Ausgabe er unternommen hatte, ohne sie jedoch über den ersten Text hinaus ausführen zu können⁶⁴.

Einen Versuch der Kommentierung unternahm J. B. Rebours in seiner leider unvollendet gebliebenen Ausgabe des Textes nach dem Cod. Hieros. Patr. 332. Die Edition von Rebours hört bei Zeile 405 unserer Ausgabe auf⁶⁵.

Bis heute nicht überholt und weithin benutzt bleibt die Sammlung theoretischer Schriften zur byzantinischen Kirchenmusik, die L. Tardo⁶⁶ 1938 in Grottaferrata vorlegte: L'antica melurgia bizantina nell'interpretazione della scuola monastica di Grottaferrata. In diesem 400 Seiten starken Band werden die Seiten 145—260 der Edition von Traktaten zum Kirchengesang gewidmet. Die Abhandlung des Gabriel Hieromonachos gibt Tardo (S. 183—205) nach dem Cod. Athous Laura E 148 (Lampros 610) mit Varianten

⁶³ Vgl. die Anzeige von A. Papadopulos-Kerameus in VV8 (1901) 301 f. Psachos, Παρασημαντική zitiert Gabriel nach dieser Ausgabe.

⁶⁴ Thibaut, Origine 2, Anm. 1. Im selben Band (S. 105—110), in welchem die Edition von Archatzikakes erschien, veröffentlichte Thibaut eine auf die Lehrschrift des Gabriel basierende Studie: Περὶ τῶν γενῶν τῆς μουσικῆς, τοῦ νόμου τῆς ἔλξεως καὶ τῆς πολυφωνίας ἐν τῆ βυζαντινῆ καὶ ἐν τῆ σημερινῆ ἐκκλησιαστικῆ μουσικῆ. Zu den weiteren (letzten?) Bänden des Kirchlichen Musikologischen Syllogos vgl. VV11 (1904) 300 f.

Φόρμιγξ B 6 (1910)/1—2, 5—6, /3—4, 5 6 (1910) H. 1—2, S. 5—6; H. 3—4, S. 5—6; H. 5—6, S. 6—8; H. 7—8, S. 6—7; H. 9—10, S. 4—5; H. 11—12, S. 6—7; H. 13—14 (Jan. 1911), S. 7. — Stathes, Έξήγησις 97 nennt die verschiedenen Ausgaben des Gabriel und bemerkt, daß sie σε δυσπρόσιτα σήμερα γιὰ τοὺς πολλοὺς βιβλία veröffentlicht wurden.

⁶⁶ Siehe eine Würdigung seines Werkes bei O. Strunk, Padre Lorenzo Tardo e il suo ottoeco nei mss. melurgici. *BollGrott* n. s. 21 (1967) 21—33. Die Ankündigung von F. D(ÖLGER) einer Besprechung in der *BZ* 39 (1939) 237 blieb wahrscheinlich infolge der Kriegsjahre unerfüllt.

aus den Codd. Metochion τοῦ τάφου 811 (B) und Hieros. Patr. gr. 332 (C) heraus.

Schließlich erschien 1938 — im selben Jahr wie das Buch von Tardo — eine in westeuropäischen Fachkreisen unbekannt gebliebene Abhandlung von E. Bambudakes, Συμβολή εἰς τὴν σπουδὴν τῆς παρασημαντικῆς τῶν βυζαντινῶν μουσικῶν A. (Samos 1938)⁶⁷, in der der Traktat von Gabriel Hieromonachos auf S. 1 bis 34 nach dem Cod. Hieros. Patr. 332 (Nr. 7 oben) und unter Berücksichtigung der Ausgabe von Archatzikakes (Metochion taphu 811, Nr. 3 oben) und der Edition eines Teils des Traktates durch G. Biolakes 1900⁶⁸ herausgegeben wurde.

4. ZUR ÜBERLIEFERUNGSGESCHICHTE

Keine der erhaltenen Handschriften bewahrt den Traktat des Gabriel Hieromonachos in vollem Umfang und in getreuem Wortlaut. Bei der Textgestaltung wurde inhaltlichen, aus dem theoretischen Zusammenhang der Lehrschrift erklärbaren Kriterien vor formalen textkritischen Erwägungen Vorrang gegeben.

Bereits das Alter und die vermutete Person des Kopisten, Ioannes Plusiadenos⁶⁹, legen nahe, den Text des Cod. Dionysiu 570 (D) aus dem Ende des 15. Jh. der kritischen Edition zugrunde zu legen. Offensichtliche Fehler und Lücken verbieten jedoch, diesen Textzeugen mit der Originalfassung des Traktates gleichzusetzen. Dagegen können zahlreiche Varianten aus den späteren Codices H und M Anspruch auf Authentizität erheben. D muß jedoch im allgemeinen der Originalfassung näher gestanden sein als HM, da die Etymologie und Erklärung der 36 μεγάλα σημάδια in der vollständigen Auflistung nur in D erhalten ist. In allen übrigen kollationierten sechs Handschriften fehlen die Zeilen 360—373, die die Erklärung von acht großen Hypostasen, Lygisma, Synagma, Epegerma, Antikenoma, Psephistosynagma, Tromikosynagma, Ektrepton, Thema Haplun liefern. Allerdings muß darauf hingewiesen

⁶⁷ Über Bambudakes und sein Werk vgl. K. D. Papademetriu. *EEBS* 14 (1938) 541—546 sowie Stathes, Έξήγησις 21.

⁶⁸ Vgl. dazu VV 8 (1901) 299 f.

⁶⁹ Vgl. oben S. 21, 25.

werden, daß diese Passage in D aus einer anderen Vorlage als der Gesamtliste der μεγάλα σημάδια auf Zeile 290—297 stammen kann, da ein und dasselbe Zeichen in der Liste Strepton (Z. 291) und bei der Erklärung Ektrepton (Z. 368) genannt wird. Vgl. dazu die Variante ἐκστρεπτόν in IK. Die Liste der χειρονομίαι im Cod. Athen BN 885 f. 7 führt in einem Zuge an: τρομικόν, στρεπτόν, ἐκτρεπτόν.

Gerade die Liste der μεγάλα σημάδια und ihre Zahl innerhalb des Neumenbestandes (Z. 32—33, 244) zeigt, wie Varianten entstehen, die nur durch ihren inhaltlichen Zusammenhang zu werten sind. Neben den 15 Intervallzeichen (φωνητικὰ σημάδια) schwankt die Zahl der Ausdruckszeichen (ἄφωνα σημάδια) zwischen 35, 36 oder 37, und infolgedessen die Gesamtzahl der Neumen zwischen 50, 51 oder 52.

Der Befund in den herangezogenen Handschriften ergibt an den betreffenden genannten Stellen folgendes:

	D	НМ	L	IKZ
Z. 244:	36 ἄφωνα	37 ἄφωνα	35 ἄφωνα	35 ἄφωνα
Z. 32:	, 	37 ἄφωνα		37 ἄφωνα
Z. 33:	military data	52		Z —
(Gesamtzahl, zu	IK 51			
züglich 15 Aus-	$(in \ marg.\ 52)$			
druckszeichen)				

Die Gesamtzahl bei IK wurde aus einer mit D verwandten Vorlage entnommen. Was die Liste der ἄφωνα σημάδια anbelangt, so nennen in der Tat H und M ein zusätzliches, 37. Zeichen, nämlich ἕτερον τοῦ ψαλτικοῦ (Z. 294), das freilich nicht weiter erklärt wird, während K und Z das Psephistosynagma als Synagma anführen, ohne jedoch die doppelte Nennung des Synagma auf Zeile 291 und Zeile 297 zu beseitigen. Bei I und L stimmt die Zeichenliste mit der angegebenen Zahl nicht überein: die Auslassung von τρομικοπαρακάλεσμα (Z. 296) in L ist in diesem Zusammenhang unerheblich, da das Zeichen auf Zeile 350 ausdrücklich genannt wird.

Bereits die Überschrift des Traktates ermöglicht eine erste Gruppierung der Textzeugen in drei Familien: DIKZ — HM — L.

Zu K sei vermerkt, daß der vollständige Wortlaut der Überschrift auch die in der Handschrift folgenden Traktate umfaßt; es steht nämlich dort statt Γαβριὴλ ἱερομονάχου in D: τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τοῦ γλυκυτάτου κυροῦ Ἐμμανουὴλ τοῦ Χρυσάφη καὶ κυροῦ Ξένου τοῦ Κορώνη καὶ Γαβριὴλ τοῦ μοναχοῦ τοῦ ἐξ ἀγχιάλου τὸ παρὸν Γαβριὴλ ἱερομονάχου.

Die vier Handschriften DIKZ bieten außerdem die Form der Neumen in den Listen auf Zeilen 36—39 und 290—297 (hier jedoch ohne Z). D enthält darüber hinaus die Martyriai in Kapitel 8.

Die enge Verwandtschaft zwischen H und M, die aufgrund ihrer zahlreichen Singulärlesarten (vgl. z. B. 6, 9, 84, 95, 115, 126, 129, 144, 177, 186, 187, 193, 255, 326, 333, 348, 380, 384—5, 425, 430, 455—6, 463, 464, 465, 535, 552, 587, 587—8, 592, 595, 623, 641, 656—7, 659, 689, 696) klar hervorgeht, läßt sich durch die Verbindung beider Handschriften zu griechischen Kopistenzentren in Jerusalem leicht erklären.

Anders verhält es sich mit den anderen Textzeugen, wobei das Kriterium der Aufnahme bzw. Weglassung von Überschriften hier wenig hilft. In der Tat werden Kapiteleinteilungen bzw. resümierende Inhaltsangaben (vgl. u. a. L auf Zeile 91, 481), die am Rande in roter Tinte eingetragen sind, bei der Abschrift gelegentlich ausgelassen. Im Falle der zahlreichen roten Marginalien in D konnten auf dem Mikrofilm nur wenige identifiziert und vermerkt werden.

Abgesehen von der allein in D bezeugten vollständigen Erklärung der μεγάλα σημάδια (Z. 360—373) hebt sich D von allen anderen Zeugen durch mehrere Singulärlesarten (z. B. 34, 40, 44, 72, 116—7, 137, 179, 202, 297, 350, 375—6, 412—3, 504) und vor allem durch die ansonsten ausgefallene Erörterung zur Aporrhoe auf Zeile 228—230 ab. In Fällen wie Zeile 326 steht D allein gegen eine gespaltene Überlieferung in HM—IK—LZ. Auf Zeile 532 bezeugt allein D συνετέθησαν gegen συνετέθη HIKMZ und Wortauslassung in L.

Neben zahlreichen Lesarten, die L mit HM verbinden (z. B. 7, 22-23, 59, 94, 97, 126, 142, 166, 187, 197-8, 216, 237, 252, 285, 304, 312, 336, 340, 341-2, 346, 359, 387, 400-401, 553, 702 und vor allem 294), sondert sich L durch viele Auslassungen (z. B. 145-6, 635-9) und noch mehr durch Hinzufügungen aus. Es fällt

jedoch auf, daß besonders die Hinzufügungen gerade im zweiten Teil des Traktates verstärkt auftauchen (z. B. 438, 457, 474, 500, 575), und dies in einem entgegengesetzten Verhältnis zur Zahl der Übereinstimmungen mit HM. Die Vermutung liegt daher nahe, daß im Falle von L ein Wechsel der Vorlage stattfand, den man vielleicht bei dem Homoioteleuton auf Zeile 431—2 ansetzen kann. Mit D verbindet L ein inhaltlicher Fehler auf Zeile 682 (νανά statt νενανώ).

Auffallend wirkt der auf der gleichen Stelle einsetzende Bruch des Traktates in D und Z (Z. 729). Beide Handschriften gehen auch ansonsten gelegentlich parallel, so z. B. 9, 79, 81—82, 232, 469, allerdings in weniger wichtigen Lesarten. Die inhaltlich sinnlose Variante auf Zeile 561 τοῦ ἄνω Z läßt sich übrigens nur auf dem Wege der Lesart von D τῷ ἐν ῷ erklären. Ansonsten gilt Z als eine wenig sorgfältig angefertigte Abschrift mit vielen orthographischen Fehlern und Auslassungen (6—7, 151—3, 427—36, 465—9), die zum Teil durch Homoioteleuton (548—9) bedingt sind.

Die Handschriften IK sind ebenfalls in der Nähe von D anzusiedeln. Sie haben gemeinsam einige Lesarten, so auf Zeilen 11, 19, 20, 33, 59, 126, 128—9, 130, 156, 170, 190, 212, 220—1, 267, 291, 310, 311, 325, 326, 341, 349, 444, 482 und besonders bei den Auslassungen auf Zeilen 381—399, 424—439, 468—9. Seltener sind Übereinstimmungen mit Z wie auf Zeile 342. Ihre Verwandtschaft ist jedoch viel geringer als diejenige zwischen H und M; dies zeigen die vielen Singulärlesarten sowie die Auslassungen (z. B. Zeile 131—4 oder 548—9 durch Homoioteleuton bedingt) von K. Was die große Umstellung in K auf Zeile 594 anbelangt, so muß sie als singulär vermerkt werden, da I bereits auf Zeile 551 abbricht.

Von einem Stemma soll hier Abstand genommen werden, da es eher irreführen als zu einer Klärung beitragen würde. Auf der einen Seite ist die Zahl der bekannten und ausgewerteten Handschriften zu gering, um aussagekräftig zu sein; zu viele wichtige Bindeglieder in der Textüberlieferung fehlen, deren chronologische Einsetzung an beliebigen und willkürlichen Stellen erfolgen würde. Auf der anderen Seite wird das Verhältnis des Sondergutes in D — HM — L zueinander nicht geklärt. Wenn die Sonderlesarten von L wahrscheinlich auf spätere Umarbeitungen des ursprünglichen Textes zurückzuführen sind, könnten sehr wohl viele Varianten in HM — wie ἀπόδερμα καλεῖ auf Zeile 346, allerdings

nicht etwa νομοθέτης auf Zeile 193 oder μέλος auf Zeile 333 —, die in der um zwei Jahrhunderte älteren Handschrift D nicht bezeugt sind, Anspruch auf Authentizität erheben. Bei Gebrauchstexten, wie Lehrschriften zur Kirchenmusik es nun einmal sind, kann die Frage des Genuinen im philologischen Sinn oft nicht gelöst werden.

Wenn in der folgenden Edition der Text von D weitgehend bei der Textkonstitution beibehalten wurde, so deshalb, weil D die älteste und vollständigste Handschrift darstellt, während H, M und L bereits früheren Ausgaben zugrunde lagen.

II. TEXT UND ÜBERSETZUNG

Περὶ τῶν ἐν τῇ ψαλτικῇ σημαδίων καὶ φωνῶν καὶ τῆς τούτων ἐτυμολογίας Γαβριὴλ ἱερομονάχου

1. Περὶ τῆς προκειμένης ἡμῖν ὑποθέσεως πολλῶν εἰπόντων πολλὰ πάντες ὁμοίως πόρρω τοῦ σκοποῦ βάλλουσι καὶ οὐδαμῶς τῆ ὑποθέσει καὶ ἀφελῶς. Τάχα δ' ἄν οὐκ ὀλίγοι καὶ προσήκοντά προφέρουσι καὶ ἀφελῶς. Τάχα δ' ἄν οὐκ ὀλίγοι καὶ προσήκοντά τινα εἶπον περὶ τοῦ προκειμένου, ἐπεὶ καὶ ὁ πρῶτος εὑρὼν αὐτὰ καὶ συνθεὶς καὶ ὀνομάσας ταῦτα λίαν καλῶς, καὶ ὡς οὐκ ἐνεχώρει ἄλλως εἰπεῖν, συνέθηκε καὶ οἰκείαν καὶ προσήκουσαν ἐκάστῳ προσηγορίαν ἀπένειμε. Τὸν τοιοῦτον οὐν ἀδύνατον ἦν μὴ καὶ λόγον ἀποδοῦναι ἐν ἑκάστῳ εὖ ἔχοντα καὶ τὸ εὕλογον τοῦ προκειμένου δεικνύντα ἀλλὰ τοιοῦτον μέντοι οὐ σῷζεται, ἴσως τῷ χρόνῳ διαφθαρέν, πολλὰ δ' ἄλλως φαῦλα καὶ οὐδὲν ὑγιὲς ἔχοντα. Διὰ δὴ ταῦτα δεῖν ἔγνων μικρὰ τὰ περὶ τοῦ προκειμένου εἰπεῖν, καὶ ἴσως οὐ φαῦλα ὡς γ' ἐμαυτὸν πείθω, ἀλλὰ καὶ χρησιμώτατα λίαν ἀνδρὶ περὶ τὴν ψαλτικὴν καταγινομένῳ.

¹⁻³ Τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις κυροῦ (κυρίου Re) Γαβριὴλ ἐξήγησις πάνυ ἀφέλιμος περὶ τοῦ τί ἐστι ψαλτικὴ καὶ περὶ τῆς έτυμολογίας των σημαδίων ταύτης καὶ έτέρων πολλων χρησίμων καὶ ἀναγκαίων ΗΜ: Του τιμιωτάτου καὶ λογιωτάτου κυρου Γαβριὴλ ἱερομονάχου ἐκ της μονής των Ξανθοπούλων περὶ της των έν τη ψαλτική σημαδίων έτυμολο-Ι περί] έρμηνεία Κ γίας (ὁμολογίας Τα) καὶ ἐτέρων χρησίμων L φωνών] έτέρων χρησίμων Ι: έτέρων πολλών χρησίμων Κ 3 ήτις συνεγράφη έν τη έξορία έν τη πόλει 'Ρώμη ante Γαβριήλ add. Z 5 πάντων ὁμοίων Ζ τη μεγάλη post ιερομονάχου add. Z καὶ om. Re 6—7 καὶ . . . τάχα ψαλτικής post ύποθέσει add. HM προσφέπροφέρουσι ταθτα ΗΙΜ 7 πάνυ] πάντα Κ om Z και συνθείς om. Κ 9 αὐτὰ om. HIKLM ρουσι Κ όλίγως Κ ταυτα] τὰ σημεία τῆς καὶ συνθέσας (!) post ὀνομάσας add. Κ είπειν] είπών Ζ 10 ούκ om. L λίαν om. L ψαλτικής ΗΜ 12 év om. K τὴν προσηγορίαν ΗLΜ 11 εκάστην ΙΚ 15 δ' ἄλλως 14 μέντοι] μέν τι Βα 13 εὐ] ὡς ΗΜ: om. Κ δή ταυτα] δέ ταυτα αλλως] αλλα Ba φαυλα] δὲ φαυλα δ΄ ἄλλως L 17 καὶ] τὰ Κ Κ: ταῦτα οὖν ΗΙΜ 16 τὰ] τινὰ ΗΜ καταγινόμενα Κ: γινομένω L om. HILMZ

Λέξω γὰρ ἐτυμολογίας τῶν τε ἀφώνων καὶ φωνητικῶν σημαδίων καὶ δυνάμεις τούτων καὶ ἔτερα χρειώδη, ἄπερ ἄν τις ἴδοι τὸν ὅλον διεξελθὼν λόγον εἰ δὲ μὴ παρ' αὐτοῦ παρελάβομεν ταῦτα, οὕτε γεγραμμένα εἴδομέν που, μὴ θαυμάση τις καὶ ὡς ἄχρηστα διὰ τοῦτο ταῦτα νομίση, ἀλλὰ τοῦτο δεῖ πρὸ τῶν ἄλλων θεωρεῖν εἰ καλῶς ἔχουσιν. 'Αλλὰ μὴ ἀπερισκέπτως οὕτω τούτων καταψηφίζεσθαι, ἀρκτέον δὲ ἐντεῦθεν θεῷ βοηθῷ χρωμένοις.

2. Ἡ ψαλτική ἐστιν ἐπιστήμη διὰ ῥυθμῶν καὶ μελῶν περὶ τοὺς θείους ὕμνους καταγινομένη. Ταύτης δὲ ἀρχὴ μὲν καὶ οἶον στοιχείωσις σημάδιά τινα φωνητικά τε καὶ ἄφωνα, ἄπερ εξῆς εἰσόμεθα.

Είσὶν οὖν τὰ μὲν φωνητικὰ σημάδια δεκαπέντε, τὰ δὲ ἄφωνα ἐπτὰ καὶ τριάκοντα, ὡς γίνεσθαι πάντα τὰ σημάδια περὶ ἃ ἡ ψαλτικὴ καταγίνεται πεντήκοντα πρὸς τοῖς δύο. ᾿Αλλὰ τὰ μὲν φωνητικὰ σημάδια ταῦτά εἰσιν.

35 3. Περί τῶν φωνητικῶν σημαδίων Τσον, ὀλίγον, ὀξεῖα, πετασθή, κούφισμα, πελασθόν, δύο κεντήματα, κέντημα, ὑψηλή, ἀπόστροφος, δύο ἀπόστροφοι σύνδεσμοι λεγόμενοι, ἐλαφρόν, χαμηλή, ἀπορροὴ καὶ

¹⁹ έτυμολογίαν Z ArBaRe χάριν post έτυμολογίας add. ΙΚ άφώνων καὶ φωνητικών] άφωνητικών Κ 20 τὰς καταθέσεις post σημαδίων add. IK τούτων om. L 21 ἴδοι] ἴδιον Ζ παρ' αὐτοῦ] παρά του ΗΜ: παρά τι (τινος Τα) L 22-23 καὶ διὰ τοῦτο 23 ταῦτα τοῦτο Ι ταῦτα] πάντα Ar ἄχρηστα HLM ούτως γάρ post νομίση add. L δεῖ τοῦτο Μ 24 εί om. IK ταῦτα είτε καὶ μή post ἔχουσι add. HM 25 τούτου L Ar άρκτέον] ρητέον Κ δὲ] οὖν Μ 27 ή om. HKLMZ διά ρυθμων] δι' άριθμων DH (διὰ ἡυθμων Βα) ΚΜ έστιν intervertit ΙΚ post μελών 29 τινα] τε ΙΚΖ 28 μèν om. L τε καὶ] καὶ Κ ἄπερ] άπὸ L 30 έσόμεθα Re 31 τὰ μὲν om. L φωνικά Μ Αr ύποκειμένου δηλονότι καὶ του ἴσου (cf. l. 68) post δεκαπέντε add. HM 32 τριάκοντα καὶ ἐπτά ΙΚΖ: om. DL δεκαπέντε om. L σημάδια πάντα ΗΖ: πάντων των σημαδίων Κ: τὰ πάντα LM Βα 33 πεντήκοντα ... δύο om. DLZ πρός τοῖς δύο] καὶ ἔν ΙΚ (καὶ δύο in marg.) 34 άλλὰ] καὶ ΙΚ είσὶν ταῦτα φωνικά Μ ΑΓ HIKLMZ 35 άνιόντων τε καὶ κατιόντων post σημαδίων add. ΗΜ Ba 36-39 formam neumarum super nomen positam praebent DIKZ 37 καὶ ὑψηλή Ζ 38 σύνδεσμοι λεγόμενοι] οί σ. Ι: σ. Κ: om. Z καί om. HKLM

κρατημοϋπόρροον· καὶ ταῦτα μέν εἰσι τὰ φωνητικὰ σημάδια, ἄπερ καὶ στοιχεῖα οὐκ ἄν τις ἁμάρτοι προσαγορεύσας. Εἰ γὰρ ἐκ τούτων σύγκειται ἡ ψαλτικὴ καὶ εἰς αὐτὰ πάλιν ἀναλύεται, πῶς οὐκ ἂν εἴη στοιχεῖα; Στοιχεῖον γάρ ἐστιν, ἀφ' οὖ πρῶτον

γίνεταί τι καὶ εἰς δ ἔσχατον ἀναλύεται.

Ταῦτα δὲ πάλιν διαιροῦνται εἰς ἀνιόντα καὶ κατιόντα. Καὶ ἀνιόντα μέν εἰσι ταῦτα· τὸ ὀλίγον, ἡ ὀξεῖα, ἡ πετασθή, τὸ κούφισμα, τὸ πελασθόν, τὰ δύο κεντήματα, τὸ κέντημα καὶ ἡ ὑψηλή. Κατιόντα δέ · ὁ ἀπόστροφος, οἱ δύο σύνδεσμοι, τὸ ἐλαφρὸν καὶ ἡ χαμηλή, ἡ ἀπορροή, τὸ κρατημοϋπόρροον. Ἔχουσι δὲ καὶ φωνάς· ἀπὸ μὲν τῶν ἀνιόντων σημαδίων τὸ ὀλίγον α΄, ἡ ὀξεῖα α΄, ἡ πετασθὴ α΄, τὸ κούφισμα α΄, τὸ πελασθὸν α΄, τὰ δύο κεντήματα α΄, τὸ κέντημα β΄ καὶ ἡ ὑψηλὴ δ΄. ᾿Απορήσειε δ΄ ἄν τις πῶς τὰ δύο κεντήματα μίαν ἔχουσι τὴν φωνήν, τὸ δὲ κέντημα δύο; Ὅτι τὰ μὲν δύο κεντήματα μετὰ τῶν σωμάτων ἐτάχθησαν καὶ ἔχουσι μίαν φωνὴν ὡς καὶ τὰ λοιπὰ σώματα, τὸ δὲ κέντημα μετὰ τῶν πνευμάτων ταττόμενον ὄφειλε τιμιώτερον εἶναι τοῦ σώματος· διὰ τοῦτο οὖν τὰς δύο φωνὰς ἔχει. Καὶ αὖται μέν εἰσιν αὶ τῶν ἀνιόντων σημαδίων φωναί.

Αί δὲ τῶν κατιόντων αὖθις αὖται· ἔχει ὁ ἀπόστροφος α΄ καὶ οἱ δύο σύνδεσμοι ὁμοίως — τοῦτο δὲ γίνεται, ἵνα διπλα-

⁴⁰ καὶ ... άμάρτοι] σημάδια om. L 39 φωνήεντα Κ 41 αύτὰ] ταῦτα HILMZ ούκ ἄν τις άμάρτοι στοιχεῖα ΗΙΚLΜΖ πρώτου ΗΙΜ: πρὸ τοῦ Αr 42-43 πώς ... γίνεται om. Z ότι καὶ στοιχεῖα εἰπών τις ταῦτα οὐχ ἀμάρτοι add. HM in marg. 44 διαίρεσις τούτων είς άνιόντα και κατιόντα add. 43 ô om. L είς δύο post διαιρεῖται add. Κ 44 διαιρείται ΗΙΚLΜΖ HM in marg. 45-47 formam neumarum super nomen positam praebent DIZ 47 οι δύο] και (om. I) οι δύο ἀπόστροφοι οι (om. K) ΙΚ 49 καί om. HLM καὶ post ἀπορροή add. HM om. HLM άνιόντων σημαδίων] σημαδίων των άνιόντων ΗΜ: άνιουσων Ζ 51 και ante το κέντημα add. L 49-50 τὸ μὲν ὀλίγον ΗΜ ἔχουσι post 52 τὴν om. IK καὶ ή] ή δὲ ΗΙΜ: ή L: καὶ Ζ μέν om. L 53 ἢ ante ὅτι add. HM φωνήν intervertit K 57 τὰς] καὶ ΗΙΜ 56 οὖν om. Z 54 έτάχθησαν om. Z 59 κατιουσῶν ΚΖ αύθις] άνιουσων Κ είσιν om. IK αύθις αύται έχει] ούτως έχουσι ΙΚ δὲ post ἔχει πάλιν ΗΜ: om. L φωνήν post ἀπόστροφος (resp. post μίαν L) add. HLM add. L 60 όμοίως] μίαν ΗΜ: όμοίως α' ΚLΖ

σιάσης τὸν τοῦ ἑνὸς ἀποστρόφου χρόνον καὶ ποιήσης πλείονα τὴν ἀργίαν ἐν τοῖς δυσὶν ἢ ἐν τῷ ἑνί — τὸ ἐλαφρὸν β΄, ἡ ἀπορροὴ β΄, τὸ κρατημοϋπόρροον β΄, ἡ χαμηλὴ δ΄. Ἐν τούτοις τοῖς ἡηθεῖσι σημαδίοις ἄπαν μέλος καὶ ἄπασα καταγίνεται ψαλτική.

Έγωγε δὲ σκοπήσας εὖρον ὡς καὶ δι' ἔξ μόνον σημαδίων δυνατὸν ἦν γενέσθαι ἄπασαν τὴν ψαλτικήν, τριῶν μὲν ἐκ τῶν ἀνιόντων, τριῶν δ' αὖθις ἐκ τῶν κατιόντων, ὑποκειμένου καὶ τοῦ ἴσου καὶ τῶν ἀφώνων σημαδίων. Καὶ ἀπὸ μὲν τῶν ἀνιόντων ἐστὶ τὸ ὀλίγον, τὸ κέντημα καὶ ἡ ὑψηλή, ἀπὸ δὲ τῶν κατιόντων ὁ ἀπόστροφος, τὸ ἐλαφρὸν καὶ ἡ χαμηλή.

Πῶς δὲ τοῦτο γενήσεται; Δῆλόν ἐστιν ὅτι τὰς φωνὰς τάς τε ἀνιούσας καὶ τὰς κατιούσας ἢ κεχωρισμένας — καὶ κατὰ μίαν ἐξερχόμεθα — ἢ ἡνωμένας. Καὶ εἰ μὲν κεχωρισμένας, ποιήσει τοῦτο τὸ ὀλίγον, εἰ δὲ ἡνωμένας ἢ β΄ ἢ τρεῖς ἢ δ΄ ἢ πλείους, οὕτως τὰς μὲν δύο λέγομεν διὰ τοῦ κεντήματος, τὰς δὲ τρεῖς διά τε τοῦ ὀλίγου καὶ τοῦ κεντήματος, τὰς δὲ τέσσαρας διὰ τῆς ὑψηλῆς, τὰς δὲ πλείους διὰ τῆς τούτων συνθέσεως.

Τὸ αὐτὸ γὰρ γίνεται καὶ ἐπὶ τῶν κατιόντων. Τὴν μὲν μίαν κατερχόμεθα διὰ τοῦ ἀποστρόφου· ἀλλὰ κᾶν πολλαὶ ὧσι, κεχωρισμέναι δὲ λεγόμεναι καὶ κατὰ μίαν, καὶ τοῦτο ποιήσει ὁ ἀπόστροφος· τὰς δὲ δύο τὸ ἐλαφρόν, τὰς δὲ τρεῖς τὸ ἐλαφρὸν μετὰ τοῦ ἀποστρόφου, τὰς δὲ τέσσαρας ἡ χαμηλή, τὰς

⁶² ἔχει δὲ καὶ post ἐνί add. Κ 61 χρόνον om. L 64 καὶ ἐν ταύταις ταῖς (om. L) φωναῖς post σημαδίοις add. HLM **ἄπαν] ἀνέρχεται** καὶ κατέρχεται πᾶν Κ ή ante ψαλτική add. K ArBa 66 ὅτι δυνατόν ἐστι καὶ δι' ἔξ σημαδίων γενέσθαι τὴν ψαλτικήν add. HM in marg. ἔγωγε δέ] έγὼ K: ἐγὼ δὲ L ώς] ὅτι Αr μόνον om. L 67 τὴν ψαλτικὴν ἄπασαν L μὲν ἐκ τῶν om. Κ σημαδίων post μέν add. L 68 ἐκ τῶν om. Κ 68-69 ὑποκειμένου ... ἴσου καὶ] κειμένης καὶ τῆς τοῦ ἴσου φωνῆς καὶ ΗΜ: ἀποκειμένων καὶ τῶν ἀνιόντων σημαδίων Κ 70 καὶ om. L 72 τούτων Μ έξης δειχθήσεται post γενήσεται add. ΗΙΚΙ (έφεξης Τα) ΜΖ (διδαχθήσεται Re) δήλον γάρ έστι ΗΜ 72-73 τὰς ἀνιούσας Ζ 73 καὶ τὰς] τάς τε Μ καὶ ante κατὰ om. K 73-74 καὶ κατὰ μίαν ... κεχωρισμένας om. Z 74 ἢ κατερχόμεθα post ἐξερχόμεθα add. L 76 πλείονας L έξερχόμεθα ἄμα post πλείους add. HM ούτως] καὶ HILM: om. K λέγομεν δύο Ζ 77 τε om. KZ 79 γὰρ] γοῦν ΗΙΚΙΜ 81 κεχωρισμένως δὲ λέγομεν Ι: -ως δὲ -αι Κ: -αι δὲ λέγονται Μ: -αι καὶ -αι Ζ 81-82 ὁ ἀπόστροφος ποιήσει HIKLM

δὲ πλείους ἡ τούτων — ὡς ἔφημεν — σύνθεσις, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀνιόντων.

Ίδοὺ δὴ ἀπεδείχθη ὡς καὶ διὰ τούτων μόνον ἦν δυνατὸν γενέσθαι τὴν ψαλτικήν, ἀλλ' ἵνα καὶ ἔργῳ τὸ τοιοῦτον δειχθείη, γράψαι καί τι μικρὸν δεῖν ἔγνωμεν πρὸς πλείονα πίστιν διὰ τούτων καὶ μόνων τῶν σημαδίων.

⁸⁴ ή τούτων σύνθεσις ὥσπερ ἔφημεν ΗΜ: ὡς ἔφημεν ή σύνθεσις ὥσπερ L καὶ οm. Μ γίνεσθαι post ἀνιόντων add. ΗΜ 86 καὶ om. Ar μόνων BaRe 87 γίνεσθαι ΗΙΜΖ ἴνα] ἢ Κ δειχθἢ Ar 88 τι] ἔτι Κ 89 τοῦ λαμπαδαρίου add. I (sine neumis) KLZ

....

Καὶ τοῦτον τὸν τρόπον ἐστὶ δυνατὸν καὶ τἄλλα πάντα γράψαι. Νῦν δέ εἰσιν ἔξ σημάδια ἀνὰ μίαν φωνὴν ἔχοντα, λέγω δὴ τὸ ὀλίγον, ἡ ὀξεῖα, ἡ πετασθή, τὸ κούφισμα, τὸ πελασθὸν καὶ τὰ δύο κεντήματα· ταῦτα γὰρ ἀνὰ μίαν ἔχουσι φωνήν. Καὶ ἐν τοῖς κατιοῦσι τρία ἀνὰ δύο φωνὰς ἔχον ἕκασ-

95 τον, τὸ ἐλαφρόν, ἡ ἀπορροὴ καὶ τὸ κρατημοϋπόρροον.

Τί οὖν; "Αχρηστα ταῦτα ἐρεῖ τις εἶναι; Οὐδαμῶς, ἀλλ' ώσπερ έπὶ τῶν γραμμάτων τὸ ω τὸ μέγα καὶ τὸ ο τὸ μικρὸν κατὰ μὲν τὴν προφοράν είσι ταὐτά, διαφέρουσι δὲ τῷ τὸ μὲν είναι βραχύ, τὸ δὲ μακρόν. Όμοίως δὴ καὶ τὸ η καὶ τὸ ι καὶ τὸ 100 υ καὶ τἄλλα τὰ δίφθογγα ταὐτὰ μέν είσι κατὰ τὴν ἐκφώνησιν, διαφέρουσι μέντοι καὶ ταῦτα κατὰ τὸ μακρὸν καὶ τὸ βραχὺ καὶ κατ' ἄλλας χρείας, οὕτω γίνεται καὶ ἐπὶ τῶν σημαδίων τῶν ἐχόντων ἀνὰ μίαν φωνήν, ὅτι κατὰ τὸ μέτρον εἰσὶ ταὐτά, διαφέρουσι μέντοι κατά τινα τρόπον. "Αλλως γὰρ χειρονομεῖ-105 ται τὸ ὀλίγον καὶ ἄλλως ἡ ὀξεῖα καὶ ἄλλως ἡ πετασθὴ καὶ ἄλλως τὰ δύο κεντήματα. Οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς θέσεσιν άλλο μέλος ποιήσει τὸ διπλοπέτασθον καὶ άλλο ὅπερ φησὶν ὁ Κουκουζέλης ἠχάδιν. Τὸ μὲν γὰρ διπλοπέτασθον ἐκ δύο σύγκειται πετασθών καὶ δύο ἀποστρόφων, τὸ δὲ ἡχάδιν 110 ἐκ δύο ὀξειῶν καὶ δύο ἀποστρόφων καὶ ἀλλοῖον γενήσεται τὸ μέλος ὅπερ αν ποιήση τὸ διπλοπέτασθον καὶ ἀλλοῖον ὅπερ αν ποιήση τὸ ἠχάδιν. 'Ομοίως δὲ καὶ ἐὰν ἐλαφρὸν ἔμπροσθεν τῶν πετασθών ή των όξειων τεθή, διοίσουσιν αύθις κατά τὸ μέλος

τούτω τῷ τρόπῳ ΗΜ: ταυτὸν Κ: τοῦτον μὲν τὸν 90 καὶ] κατά Ζ 91 γράφειν L τάλλα πάντα] τὰ ἄπαντα Κ έστὶ om. K τρόπον L 91 ὅτι μετὰ λόγου εἰσὶ πλείονα τὰ ἀνὰ φωνὰς (μίαν φωνὴν Η) ἔχοντα 94 ἐν ταῖς κατιούσαις L σημάδια post γράψαι add. HL in marg. είσιν αύθις (om. L) ante τρία add. HLM φωνὴν Η (τὴν om. Ba) 95 δηλονότι post 94-95 ἕκαστον ἔχον ΗΜ δύο ΙΚ (τρία in marg.) L 97 τῶν γραμμάτων] τῆς γραμματικῆς καὶ om. IKL έλαφρόν add. HM 98 μέν post κατά om. Μ ο μικρόν ΙΚΙΜ ω μέγα ΙΚΙΜ τὸ δὲ ο Ζ 99 βραχέα Κ τῷ τὸ] τοῦτον Κ: τὸ L: τῷ ω τὸ Ζ 100 τὰ δίφθογγα] πάντα τὰ δ. ΗΜ: δ. ΚL: καὶ τὸ ι om. L δὲ HKLM 101 μέντοι]δέ τι Κ ὄμοια post ταῦτα μὲν add. K in marg. τὰ διάφορα Ι 104 μέντοι] δὲ ΗΔΜ 102 καὶ κατ'] ἢ κατ' Ι: κατὰ τὰς ΚΙ 106 τὸ κούφισμα καὶ ἄλλως τὸ πελασθὸν ταῦτα post τρόπον add. K τὸ ante ὅπερ add. 107 ποιεῖ ΚΖ καὶ ἄλλως ante τὰ δύο add. HLM 110 ἄλλον Κ 109 καὶ δύο ἀποστρόφων om. DIKZ 110—112 καὶ άλλοῖον ... τὸ ἡχάδιν om. Z 111 åv om. L 111-112 αν ποιήση] ποιεί L: ποιήσει Τα άλλον τὸ Κ τεθή] κεῖται L 113 καὶ post η add. I

οὐ κατὰ τὰς φωνάς. Καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν οὐχ ἑνὶ 115 ἐχρήσαντο σημαδίω μίαν ἔχοντι τὴν φωνὴν ἀλλὰ πλείστοις.

Έξ γάρ είσιν, ὡς εἴπομεν, τὰ ἀνὰ μίαν ἔχοντα σημάδια τὴν φωνήν ἀλλ' εἴπομεν ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν κατιουσῶν εἰσι τρία σημάδια ἀνὰ δύο φωνὰς ἔχον ἕκαστον. Ταῦτα δὲ διαφέρουσιν οὐ κατὰ τὴν χειρονομίαν ἀλλὰ κατὰ τὸ δεῖν ἄλλως κατέρχε120 σθαι τὸ ἐλαφρὸν καὶ ἄλλως τὴν ἀπορροὴν καὶ ἄλλως τὸ κρατημοϋπόρροον. Καὶ τοῦτο οὖν τὸ πεῖσαν τοσαῦτα γενέσθαι τὰ σημάδια, ἡ ποικιλία τῆς τέχνης καὶ τὸ μὴ ἐστενοχωρημένως ἀλλὰ πεπλατυσμένως ἔχειν ἐκφέρειν τὰ νοούμενα. Καὶ νῦν ἀρκοῦσα τυγχάνει αὕτη ἡ ψαλτικὴ διὰ τῶν 125 ἡηθέντων τουτωνί σημαδίων καὶ τῶν ἐν τούτοις φωνῶν καὶ τὰ δι' ὀργάνων καὶ ἐνάρθρων ἐμμελῶν τε φωνῶν καί, ἀπλῶς εἰπεῖν, ἄπαν λαβεῖν μέλος.

'Αλλ' ἴσως ἐρεῖ τις καὶ δι' ἄλλην αἰτίαν μήτε πλείω μήτ' ἐλάττω γεγονέναι τὰ σημάδια ταῦτα. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ μουσικὴ ἀναλογία περαιτέρω οὐ πρόεισι τῆς δὶς διὰ πασῶν, τοῦτο δὲ γίνεται ἐν δυσὶ διπλασμοῖς, οἱ δὲ δύο διπλασμοὶ ἐν δεκαπέντε θεωροῦνται φωναῖς, δι' ὧν γίνεται ἡ δὶς διὰ πασῶν ἀναλογία. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ σημάδια δεκαπέντε γέγονε, καὶ οὕτε πλείω οὕτε ἐλάττω.

¹¹⁵ μόνω post σημαδίω add. Re έχοντα Κ πλείστοις] πλείοσιν οἱ ταύτην παραδόντες τὴν τέχνην ΗΜ 116 ώς καὶ εἴπομεν Κ: 116-117 ἔχοντα ... φωνήν] φωνήν ἔχοντα σημάδια ΗΙΚLΜΖ om. L 117 καὶ om. M τὰ τρία Μ 121 εί δεῖν ante καὶ τοῦτο add. Κ οὖν] ἦν Ι (in ras.) KLZ Ba τò om. Z 121-122 πεῖσαν . . . ή] πεῖσθαι ταῦτα σημάδια καὶ Κ 122 tà om. M 122 στενοχωρημένως ΗΜ (-ης Ar) 123 πεπλατυσμένης Αr ἔχειν om. KZ έκφέρειν] έξαγγέλλειν L: ἐκ φόρτου (!) Ar 124 τυγχάνουσα ή ψαλτική αύτη Κ 124-125 των ρηθέντων τουτωνί] τούτων των L 125 καὶ των έν τούτοις φωνών om. L τὰ om. K 126 τὰ δι' ante ἐνάρθρων add. HLM ένάρθρων έμμελων τε φωνων] άφώνων L: διά έμμελων τε om. ΗΜ: μελων τε καὶ ΙΚ φωνῶν Τα 128—129 μήτ' έλάττω om. ΙΚ: μ. ἔλαττον L 129 γέγονα in marg. Κ των δεκαπέντε post γεγονέναι add. HM ταῦτα om. L ἄπασα ante ή μουσική add. LM (ή om. Ar) 130 ἀναλόγως ΙΚ προσίει Κ δίς] των δεκαπέντε ΙΚ τούτο δὲ] τούτων καὶ Κ 131—134 oi δὲ δύο . . . έλάττω om. Κ

135 4. Ταῦτα δὲ τὰ δεκαπέντε σημάδια ἔτεμον οἱ ἀρχαῖοι εἰς δύο, καὶ τὰ μὲν αὐτῶν ἐκάλεσαν σώματα, τὰ δὲ πνεύματα. Καὶ σώματα μὲν εἶπον ἐκ τῶν ἀνιουσῶν τὸ ὀλίγον, τὴν ὀξεῖαν, τὴν πετασθήν, τὸ κούφισμα, τὸ πελασθὸν καὶ τὰ δύο κεντήματα· πνεύματα δὲ τὸ κέντημα καὶ τὴν ὑψηλήν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν κατιουσῶν τὸν ἀπόστροφον καὶ τοὺς δύο συνδέσμους σώματα ἐκάλεσαν, πνεύματα δὲ τὸ ἐλαφρὸν καὶ τὴν χαμηλήν. Τὴν δὲ ἀπορροὴν μήτε σῶμα μήτε πνεῦμα εἶπον ἀλλὰ τοῦ φάρυγγος σύντομον κίνησιν. Ὅτι μὲν οὖν ταῦτα εἶπον, πᾶσιν ἐστὶ δῆλον· τὴν δὲ αἰτίαν δι' ἢν ταῦτα οὕτω διεῖλον, οὐδεὶς ὤφθη μέχρις ἡμῶν εἰπών, ὤσπερ καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων. Ἔγωγε λέξω τὴν αἰτίαν ἤτις ἐμοὶ δοκεῖ καὶ καλῶς ἔχειν. Συνδόξει δὲ οἶδ' ὅτι καὶ τοῖς μετρίως γοῦν ἔχουσι πεῖραν τῆς ψαλτικῆς· ἡ δὲ αἰτία ἐστὶν ἡ χειρονομία.

Έπεὶ γὰρ τὸ ἶσον, τὸ ὀλίγον, ἡ ὀξεῖα, ἡ πετασθή, τὸ κού150 φισμα, τὸ πελασθόν, τὰ δύο κεντήματα τούτων ἔκαστον ἰδίαν
ἔχει χειρονομίαν, τὸ δὲ κέντημα καὶ ἡ ὑψηλὴ οὐκ ἔχει· ὁμοίως
δὲ ὅτι ὁ ἀπόστροφος καὶ οἱ δύο σύνδεσμοι ἰδίαν ἔχουσι
χειρονομίαν, τὸ δὲ ἐλαφρὸν καὶ ἡ χαμηλὴ οὐκ ἔχει, ἀλλ'
ἔστι χρεία καὶ ταῦτα χειρονομεῖσθαι. Οὐδοτιοῦν γάρ ἐστι
155 δυνατὸν εἰπεῖν τινα δίχα χειρονομίας ἐν τῇ ψαλτικῇ,
ἥνωσαν ταῦτα καὶ μεταδεδώκασι τὰ ἔχοντα τὴν χειρονομίαν σημάδια τοῖς μὴ ἔχουσι, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ ἔχουσι

¹³⁵ διαίρεσις των σημαδίων είς σώματα καὶ πνεύματα add. HM in 136 αύτῶν] δεκαπέντε om. L ταθτα δὲ τὰ] τὰ δὲ Κ marg. 140 δὲ] δὴ L (δὲ 137 έκ τῶν ἀνιουσῶν om. HIKLMZ αύτὰ ἒξ Κ 142 ούτε σωμα ούτε δύο om. Ba κατιόντων ΗΙΚLΜΖ Ta) 143 λάρυγγος ArRe είναι post πνεῦμα add. HLM πνεῦμα Κ οὕτως post ταῦτα resp. post οὖν (l) add. IKLZ 144 είπον ... είπεῖν ArRe 145 ὤφθη] ἔφθη ΗΔΜ: ἔφη ΚΖ ταῦτα om. HM 145—146 ὤσπερ... ἀπάντων om. L περί] ἐπί Ζ **ἄσπερ] ὡς Κ** 146 ή (+ M) αίτία δι' ήν ούτω ταυτα καλούνται (διείλον Ba) add. HM δοκείν (δοκεί δὲ ante λέξω add. HKLMZ έγὼ L in marg. συνδόξει] συν-147 ἔχει DL (ἔχειν Τα) καὶ om. HIKM Ta) L οίδ' ὅτι] εἰδόσι ΗΜ Τα: εἰδότι Ζ: om. Βα δόξαι Ι: δόξει Κ 151—153 τὸ δὲ κέντημα ... χειρονομίαν om. Z έχουσιν Κ ὄτι ό] ὄ τε χειρονομία ante όμοίως add. L 152 δὲ] δὴ DL ἔχουσιν ReTa 153 τὸ δὲ ἐλαφρὸν καὶ om. Z ΙΙ: καὶ οὕτως ὁ Κ 156 διὰ 154 έστι om. Z 154 χειρονομεῖσθαι καὶ ταῦτα Ζ μεταδιδόασι ΙΚ ήνώσας Κ τοῦτο ante ἥνωσαν add. ΗΜ της έαυτων χειρονομίας post μεταδεδώκασι add. ΗΜ 157 nante σημάδια add. K

πάντα χειρονομεῖσθαι. Όρῶμεν γὰρ ὅτι ὁπόταν συντεθῆ μετά τινος τῶν ἔξ τούτων σημαδίων τὸ κέντημα ἢ ἡ ὑψηλή, χειρονομεῖται μὲν κατὰ τὴν χειρονομίαν, ἢν ἔχει τὸ σημάδιον μεθ' οἱ κεῖται· φωνεῖται δὲ κατὰ τὰς φωνὰς ας ἔχει τὸ κέντημα ἢ ἡ ὑψηλή. Ὠς οὖν πλείονας ἔχοντα ταῦτα φωνὰς τῶν ἄλλων σημαδίων καὶ τῆς κρείττονος ἔτυχον τάξεως· λέγω δὴ τοῦ καλεῖσθαι πνεύματα. Καὶ ὥσπερ ἐπὶ τῶν συνθέτων ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ζώων ἡ μὲν ψυχή ἐστιν ἡ ἐνεργοῦσα διὰ τῶν οἰκείων δυνάμεων, τῷ δὲ σώματι ὅσα καὶ ὀργάνω χρῆται, τοῦτο γίνεται καὶ ἐπὶ τούτων, ὅτι τὰ μὲν πνεύματά εἰσι τὰ ψαλλόμενα καὶ ἐκφωνούμενα ἤγουν τὸ κέντημα καὶ ἡ ὑψηλή, τὰ δὲ ἔτερα α καὶ σώματα καλεῖν εἰώθαμεν διὰ μόνην κεῖνται χειρονομίαν, ὁπόταν συντίθενται μετὰ τῶν πνευμάτων. Ὁ αὐτὸς δὴ τρόπος ἐστὶ καὶ ἐπὶ τῶν κατιόντων.

5. Τούτων οὕτως ἐχόντων ἐπόμενόν ἐστι σὺν θεῷ καὶ τὴν ἐτυμολογίαν τούτων εἰπεῖν καὶ ὅθεν παρωνομάσθησαν.

¹⁷⁵ 'Αρκτέον οὖν πρῶτον ἀπὸ τοῦ πρώτου τῆ τε φύσει καὶ θέσει τοῦτο δέ ἐστι τὸ ἶσον. 'Ονομάζεται γοῦν οὕτως ὅτι οὕτε ἐν τοῖς ἀνιοῦσι τάττεται οὕτε ἐν τοῖς κατιοῦσιν ἀλλὰ ἰσότητα τηρεῖ καὶ ἐπὶ ταὐτοῦ ἵσταται, μέχρις ἂν τεθῆ τι τῶν ἀνιόντων ἢ τῶν κατιόντων σημαδίων, ὃ καὶ ὁδηγήσει ἡμᾶς ὅπη ἰτέον¹⁸⁰ διὰ τοῦτο γοῦν ἶσον. 'Ολίγον δέ, διὰ τὸ ὀλίγον ἐξέρχεσθαι τοῦ

¹⁵⁸ ὁρῶμαι Αr συντιθή Αr: συνδεθή Re 159 ἢ] καὶ K: om. I 161 μεθ' ήν Κ δè om. L 162 n om. Z 163 τὰς φωνὰς Z Ta 164 λέγω δή] καὶ L δή] δὲ ΙΚΖ πνεύμα Ζ 165 συνθέσεων (συνθέτων in marg.) Κ 166 πάντα post ψυχή om. D 166-167 τὸ δὲ σῶμα Κ 167 ὄσα καὶ] ένεργοῦσα add. HLM ώσπερ Ba τοῦτο] οὖτω ΗΜ Τα 168 μèν om. Z είσι ψαλλόμενα Κ 169 έμφωνούμενα Ι ήγουν] ήτοι L: om. Z 170 â κεΐνται] κείμενα ΙΚ τὴν χειρονομίαν ΗΜΖ om. IKZ 171-172 αὐτὸς δὴ τρόπος ἐστὶ] δὲ αὐτὸς οὕτως (- L: οὖτος Μ) ἐστὶ τρόπος IKLMZ Re 172 καί om. Z περί της τούτων έτυμολογίας 175 οὖν] δὲ ΗΙΙΔΜΖ (έ. τ. LM) post κατιόντων add. HLM τη ante θέσει add. HLM L (πρῶτον Ta) φύσει] άρχη Κ έν ταῖς κατιούσαις ΚΙ ἄκραν 177 ἐν ταῖς ἀνιούσαις ΚΙ ante ἰσότητα add. HM 178 τηρεῖ om. Κ τιθή Ατ 179 των ante κατιόντων om. D ὄποι ILM 180 διὰ τὸ om. Z

ἴσου, τὴν ὀλιγωτέραν γὰρ τῶν ἄλλων σημαδίων φωνὴν ἔχει τὸ ὀλίγον διότι τὸ κέντημα ἔχει δύο, ἡ ὑψηλὴ τέσσαρας, τὸ δὲ ὀλίγον μίαν. Ἡ δὲ μία ὀλιγωτέρα ἐστὶ τῶν δύο ἢ τῶν τεσσάρων.

Άλλ' ἔχει τις είπεῖν ὡς καὶ ἡ ὀξεῖα καὶ ἡ πετασθὴ ἀνὰ 185 μίαν ἔχουσι τὴν φωνήν, ὅθεν ὤφειλε καὶ ταῦτα ὀλίγα καλεῖσθαι. Ἡ δὲ αἰτία ὅτι τοῦτο ἐστὶ τὸ ἀρχαῖον σημάδιον, ἡ δὲ όξετα, ή πετασθή και τὰ ἄλλα εἰσὶ νεώτερα. Φασὶ γάρ τινες ὡς τοῦ Πτολεμαίου εἰσὶ ταῦτα. Οὐ γὰρ ὁμοῦ γέγονε πάντα, ἀλλ' 190 ὥσπερ ἐπὶ τῶν εἰκοσιτεσσάρων γραμμάτων Παλαμήδην μὲν πρῶτον εὑρετὴν εἶναι λέγουσι τῶν δεκαὲξ γραμμάτων, ἔπειτα δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἄλλους, οὕτω γέγονε καὶ ἐπὶ τῶν σημαδίων. Λοιπὸν ὁ πρῶτος ὀνοματοθέτης τῶν σημαδίων τούτων εἰδὼς ὄτι ἢ μίαν φωνὴν ἐξερχόμεθα ἢ δύο ἢ τρεῖς ἢ τέσσαρας ἢ 195 πλείους, τὸ ἔχον τὴν μίαν ἐκάλεσεν ὀλίγον, τὸ δὲ ἔχον τὰς δύο έκάλεσεν κέντημα — τοῦτο δὲ παρονομάζεται ἀπὸ τῆς χειρονομίας, καθὰ δὴ καὶ τὰ δύο κεντήματα· ὁ γὰρ χειρονομῶν τὰ κεντήματα οίονεὶ σχηματίζει τὸν δάκτυλον κεντᾶν — τὸ δὲ έχον τὰς τέσσαρας ἐκάλεσεν ὑψηλήν, διότι οὐδὲν ἄλλο τῶν 200 σημαδίων ἐκφέρει τὴν φωνὴν ἐπὶ τὸ ὑψηλότερον ταύτης. ὥστε εἰκότως τὸ μὲν ὀλίγον, τὸ δὲ κέντημα, τὸ δὲ ὑψηλὴν ἐκάλεσεν. Καὶ μέχρι τούτου διελθών ἔστη· τὰς γὰρ πλείους, ὡς εἴπομεν, ποιεῖ ἡ σύνθεσις.

ύψηλοτέρας post δύο add. Z 182 τὸ μὲν κέντημα ΗΙΜ 185 τις είπεῖν ώς om. L 183 ή] καὶ ΗΜ ύψηλη τέσσαρας om. Z őθεν ὤφειλε] λοιπὸν ἔδει τὴν om. HLM 186 ἔχουσι om. L 186—187 ὄθεν ... ὅτι] ἀλλὰ L 187 άλλ' ούκ ἔχει οὕτως HMπρῶτον καὶ ante ἀρχαῖον add. HLM post καλεῖσθαι add. HM 189 πάντα] καί om. Z 188 καὶ ἡ πετασθὴ ΗΙΚLΜΖ είκοσιτεσσάρων] ἄλλων ΙΚ 190 ὤσπερ] ὡς Κ ἄπαντα L 191 λέγουσι] γενέσθαι Ατ πρώτον om. Z 190—191 μέν 193 λοιπόν ό] ο γοῦν Η: ἤγουν Μ ό πρώτος 192 δέ δη Ι των όνοματοθέτης] ό π. νομοθέτης ΗΜ: όνομ. ό π. Ι: ό όνομ. πρ. Κ 195 καί ante πλείους add. ΗΜ σημαδίων τούτων om. DIKZ φωνήν post μίαν add. HKLMZ τὴν om. I ante ëxov add. HM 196 όνομάζεται ΙΚΖ: προσονομάζεται ArRe: παρωνοδè om. L κεντήματα om. Κ 197 δη om. HKLM μάσθη Τα 199 ύψηλή ΑΓ 197-198 τὰ κεντήματα] τὸ κέντημα ΗΙ.Μ 202 διελθών] 200 ὤστε] οὕτως Κ: ὡς Ζ διότι] διὸ Ζ ώς om. Κ προελθών ΗΙΚΙΜΖ

Εἶτα, ἐπειδὴ οὐ μόνον ἀνερχόμεθα ἀλλὰ καὶ κατερχόμεθα, ἦν χρεία καὶ κατιόντων σημαδίων. Καὶ τὸ μὲν ἔχον τὴν μίαν φωνὴν κἀνταῦθα κατιοῦσαν ἐκάλεσεν ἀπόστροφον ἐπιστρέφει καὶ γὰρ ἀπὸ τῶν ἀνιουσῶν καὶ καταβαίνει μίαν φωνήν, ἤτις καὶ ἐναντία ἐστὶ τῷ ὁλίγῳ. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ ἀνέρχεται μίαν φωνήν, τοῦτο δὲ ἔπιστρέφον κατέρχεται μίαν, καὶ διὰ τοῦτο ἀπόστροφος. Τὸ δὲ ἔχον τὰς δύο κατιούσας, ἐλαφρόν. Τοῦτο δὲ ἔδει μᾶλλον καλεῖν βαρύ τὰ γὰρ βαρέα εἰσὶ τὰ κατωφερῆ, τὰ δὲ ἐλαφρὰ ἄνω φέροντα. Καὶ οἱ μουσικοὶ δὲ τὰ κατωφερῆ καλοῦσι βαρέα, τὰ δ' ἀνωφερῆ ὀξέα. ᾿Αλλ' ἐπειδὴ οὐ πρὸς φιλοσόφους ἐποιεῖτο τοὺς λόγους ἀλλὰ πρὸς τοὺς τυχόντας, οἱ δὲ πολλοὶ τὸ εὐκόλως πίπτον νομίζουσιν ἐλαφρόν, διὰ τοῦτο καὶ τόδε ἐλαφρὸν ἀνομάσθη, ὅπερ ἐναντίον ἐστὶ τῷ κεντήματι ἐκεῖνο μὲν γὰρ ἀνέρχεται δύο, τοῦτο δὲ κατέρχεται δύο.

Τὸ δὲ ἔχον τὰς τέσσαρας κατιούσας ἐκάλεσε χαμηλήν. 220 Οὐκ ἔστι σημάδιον πλείονας τούτου φωνὰς κατερχόμενον διὰ τοῦτο καὶ χαμηλή, ἥτις ἐναντία ἐστὶ τῇ ὑψηλῇ ἐκείνη μὲν γάρ ἀνέρχεται τέσσαρας, αὕτη δὲ κατέρχεται τέσσαρας. Τὰς δὲ πλείονας τῶν τεσσάρων, ὡς πολλάκις εἴπομεν, ποιεῖ ἡ σύνθεσις, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀνιόντων.

5 Ἡ δὲ ἀπορροὴ ποία ἐστὶ φωνή; Καὶ γὰρ ταύτην ἐκφέρομεν διὰ τοῦ γαργαρεῶνος ὡς ἄν τινα ἀπόρροιαν, ὅθεν ἀπορροὴ διὰ τοῦτο. Τὸ δὲ κρατημοϋπόρροόν ἐστι σύνθετον ἔκ τε

ἐπιστρέφει om. Ζ 206 ἐκάλεσαν Κ 205 ἔχον om. Z άνιουσών φωνών Κ 208 καὶ 207 καὶ ante γὰρ om. HLM μὲν om. L ante ἐναντία om. HKLM έστι έναντία Ατ κατέρχεται μίαν φωνήν ΙΚΖ 209 φωνήν ante τοῦτο om. L 211 καλεῖν] καλεῖσθαι 210 φωνάς ante κατιούσας add. IKZ 212 καλοῦσι ante τὰ δὲ ἐλαφρὰ add. Z HLM τὰ post είσὶ om. IKL δὲ post μουσικοί έλαφρά είσιν άνωφερη ΙΚ φέρονται L Βα 213 τὰ] ταῦτα Κ 215 ού τὰ post μουσικοί δὲ om. Re om. L και τόδε έλαφρον ώνο-216 τοῦτο] ταῦτα ΙΚΖ νομίζουσιν L μάσθη] τὸ (— L) ἔχον τὰς δύο κατιούσας ἐκάλεσεν (— L) ἐλαφρόν ΗLΜ 217 τὸ κέντημα Κ 216-217 ἐστὶ ἐναντίον ΗΔΜ τόδε] τὸ ΙΚ 219 έκάλεσαν Ι τοῦτο] τὸ Κ γάρ om. K 220 γάρ ante σημάδιον 220—221 ούκ ἔστι . . . χαμηλή om. IK 221 ἐστὶ ἐναντία ΗΙΚΜ τούτου φωνάς] φ. τ. L: τ. Ζ add. HLMZ 226 τραχέως post 225 ταύτην] αὐτὴν Ι 222 δέ] τε Κ 227 τε post ἔκ om. Z γαργαρεώνος add. Η (ταχέως Ba) LM

τοῦ κρατήματος καὶ τῆς ἀπορροῆς ὅθεν δικαίως εἰ καλέσει καί τις τοῦτο οὔτε σῶμα οὔτε πνεῦμα, οὐκ ἄν ἁμάρτοι, ἀλλὰ

230 μέλος.

Τῆς δὲ πετασθῆς ἡ ἐτυμολογία ἀπὸ τῆς χειρονομίας ἐκλήθη, οἰονεὶ γὰρ πέταται ἡ φωνὴ καὶ κινεῖ τὴν χεῖρα ὡς πτέρυγα. Τὸ δὲ κούφισμα ἀπὸ τῆς ἐν τῆ φωνῆ τάσεως κοῦφον γὰρ λέγεται τὸ ἐλαφρόν, ὅθεν τὴν φωνὴν τοῦ κουφίσματος ἐλαφρῶς δεῖ καὶ κούφως ἐκφέρειν, ἀλλ' οὐ μετὰ τόνου διὰ τοῦτο γὰρ κούφισμα.

Τὸ δὲ πελασθὸν πετασθὸν ἔδει μᾶλλον καλεῖσθαι· εἰς ὅσα γάρ ἐστι χρήσιμος ἡ πετασθή, εἰς τοσαῦτα καὶ τὸ πελασθόν, πλὴν ὀλίγων τινῶν. Καὶ αὕτη ἐστίν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ἡ τῶν δεκα240 πέντε φωνητικῶν σημαδίων ἐτυμολογία καὶ καλῶς ἔχουσα.

6. Ἐπεὶ δὲ οὐ μόνον χρήζομεν τῶν εἰκοσιτεσσάρων γραμμάτων ἀλλὰ δεόμεθα καὶ τῶν δέκα προσφδιῶν διὰ τὴν εὐφωνίαν τοῦ λόγου, οὕτως οὐ μόνον εἰσὶ χρήσιμα τὰ δεκαπέντε φωνητικὰ σημάδια ἀλλὰ καὶ τὰ λς΄ τὰ ἄφωνα, ᾶ καὶ λόγον προσφδιῶν ἔχουσιν ἐν τῆ ψαλτικῆ. Ταῦτα γὰρ ὥσπερ ὁδηγός ἐστι καὶ ἡγεμὼν τοῦ οὕτως ἢ οὕτως εἰπεῖν, ἢ ἀργῶς μεταχειρίσασθαι τὰς φωνὰς ἢ συντόμως, ἢ μετὰ τόνου ἢ ἡσύχως. Τὰς μὲν γὰρ φωνὰς ποιοῦσιν, ὡς εἴπομεν, τὰ φωνητικὰ σημάδια, τὰς δὲ ἀργίας καὶ συντομίας καὶ τὰς ἄλλας ἰδέας τῶν μελῶν ταῦτα τὰ μεγάλα σημάδια.

Ίδου γάρ τίθεμεν όλίγον καὶ έφεξης όξεταν, μετά δὲ ταυτα

²³¹ ἀπὸ] ὑπὸ Κ 228-230 όθεν δικαίως . . . μέλος om. HIKLMZ 232-233 ώς πτέ-232 ἐκλήθη] ἐλήφθη ΗΙΚΕΜ (ἀπὸ in marg.) 237 ἔδει μᾶλλον δει om. Z 235 έλαφρά ΙΚ ρυγα om. L 238 χρησίμως Κ καλεϊσθαι] ήν κρεῖττον λέγεσθαι ΗLΜ ή om. ώς om. K 239 αὕτη] αὐτὸ L αυτα] τοιαυτα Re 241 περί των άφώνων καί με-240 ή έτυμολογία ΗΙΜ HLM γάλων λεγομένων (— L) σημαδίων ante έπει add. HLM έπειδη Μ 242 μόνον post γραμμάτων μόνον om. HLM δέ] γάρ Κ 244 φωνητικά σημάδια] σ. τά 243 έκφωνίαν ArRe add. HM τριακονταεπτά ΗΜ Τα: τριακονταπέντε ΙΚLΖ φωνήεντα Κ 246 ὁ ὁδηγός ἐστι καὶ ὁ ἡγεμὼν Αr â] âv Ar ante ἄφωνα om. Ar 247-248 ή συνη οὕτως om. IK τοῦ] ἐν τῷ ΗΚΜ 249 φωνικά Μ 248 εἴπομεν] ἔφημεν L τόμως . . . φωνάς om. Κ 250 τὰ om. Z 249-250 τὰς δὲ ἀργίας ... σημάδια om. Κ 251 yàp om. K

τρεῖς ἀποστρόφους καὶ ἀνερχόμεθα τὰς δύο φωνάς, τῆς τε τοῦ όλίγου καὶ τῆς ὀξείας καὶ τὰς τρεῖς κατιούσας τῶν τριῶν ἀποστρόφων. Οὐ μὴν γινώσκομεν ὅπως δεῖ ταύτας εἰπεῖν ἢ ἀργῶς εἰποῦν ἀπος δεῖ ταύτας εἰπεῖν ἢ ἀργῶς οὐδὲ πῶς δεῖ σχηματίσαι τὴν φωνὴν ἢ πῶς ταύτην χειρονομῆσαι τὴν θέσιν, ἐὰν μὴ καὶ τὸ τρομικὸν ὑπογράψωμεν. Καί εἰσιν οὖν χρήσιμα διὰ ταῦτα τὰ μεγάλα σημάδια, ὧν καὶ τὴν ἔκθεσιν ἤδη ποιήσομαι.

Τινὲς δὲ οὐ καλῶς ποιοῦντες προτάττουσι τούτων τὸ ἶσον ὡς ἄφωνον· τὸ ἔχει φωνὴν μάλιστα, καὶ ἀρχὴ καὶ θεμέλιος πασῶν τῶν φωνῶν ἐστι. Καὶ τοσοῦτον κρεῖττόν ἐστι τῶν ἄλλων φωνῶν, καθ' ὅσον καὶ αἱ ἰσότητες τῶν πλεονασμῶν καὶ τῶν ἐλλείψεων· ἀριθμὸν γὰρ οὐκ ἔχει, φωνὴν δὲ ἔχει. Καὶ τοῦτο ἐποίησαν οἱ ταύτης τῆς τέχνης πατέρες μετὰ νοῦ καὶ προσήκοντος λογισμοῦ· οὐδὲ γὰρ ἦν δυνατὸν ἀεὶ ἀνέρχεσθαί τε καὶ κατέρχεσθαι ἀλλὰ καὶ ἵστασθαί που. Τὸ γοῦν ἀνέρχεσθαι ἔλαβον αἱ ἀνιοῦσαι, τὸ δὲ κατέρχεσθαι αὶ κατιοῦσαι, τὸ δὲ ἴστασθαι καὶ ἐν ἰσότητι μένειν τὸ ἴσον. Διὰ τοῦτο γοῦν οὐκ ἀριθμεῖται, φωνεῖται δὲ μόνον, καὶ οὕτε ἐν τοῖς ἀνιοῦσι τάττεται οὕτε ἐν τοῖς κατιοῦσιν, ἀλλ' ἔστι καθ' ἑαυτό.

Τινὲς δὲ ἐκ τούτου ἀπατώμενοι καὶ μὴ διδόντες τὸ ἶσον φωνὴν πειρῶνται λέγειν τὸν διπλασμὸν εἶναι ἑπτὰ φωνάς, ἑῶντες τὴν τοῦ ἴσου φωνὴν καὶ μὴ συναριθμοῦντες ταῖς ἐπτά. ²⁷⁵ 'Αλλὰ τούτου μὲν ἀπόδειξιν οὐδεὶς λόγου μετέχων ζητήσειε, πρὸς δ' ἐκείνους ἰτέον τὸν λόγον τοὺς ἀμφιβάλλοντας περὶ τούτου ὅ δ' ἐστιν εὕληπτος πάντη τοῖς μὴ λιθίνοις οὖσι.

²⁵² ἀνερχόμεθα] λέγομεν ΗLΜ 252 τῆς] τὴν Βα τε om. Z 254 μὴν] μέντοι ΗLΜ 255 εί] έὰν Ba τὸ ἀργὸν ἢ τὸ γοργόν ΗΜ 256 δεῖ om. Re σχηματίζειν Ar 257 μὴ] μὲν Ar τò om. L 258 ταῦτα] τοῦτο ΙΚ 260 τούτων] τούτο Κ 261 τὸ δ' ἔχει ΗΙΚLΜΖ ὄ τι ante μάλιστα add. HLM λίωσις Re 262 τοσούτω D 266 του προσήκοντος ΗΙΚLΜΖ δυνατόν ἀεὶ] ἀδύνατον Κ: δ. ΗΜΖ: ἀεὶ δ. L 267 τε καὶ] καὶ αύθις ΙΚ: τε καὶ αύθις DZ 268 ἔλαβον ante αἱ κατιοῦσαι add. Κ 269 γουν] ούν ΗΙΜΖ 270 έν ταῖς ἀνιούσαις Κ Τα 271 EV καθ' έαυτό έστι L ταῖς κατιούσαις Κ Τα 272 ὅτι ὀκτώ φωναὶ ὁ διπλασμός add. HL in marg. 272 τούτων L Re τῷ ἴσῷ ΚΜ Βα 273 είναι τὸν διπλασμὸν Ι 274 ταῖς] τὰς M Re: om. K ante ἐπτά (ὀκτώ in marg.) 275 τὴν ἀπόδειξιν ΗΜ 277 πάντη] πασι Κ in corr.: πάντοτε Τα λιθίνοις] ήλιθίοις Τα

Καὶ πρῶτα μὲν τρία καὶ τέσσαρα διπλα οὐ γίνονται, ουτ' αύθις δύο και τρία ούτε εν και δύο, άλλα δύο και δύο, 280 καὶ τρία καὶ τρία, καὶ τέσσαρα καὶ τέσσαρα· γίνονται γὰρ τέσσαρα, ἕξ, ὀκτώ. 'Αλλὰ τὰ τέσσαρα καὶ τὰ ἕξ διπλασμὸν ἐν τῆ ψαλτικῆ οὐ ποιοῦσιν, άλλ' οὐδὲ τὰ ἑπτά, εί μὴ καὶ τοῦ ἴσου ληφθη, μεθ' ής όκτὰ τελεῖαι γίνονται. Ἐπόμενόν ἐστι τοίνυν τὰς ὀκτὰ φωνὰς εἶναι τὸν διπλασμόν. Εἰ δὲ λέγει ὁ 285 Κουκουζέλης έπτὰ είναι τὸν διπλασμὸν ἀλλὰ μὴ ὀκτώ, ἔχων καὶ τὴν τοῦ ἴσου φωνὴν προϋποκειμένην, ἀδύνατον γὰρ τὸν Κουκουζέλην έπτὰ φωνὰς είναι νομίζειν τὸν διπλασμόν-

τοῦτο γὰρ ἀμαθές.

'Αλλ' ἴωμεν ἐπὶ τὰ μεγάλα σημάδια ἄπερ εἰσὶ ταῦτα· 290 διπλῆ, παρακλητική, κράτημα, κύλισμα, άντικενωκύλισμα, τρομικόν, στρεπτόν, τρομικοσύναγμα, ψηφιστόν, ψηφιστοσύναγμα, γοργόν, άργόν, σταυρός, άντικένωμα, όμαλόν, θεματισμός ἔσω, ἕτερος ἔξω, ἐπέγερμα, παρακάλεσμα, ἕτερον, ξηρὸν κλάσμα, άργοσύνθετον, γοργοσύνθετον, οὐράνισμα, 295 ἀπόδερμα, θὲς καὶ ἀπόθες, θέμα ἀπλοῦν, χόρευμα, ψηφιστοπαρακάλεσμα, τρομικοπαρακάλεσμα, πίασμα, σεῖσμα, σύναγμα, ἔναρξις, λύγισμα καὶ βαρεῖα.

'Αλλὰ δέον ἐστὶ καὶ ταῦτα ἐτυμολογῆσαι, ὥστ' ἔχειν τοὺς μετερχομένους είδέναι πῶς τοιούτων ἔτυχον τῶν ὀνομάτων. 300 Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς οὕτως οἱ ἐξ ἀρχῆς ταῦτα ἀνόμασαν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐκάστου ἐνεργείας ἕκαστον καὶ τὸ ὄνομα εἴληφε.

Άρκτέον δὲ ἀπὸ τῆς διπλῆς, ἐπεὶ καὶ ἐν τῆ τούτων ἀπαριθμήσει ταύτην πρώτην έτάξαμεν. Διπλη μέν οὖν οὐ δι' άλλο τι ἢ ἴνα δείξη τὸν ψάλλοντα διπλασιάσαι τὸν χρόνον

278 πρώτα μὲν] πρώτον Κ: πρώτως μ. L: πρώτον μ. ArBaReTa 280 τρία καὶ τέσσαρα καὶ om. Z 279 καί ante τρία om. Z 282 τοῦ om. K 281-282 οὐ ποιοῦσιν ἐν τἢ ψαλτικἢ L 283-284 τοίνυν έστι ΗLΜ τέλειαι D Ba 283 ής] οδ ΙΚ 286 προειμή] μέν Ζ 285 είναι τὸν διπλασμὸν om. HLM 290-297 formam neumarum πομένην Κ (προσαπομένην in marg.) 291 στρεπτόν] έκστρεπτόν ΙΚ: καὶ super nomen positam praebent DIK 293 ἔτερος 291-292 ψηφιστοσύναγμα] σύναγμα ΚΖ 294 ἔτερον τοῦ ψαλτικοῦ ante οὐράνισμα add. ἔξω] θεματισμός ἔ. ΚΜ 297 βαρεῖα καὶ λύ-296 τρομικοπαρακάλεσμα om. L Re HLM 301 kai om. HM 298 έστὶ om. IK γισμα ΗΙΚΙΜΖ 302 περί της τούτων έτυμολογίας add. HM in marg.: έτυμολογία περί 303 πρώτην δέ] οὖν Μ: om. Z των άφώνων σημαδίων add. Z ούδ' Ι: ού δὲ Αr διπλη μέν] δ. Ζ: om. Κ πρώτον Κ ταύτην L

305 μεθ' οδ ἔκειτο, ἤγουν διὰ πλείονα ἀργίαν. Τὴν αὐτὴν δὲ δύναμιν ἔχει καὶ τὸ κράτημα, καὶ τοῦτο γὰρ δι' ἀργίαν τίθεται. Διαφέρουσι δὲ μόνον κατὰ τὴν χειρονομίαν.

Ή δὲ παρακλητική παρακλητικὸν ποιεῖ τὸ μέλος καὶ ώσπερεὶ δεόμενον ὁμοίως καὶ τὸ παρακάλεσμα. Καὶ ώσπερ ὁ 310 παρακαλῶν μετὰ ἀνειμένης καὶ κεκλασμένης ποιεῖται τὴν δέησιν φωνῆς, οὕτω καὶ ὁ τὴν παρακλητικὴν καὶ τὸ παρακάλεσμα ψάλλων οὐ μετὰ σφοδροῦ τόνου δεῖ τὴν φωνὴν προφέρειν ἀλλὰ ἰλαρῶς. Καὶ τὸ ἔτερον παρακάλεσμά ἐστιν ἀλλοῖονδιαφέρουσι δὲ μόνον τῷ τὸ παρακάλεσμα ἀργότερα κινεῖν τὴν φωνήν, τὸ δὲ ἔτερον ταχύτερον.

Τὸ δὲ κύλισμα οἰονεὶ κυλίει καὶ στρέφει τὰς φωνάς. Τὸ δὲ ἀντικενωκύλισμά ἐστι σύνθετον ἔκ τε τοῦ κυλίσματος καὶ τοῦ ἀντικενώματος. Μετὰ δὲ τοῦτο ἐστὶ τὸ τρομικόν· βούλεται δὲ καὶ τοῦτο ὑπόκλονον καὶ τρέμουσαν σχηματίζειν τὴν φωνήν.

Τὸ δὲ ψηφιστὸν ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τοῦ ψηφίζειν καὶ ἀριθμεῖν· τίθεμεν γὰρ τοῦτο ἔνθα εἰσὶν αὶ φωναὶ κεχωρισμέναι καὶ οὐχ ὁμοῦ λεγόμεναι ἀλλ' ὥσπερ μεμετρημέναι.

Τὸ δὲ γοργὸν καὶ τὸ ἀργὸν αὐτόθεν εἰσὶ δῆλα ἀπὸ τοῦ ὀνόματος. Ὁ δὲ σταυρὸς ἀπὸ τῆς σχηματογραφίας σταυρὸς γάρ ἐστι καὶ ἀπὸ τῆς χειρονομίας εὐλογεῖ γὰρ ὁ τοῦτον χειρονομῶν σταυροειδῶς ἀπὸ τούτων ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀλλὰ μὴν κεῖται καὶ δι' ἀργίαν.

³⁰⁴ τι ή] τε άλλ' Κ τοῦ σημαδίου ἐκείνου post χρόνον add. HLM 305 δè om. Z 309 όμοίως δὲ καὶ ΗΙΚΙ (δὲ] δὴ Τα) ΜΖ 310 φωνής ante ποιεῖται add. ΙΚ 311 της φωνης HLM: om. ΙΚ ό τὴν παρακλητικὴν] αὐτὴν παρακλητικόν Κ 312 τὴν φωνὴν om. HLM 312-313 προσφέρειν L (προ- Τα) 313 άλλοῖον] ἄλλο L 314 τῷ τὸ] τὸ μὲν ΗΚΜ Τα: τὸ τὸ DL 314 ἀργοτέραν Κ 313-314 έστιν άλλοιον ... παρακάλεσμα om. Z 314-315 άργότερα κινείν την φωνήν] άργότερον λέγεσθαι ΗΙ.Μ 315 παρακάλεσμα τὸ post τὸ add. Z 316 olov K 317 τε om. K 319 Kai ante τοῦτο om. K απόκλονον Ζ 319-320 τὴν φωνὴν ... ψηφίζειν om. Z 321 τίθεται Μ τούτο γάρ Ζ: γάρ Κ είσὶν om. Ba 322 ὤσπερ] ὡς Κ 323 αὐτόθεν] ὁπόθεν Ba (ut Biolakes) 325 ξλαβε τὸ ὄνομα post χειρονομίας add. ΙΚ είσὶ om. Z τον χειρονομών] ὅταν τ. χ-εῖ Κ 326 ἀπὸ τούτων ... μὴν] ἀλλὰ ΙΚ: έλαβε τὸ ὄνομα άλλὰ LZ: om. HM 327 δέ post κεῖται add. ΗΜ καὶ δι' ἀργίαν] ἀργίας Ζ

Τὸ δὲ ὁμαλὸν λεῖον καὶ ὁμαλὸν ποιεῖν δεῖ τὸ μέλος ἀλλὰ μὴ τραχὸ καὶ ἔντονον παρακελεύεται· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ τοῦ

330 όμαλοῦ ὄνομα.

Ο θεματισμός ὁ ἔσω καὶ ὁ ἔξω ἀπὸ τῆς σχηματογραφίας ἔσχον τὴν ἐτυμολογίαν θῆτα γὰρ τὸ στοιχεῖόν ἐστιν ἑκάτερον καὶ διὰ ταύτης ἄγεται εὐθείας, ῆς τὸ τέλος εἰ μὲν ἔσω κάμπτει ὁ ἔσω γίνεται θεματισμός, εἰ δὲ ἔξω ὁ ἔξω. Καὶ δηλοῖ ὁ ἔξω τρεῖς φωνὰς εἰπεῖν, ὁ δὲ ἔσω δύο.

Όμοίως καὶ τὸ θὲς καὶ ἀπόθες δύο θῆται εἰσὶν ἐχόμεναι ὑπὸ μιᾶς γραμμῆς καὶ διὰ τοῦτο θὲς καὶ ἀπόθες. Δηλοῖ γὰρ θέσιν τοιάνδε ποιεῖν. Τὸ δὲ ξηρὸν κλάσμα ἀπὸ τοῦ κλῶ "τὸ κόπτω" καὶ τοῦ ξηρὸν "τὸ σκληρόν" ἔνθα γὰρ τίθεται τὸ ξηρὸν κλάσμα, δεῖ κλᾶν τὴν φωνὴν τραχέως καὶ σκληρῶς.

Τὸ δὲ ἀργοσύνθετον ἀργίαν μεγάλην ἐπιφέρει, τὸ γοργοσύνθετον δὲ τὸ ἐναντίον, δηλοῖ ταχύτητα γάρ. Τὸ οὐράνισμα εἰς ὕψος αἴρει τὴν φωνήν, εἶτα καταβιβάζει ταύτην καὶ διὰ τοῦτο οὐράνισμα. Τὸ δὲ ἀπόδερμα ἀπόδομα μᾶλλον λέγεσθαι ἔδει. Οἶμαι γὰρ καὶ τοὺς ἀρχαίους οὕτω ὀνομάζειν αὐτό. Εἰς γὰρ τὰς ἀποδόσεις τίθεται τοῦτο ἀεὶ ἡ δὲ κοινὴ συνήθεια. Χόρευμα καὶ τούτου τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ σχήματος λαμβάνεται

³²⁹ μὴ] οὐ 328 ποιεῖ Η (ποιεῖν Βα) ΚΜ Τα δεῖ om. HLM άπὸ om. IK 331 δὲ ante θεματισμὸς add. L HM: om. L 332 ἔσχον τὴν ἐτυμολογίαν] εἰσὶ δῆλα (-οι Τα) L 333 δι' αύτης Αr εύθεῖται Η (εύθεῖα Βα)Μ: εὔθετα ΙΚ: εύθεῖα L ής] ού Βα 336 καὶ ταῦτα τέλος] μέλος ΗΜ 334 ἔξω post εί δὲ om. L ante δύο add. HLM: δηλοῖ γὰρ θέσιν ante δύο add. Z 338 τοιάνδε την 339 του κόπτω Βα θέσιν τ. ποιείν om. Z θέσιν ΗΜ του σκληρόν τὸ ξηρόν L του σκληρόν Βα ξηρόν D 340 τραχέως καὶ σκληρῶς δεῖ πετᾶν (κλᾶν L) τὴν φωνήν ΗLΜ 341 οὐ ταχύτητα ἀλλὰ ante ἀργίαν add. in rasura M 341 - 342... έναντίον om. Z μεγάλην ἐπιφέρει 341-342 μεγάλην ... γάρ] δηλοί· τὸ δὲ ἐναντίον τὸ γοργοσύνθετον, 341 τὸ δὲ γοργοσύνθετον Ι ταχύτητα γὰρ δηλοῖ τοῦτο ΗLΜ ταχύτητα δηλοῖ ΙΚΖ γάρ om. IKZ τὸ ἐναντίον om. IK 344 λέγεται ante οὐράνισμα add. Re 343 ταύτην om. HLM καὶ] είς Ar: om. K οίμαι om. KZ 345 έδει] δετ L 346 τίθεται τοῦτο ἀεὶ] ἀεὶ τίθεται ΗΙΙ.ΜΖ 346 ή δὲ κοινή άπόδερμα καλεῖ post συνήθεια add. HLM συνήθεια om. DZ τούτου] τοῦτο D 347 τὸ χόρευμα D

στρέφεται γὰρ εἰς κύκλον ώς τις χορός, εἶτ' αὖθις ἐπιστρέφει, ὥσπερ δῆτα ποιεῖ ὁ τοῦ χοροῦ κορυφαῖος ἐν ταῖς θυμηδίαις.

Τὸ δὲ παρακάλεσμα μετὰ τοῦ τρομικοῦ καὶ τὸ ψηφιστοπαρακάλεσμα εἰσὶ σύνθετα, τὸ μὲν ἐκ τρομικοῦ καὶ παρακαλέσματος, τὸ δὲ ἐκ ψηφιστοῦ καὶ παρακαλέσματος. Τὸ πίασμα γίνεται ἀπὸ τοῦ πιέζω "τὸ συνθλίβω" · πιέζειν γὰρ δεῖ καὶ συνθλίβειν τὴν φωνήν, ἔνθα τοῦτο τεθῆ. Καὶ γὰρ τὸ 355 σεῖσμα ὁμοίως ἀπὸ τοῦ σείω· σείει γὰρ καὶ τοῦτο καὶ κινεῖ τὴν φωνήν. Ἡ δὲ βαρεῖα ἀπὸ τοῦ βαρέως καὶ μετὰ τόνου προφέρειν τὴν φωνήν.

Ἡ δὲ ἔναρξις τίθεται ὁπόταν μετὰ συμπλήρωσιν μέλους καὶ ήχου τίθεμεν ἔμπροσθεν φωνὴν ἄλλην καὶ ποιούμεν ὥσ-360 περ ἄλλην ἀρχήν διὰ τοῦτο ἔναρξις. Τὸ δὲ λύγισμα ἀπὸ τοῦ λυγίζειν καὶ ἐπίτρομον καὶ μελωδικὴν ποιῶν τὴν φωνήν. Τὸ δὲ σύναγμα ἀπὸ τοῦ συνάγειν τὰς διαχωρισμένας φωνὰς τάς τε άνιούσας καὶ κατιούσας είς εν. Τὸ δὲ ἐπέγερμα ἐπέρχεται ώσπέρ τι χειμάρρου όλίσθημα καὶ ἀποδίδει τὰς φωνάς. Τὸ δὲ 365 άντικένωμα εὔδηλον ἔχει τὴν σημασίαν, ἄνω καὶ κάτω γὰρ κινεῖ τὰς φωνάς. Τὸ δὲ ψηφιστοσύναγμα ἀπὸ τοῦ ψηφίζειν καὶ συνάγειν εἰς τὴν σύνθεσιν τὰς φωνάς. Καὶ τὸ τρομικοσύναγμα καὶ αὐτὸ ὁμοίως τρέμει καὶ συνάγει. Τὸ δὲ ἐκτρεπτὸν τρομικόν άπό τοῦ πρώτου τρομικοῦ γίνεται τὸ μὲν γὰρ 370 πρῶτον ἐκφέρει τὴν φωνὴν μετὰ τρόμου, τοῦτο δὲ ἀντιστρόφως ποιεῖ. Καὶ τὸ θέμα ἀπλοῦν γίνεται ἀπὸ τῆς θήτας τὸ στοιχεῖον καὶ ἀπὸ τῆς παρακλητικῆς ἐπιφέρει γὰρ τὸ μέλος εύθεῖν καὶ παρακλητικόν.

³⁴⁸ ώς τις χορός] δίκην χορού ΗΜ: ὤσπερ τις χορός Ι: ὤσπερ χορός ΚΙ 349 ὥσπερ ... θυμηδίαις om. ΙΚ δῆτα om. HLM έν ταις θυμηδίαις om. L 350 δὲ ... τρομικοῦ] τρομικοπαρακάλεσμα ΗΙΚΙΜΖ τὸ ante ψηφιστοπαρακάλεσμα om. KZ 351 τò μὲν om. IKLZ 351-352 τρομικά και παρακαλέσματα Κ 353 καὶ post πιέζω δὲ ἐκ] καὶ L τὸ δὲ . . . παρακαλέσματος om. Ι add. Z του συνθλίβω Βα συνθλίβω] θλίβω Κ δετ om. HLM 354 δεῖ ante ἔνθα add. HLM γάρ om. HIKLMZ 355 τοῦτο om. HMZ καὶ ante κινεῖ om. HMZ 356 τοῦ ante μετὰ add. M 356-357 ή δὲ ... φωνήν deest in Ba προσφέρειν ΚΖ μετά om. L 358 τίθεται om. Κ όπόταν om ΗΜ 359 ἔμπροσθεν φωνήν ἄλλην] γάρ (— L) ἔ. ὁλίγον ΗLΜ ἄλλην om. IKZ 360 γὰρ ante ἔναρξις add. HLM 360-373 τὸ δὲ λύγισμα . . . παρακλητικόν om. HIKLMZ

Περὶ τῶν θέσεων

"Ήδη λοιπὸν ἐρρέθη καὶ ἡ τῶν μεγάλων σημαδίων τῶν 375 λεγομένων ἀφώνων ἡ ἐτυμολογία κατὰ τὴν ἡμετέραν δύναμιν. Διὰ γοῦν τῶν ἡηθέντων ἀφώνων καὶ φωνητικῶν σημαδίων ποιεῖ ἡ ψαλτικὴ τὰς θέσεις, αι και λόγον ἔχουσιν ἐν τῆ ψαλτική ον αἱ λέξεις ἐν τῆ γραμματική. Ταύτας διακρίνει καὶ 380 θεωρεῖ εἴτε καλῶς ἔχουσιν εἴτε μὴ ἡ χειρονομία.

Έπεὶ γάρ, ὡς εἴπομεν, ἔξ εἰσι τὰ ἀνὰ μίαν φωνὴν ἔχοντα σημάδια, ἔμελλέ τις ταῦτα τιθέναι ἀδιαφόρως καὶ μὴ εἰς τὸν οίκετον ἕκαστον τόπον, εί μὴ ἦν ἡ χειρονομία ἡ γνωρίζουσα ήμιν τὸν ἐκάστου τόπον καὶ νέμουσα διὰ τῆς χειρὸς τὰς προσ-

385 ηκούσας ποιεῖν θέσεις.

"Εστι μὲν οὖν οὐ μόνον χρήσιμος διὰ ταῦτα, ἀλλ' ὅτι καὶ ώς βοηθῷ τινι καὶ συνεργῷ χρώμεθα ἐν τοῖς ἄσμασιν. Ὠσπερ γὰρ οἱ διαλεγόμενοι ἀναπαύεσθαι δοκοῦσι καὶ ποριμώτεροι γίνονται τὴν χεῖρα κινοῦντες ἔνιοι δὲ καὶ ἑαυτοὺς ὅλους, οὕτω 390 καὶ οἱ ψάλται κρεῖττον ἄσουσι τὴν χεῖρα κινοῦντες· ἄλλως θ' ότι καὶ εἰ μὴ ἦν ἡ χειρονομία, παμφωνία ἐγένετο ἂν ἀλλ' οὐ συμφωνία. Έπεὶ γὰρ ἄπαντες οὐκ ἄλλας καὶ ἄλλας λέγομεν φωνὰς ἀλλὰ τὰς αὐτὰς πάντες, συνέβαινεν ἂν τὸν μὲν προλαμβάνειν τὸν δὲ ἔπεσθαι, καὶ τὸν μὲν ἔσω τὸν δὲ ἔξω λέγειν, εἰ 395 μὴ ἦν τι τὸ ὁδηγοῦν πάντας συμφωνεῖν.

³⁷⁴ τῶν σημαδίων add. D in 374 περὶ τῶν θέσεων om. IKZ 375—376 μεγάλων ... ή] 375 ήδη λοιπόν om. Z άφώνων καὶ (— Ζ) μεγάλων λεγομένων (— ΙΚ) σημαδίων ΗΙΚLΜΖ 377 φωνητικών καὶ ἀφώνων HL: φωνικών καὶ ἀφώνων M Ar 380 εἴτε ... μἡ om. HM 379 δὲ ante διακρίνει add. HIKLMZ 381-399 έπεὶ περί της (— Βα) χειρονομίας add. in marg. HLM ... σεμνότητος] ώς γὰρ βοηθῷ χρώμενος ὁ ψάλτης γνωρίζουσι τὸν ἐκάστου λόγον άρμοζόντως (άρμόζον Κ) μελώδει τὰς θέσεις και ούκ άδιαφόρως · και 382 τιθέναι] ἔστι χρήσιμος αὕτη καὶ (ἢ Κ) ἀναγκαιοτάτη διὰ ταῦτα ΙΚ 383 τόπον ἕκαστον ΗΜ τεθήναι L (τιθέναι Τα) 384—385 καὶ νέμουσα ... θέσεις om. ΗΜ χειρονομία om. Z 387 συνκαί om. HM ὄτι] ἔτι ArRe 386 χρήσιμον L 391 άλλ'] καὶ D 390 ψάλται] ψάλλοντες Ζ εργῷ] ὁδηγῷ ΗLΜ 395 ti om. L 394 εί] εἶτ' αν L 393 åv om. L ArBaRe πάντας] ἄπαντας ΗLΜ

Τοῦτο δ' ἐστὶν ἡ χειρονομία πρὸς γὰρ τὴν δομεστίκου χεῖρα ἄπαντες ἀποβλέποντες συμφωνοῦμεν, καὶ διὰ ταῦτα χρήσιμός ἐστι, μᾶλλον δὲ χρησιμωτάτη καὶ τιμιωτάτη ἐστὶν ἡμῖν ἡ χειρονομία μόνον μετὰ σεμνότητος.

400 **8.** Λαβοῦσα γοῦν ταῦτα πάντα τὰ προρρηθέντα ἡ ψαλτικὴ τὰ σημεῖα, τὰς θέσεις καὶ τὴν χειρονομίαν, ἐποίησε τοὺς ἤχους, οἴπερ εἰσὶν ὀκτὰ καὶ οὐ πλείους. 'Αλλ' οὐδ' ἐστὶ δυνατὸν προσεπινοῆσαί τινα ἐν τούτοις προσθήκην, ἄσπερ οὐδὲ ἐν τοῖς τοῦ λόγου ὀκτὰ μέρεσιν, ἀλλὰ πᾶν ὅπερ εἴποι τις ψάλλων ένί τινι τῶν ὀκτὰ ἤχων ἀρμόσει. Οὖτοι δὲ παρονομάζονται διπλῶς ἀπό τε τοῦ τόπου ἔνθα ἕκαστος ἐπλεόναζεν, ἀπό τε τῆς τάξεως.

Καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου ὁ πρῶτος λέγεται δώριος, ὅτι οἱ Δωριεῖς μάλιστα ἐχρῶντο τούτῳ τῷ ἤχῳ. Ὁ δὲ δεύτερος λύδιος, ὅτι καὶ οἱ Λύδιοι τοῦτον ἐφίλουν πλέον τῶν ἄλλων, οἱ δὲ Φρύγες τὸν τρίτον, ὃς καὶ φρύγιος κέκληται. Ὁ δὲ τέταρτος καλεῖται μιξολύδιος τινὲς δὲ τοῦτον οὕτως ἀνόμασαν, ἐγὰ δὲ λέγω μιλήτιός ἐστιν, ὅτι ἐν τῆ Μιλήτῳ ἐπλεόναζε τὸ τοῦδε μέλος.

Οἱ δὲ τούτων αὖθις πλάγιοι, ὡς ὑπὸ τοὺς κυρίους ὄντες. Ὁ ὑπὸ τὸν δώριον καλεῖται ὑποδώριος, ὁ δὲ ὑπὸ τὸν λύδιον ὑπολύδιος, καὶ ὁ ὑπὸ τὸν φρύγιον ὑποφρύγιος, καὶ ὁ ὑπὸ τὸν

³⁹⁶ τὴν τοῦ δομεστίκου ΗLΜ 398 χρήσιμός ... δὲ om. LMZ Re καὶ τιμιωτάτη om. HLMZ 398—399 ἡμῖν ἐστιν ArRe 399 μόνον μετά σεμνότητος om. HLMZ 400 περί των ήχων add. γοῦν] δὲ ΙΚΖ 400-401 γουν... σημεία] δέ γε ή ψαλ-L in marg. τική πάντα τὰ προρρηθέντα (+ τὰ L) σημεῖα ΗLΜ 400 τà om. Z ή ψαλτική τὰ προρρηθέντα Κ 401 καὶ om. HIKLMZ 402 οἵπερ] οἵτινες ΗΙΚΜ άλλ' ούδ' έστὶ] και ού ΗLΜ 404 ὅπερ ἀν εἴποι Ι 405 ėvi] ėv HLM άρμόζει Αr 406 ἀπό τε τῆς] καὶ ἀπὸ τῆς ΗLΜ 408 ἀπὸ μὲν Ba oom. Z 409 αν ante μάλιστα add. L λέγεται ὁ πρῶτος L τούτω τω] τῷ τούτου L ό δεύτερος ΗΙΜ 412-413 μιζολύδιος ... έστι] 413-414 τὸ τοῦδε] τοῦτο τὸ ΗΜ: τὸ τούτου ΚΙ μιλήτιος ΗΙΚΙΜΖ 416 ὁ δὲ] καὶ ὁ ΗΙ.Μ καλείται ante ύπολύδιος add. K 417 καί post ύπολύδιος om. ΙΚ καί post ὑποφρύγιος om. Κ ό ante ὑπὸ τὸν μιλήτιον om. Z

μιλήτιον ὑπομιλήτιος. Καὶ οὕτω μὲν ἀνομάσθησαν ἀπὸ τοῦ τόπου ἔνθα ἔκαστος ἠγαπᾶτο ἢ τὸ κατ' ἀρχὰς εὑρέθη. ᾿Απὸ δὲ τῆς τάξεως, πρῶτος δεύτερος τρίτος τέταρτος καὶ οἱ πλάγιοι τούτων, πλάγιος πρώτου, πλάγιος δευτέρου, πλάγιος τρίτου, δς λέγεται καὶ βαρύς, πλάγιος τοῦ τετάρτου, ὥσπερ νῦν ἡμεῖς

αύτους όνομάζομεν.

Περὶ μὲν οὖν τοῦ πρώτου ζητήσειέ τις τὴν ἀνάγκην, δι' ἣν 425 ὁ πρῶτος ἦχος καὶ οὐχ ἔτερός τις τοῦ καλεῖσθαι ἔλαχε πρῶτος. Ἡ αἰτία δ' ἐστίν, ὡς οἶμαι, αὕτη· τοῦ πρώτου ἤχου οὐδεὶς ἔτερος εὑρίσκεται πλείονα εἴδη ἔχων, ὡς καὶ ἑξῆς ῥηθήσεται· ἔχει γὰρ τὴν γνωριστικὴν αὐτοῦ ἰδέαν, ἤτις ἐν ἑκάστω τῶν ἤχων ὡς τι χρῶμα ἐμφαίνεται. Ἡ γὰρ ἑκάστου ἤχου ἰδέα τῶς τι χρῶμα ἐστίν, ὁ χωρίζει ἕκαστον τῶν ἤχων ἀπὸ τῶν ἄλλων. Ὁ γοῦν πρῶτος, ὡς εἴπομεν, ἔχει τὴν γνωριστικὴν αὐτοῦ ἰδέαν· ἔχει τὴν τῆς μεσότητος, ἔχει καὶ τὴν τῆς τετραφωνίας, ἔχει καὶ τὸν λεγόμενον νάον. Ἅπερ ἄπαντά εἰσιν εἴδη τοῦ πρώτου καὶ οὐκ ἐν ἄλλω τινὶ εὑρίσκονται· διὰ τοῦτο γοῦν ὡς πλειόνων περιεκτικὸς ἤπερ οἱ ἄλλοι πρῶτος ἑκλήθη. Ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ μέλους· τὸ γὰρ τούτου μέλος ὥσπερ πεπαρρησιασμένον τι καὶ γαῦρόν ἐστι· διὰ τοῦτο γοῦν εἴληφε τὰ πρωτεῖα.

Μετὰ δὲ τοῦτον ὁ δεύτερος καὶ οἱ ἐφεξῆς μέχρι τῶν ὀκτώ.

Έκαστος δὲ τούτων οὐκ ἔστι μονοειδής τις ἀλλὰ ποικίλος, καὶ ἐν ἐκάστῷ διάφορα ἰδιώματα θεωρεῖται. Εὐθὺς γὰρ ὁ πρῶτος καὶ τετράφωνος λέγεται καὶ νάος καὶ μέσος, καὶ ποιεῖ ἕκα-

⁴²⁰⁻⁴²¹ καὶ οί 419 ἕκαστος om. Z η . . . εύρέθη om. L 422 λέγεται καὶ] ἐστι ὁ ΗLΜ: λέγεται Ζ πλάγιοι τούτων om. Z 422-423 ήμεῖς αύκαὶ post βαρύς add. HM τοῦ om. IKLM 424 oùv om. Z 424-439 περὶ ... ὀκτώ om. ΙΚ τούς om. K **ἔλαχε**] ἔτυχε ΗΜ 425 καὶ om. L Ar τις om. Ar ή δὲ αἰτία καὶ ante ἡ add. Z 426 πρωτος] ό πρωτος ήχος Ζ 427 ευρίσκεται] ευρήσεις έτι Ζ αύτη] αύτό L HLM 428 γνω-427 καί om. Ba 427—436 ώς ... μέλος om. Z 429 ήχου om. L 430 ώς τι χρώμα στικήν Μ: γνωμικήν (!) Ατ 431 ὁ γοῦν] ἤγουν Μ ως] ωσπερ L ἐστὶν ô om. ΗΜ 431-432 ἔχει ... μεσότητος om. L 438 καὶ γνωστικήν Μ πρωτός έστιν, οὖ καὶ τὸ ὄνομα πρωτον τὸν ποιεῖ post πρωτεῖα add. L 439 περί των έν τούτοις ίδιωμάτων in marg. L πρώτα Αr δὲ] καὶ L (δὲ Τα) 440 ἔκαστος δὲ τούτων om. Κ ίδίαν ἔχει ίδέαν καὶ add. I resp. ίδέαν ἔχει καὶ add. K ante οὐκ ἔστι ποικίλα L τις om. IK

στον τούτων καὶ ἴδιον καὶ προσῆκον τῷ ὀνόματι μέλος. Γίνεται δὲ ἀλλοία ἡ τοῦ πρώτου ἰδέα, ἄλλη ἡ τοῦ δευτέρου, ἄλλη ἡ τοῦ τρίτου καὶ ἄλλη ἡ τοῦ τετάρτου.

Οὖτοι δὲ πάντες καὶ κοινὰ καὶ ἴδια κέκτηνται, καὶ ἴδιον μὲν ἐκάστῷ τὸ ποιεῖν τὸ γνωριστικὸν αὐτοῦ μέλος, κοινὸν δὲ τὸ καταλέγειν καὶ τοὺς τέσσαρας ἔξω φωνὰς τρεῖς, παραδείγματα δὲ τούτων ταῦτα. Τοῦ μὲν πρώτου τό Εὐφραίνου ἐν κυρίῳ, τοῦ δὲ δευτέρου τό Ἐν ταῖς αὐλαῖς σου ὑμνήσω σε, τοῦ τρίτου ὁ τοῦ Ἡθικοῦ τρίτος, τοῦ τετάρτου σχεδὸν πάντα τὰ καλοφωνικὰ αὐτοῦ.

Κοινὸν πάλιν τούτοις τὸ ποιεῖν τοὺς λεγομένους μέσους. Μέσοι δὲ λέγονται, ὅτι μέσον τῶν κυρίων καὶ τῶν πλαγίων εὐρίσκονται. Τοῦ μὲν γὰρ πρώτου μέσος ἐστὶν ὁ βαρύς· οὖτος δὲ μέσον τοῦ πρώτου καὶ τοῦ πλαγίου αὐτοῦ κεῖται. Τοῦ δὲ δευτέρου μέσος ὁ πλάγιος τοῦ τετάρτου. Τοῦ δὲ τρίτου ὁ πλάγιος τοῦ πρώτου, ὅτι μέσον τοῦ τρίτου καὶ τοῦ βαρὺ κεῖται. Ὁ δὲ τέταρτος μέσον ἔχει τὸν πλάγιον τοῦ δευτέρου· οὖτος γὰρ μέσον ἐστὶ τοῦ τετάρτου καὶ τοῦ πλαγίου τετάρτου. Ἔκαστος δὲ τούτων τῶν μέσων ποιεῖ καὶ μέλος ἴδιον καὶ δηλωτικὸν τῆς μεσότητος αὐτοῦ.

Έχουσιν αὖθις πάντες κοινὸν τὸ ποιεῖν τετραφώνους, άλλὰ τοῦτο μάλιστα μὲν καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ ἐστι τοῦ πρώτου. 465 Ἐν γὰρ τῷ ἤχῳ τούτῳ εἰδοποιεῖται καὶ φαίνεται ἡ τοῦ

⁴⁴³ μέλει Ι 444 άλλοία] ἄλλη ΙΚ άλλη (bis)] άλλοία ΗΜ ή ante του τρίτου om. Z 445 καὶ ἄλλη ἡ] ἄλλη ἡ ΙΙ: ἄλλη Ζ 450 $\delta\grave{\epsilon}$ om. DLZ 449 δè om. HIKLMZ ύμνήσω σε om. L 451 τρίτος om. Z καί post τρίτος add. HM 452 καλοφωνικά] μαθήματα L 453 διὰ τί λέγουσιν μέσοι in marg. L καὶ post τούτοις add. HM μέσους om. Z 454 őti om. Z πλαγίων καὶ τῶν κυρίων Κ τῶν ante πλαγίων om. Z 455-456 μέσος... πρώτου om. ΗΜ: μέσος ὁ β., ὅτι μέσον τοῦ πρώτου 456 του ante πρώτου om. Z Baαύτοῦ om. IK 457 o post οὖτος γὰρ μέσον εὐρίσκεται τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ πλαμέσος om. M γίου δευτέρου post τετάρτου add. L τοῦ τρίτου Η 457—458 πλάγιος πρώτου L ότι] ούτος IK βαρέως HLM κεῖται] ἐστὶ καὶ ούτος L 459 του om. L γάρ om. Z 460 μέσος Κ 461 καί ante μέλος om. Ba **ἴδιον μέλος ΗΜ** 463 ἔπειτα ante ἔχουσιν add. ΗΜ πάντες αύθις ΑΓ 464 μάλιστα μέν καί om. HM μὲν post πολύ add. ΗΜ 465 τούτω τῷ ἤχω ΗΙΚLΜΖ ποιείται ΗΜ

τετραφώνου ίδεα, εν δὲ τοῖς ἄλλοις σπανίως γίνεται· άλλ' οὐδὲ τοσοῦτον φαίνεται ἡ τετραφωνία ἐν τούτοις ὅσον ἐπὶ τῷ πρώτῳ. Ὁ γὰρ δεύτερος ποιεῖ μέν, ἄπαξ δέ, ἴνα μὴ συνεμπέση τῷ πρώτῳ· οὖτοι γὰρ εἰς τετραφωνίας οἱ αὐτοὶ φαίνονται, εἰ μή που τις ἐπιτηδειότητι φωνῆς καὶ τέχνης μεταχειρίση, δείξη ἑκατέρου τὸ μέλος. Καὶ ὁ τρίτος ποιεῖ, οὐ πολλάκις δέ, ὡς τό· Μητέρες ἤτεκνοῦντο· τετράφωνος γάρ ἐστι καὶ τοῦτο.

Ό δὲ τέταρτος ἀεὶ τετράφωνον καταλέγει· πλὴν δὲ οὐ λέγεται ἐν τούτῳ εἰναι τετράφωνος, διότι τότε λέγομεν ποιεῖν τετραφωνίαν ἢ τὸν α΄ ἢ τὸν β΄ ἢ τὸν γ΄ ἢ τὸν δ΄, ὁπόταν πρὸς τῷ γνωριστικῷ τῆς αὐτοῦ ἰδέας μέλει καὶ ἄλλο εἰδος δύναται ποιῆσαι τὸ τοῦ τετραφώνου. Ἄλλο γὰρ μέλος ποιήσει ὁ κυρίως πρῶτος ὅπερ ἐστὶ ἴδιον τῆς τούτου ἰδέας, καὶ ἄλλο ὁ τούτου τετράφωνος, καὶ ἄλλο ὁ μέσος καὶ ἄλλο ὁ νάος λεγόμενος. Δύναται γὰρ ἕκαστον, ὡν εἴπομεν, ἴδιον καὶ προσῆκον τῷ ὀνόματι δεῖξαι μέλος. Λέγεται δὲ τετράφωνος, ὅτι ἐν τέσσαρσι φωναῖς καταγίνεται τὸ τοῦδε μέλος, νάος δὲ ὅτι μετὰ τὴν τετραφωνίαν καταλέγει καὶ δύο ἔξω, αἰς ἕπεται τὴν τελευταίαν φωνὴν εἰναι τρίτον. Τοῦ δὲ τρίτου τὸ ἤχημα λέγεται νανά, διὰ γοῦν τὴν αἰτίαν αὐτὴν λέγεται νάος διὰ τὸν τρίτον.

Ταῦτα μὲν οὖν πάντα ἔχει μετὰ περιουσίας ὁ πρῶτος, ὥσπερ ἦν προσῆκον τῷ πρώτῳ ὄντι. Ἔχει δὲ ταῦτα καὶ ὁ δεύτερος ἀλλ' οὐ τοσοῦτον ἐκφαντικὰ καὶ κεχωρισμένα ἀλλήλων. Ἰδοὺ γὰρ ἔχει καὶ ὁ πρῶτος μέσον, ἔχει καὶ ὁ δεύτερος, κατα-490 βαίνει γὰρ δύο φωνὰς καὶ εὐρίσκει τὸν βαρύν, ὅστις ἐστὶ τοῦ

⁴⁶⁸ ὁ μὲν γὰρ L 465—469 φαίνεται ... αὐτοὶ om. Z δè om. L 468 μèν om. L 468—469 ὁ γὰρ . . . πρώτῳ om. ΙΚ ὄντες post 469 είς τὰς τετραφωνίας ΗΙΚΙΜ συμπέση Βα 472 καί om. Z 470 που τις D: τις ΗΙΚLΜ: που Ζ φαίνονται add. L τετράφωνος καταλέγεται Ζ 473 ἀεὶ] ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον L 474 διότι τὸ τῆς ίδέας αὐτοῦ μέλος τοῦτό ἐστιν ἡ πλήν] πάλιν Κ τετραφωνία καὶ οὐ παρονομάζεται ἀπὸ τούτου ante διότι add. L 478 κύριος ΙΖ Τα 477 ποιήσει om. Z 476 γνωστικώ Μ ων] ώς Κ 480 ἕκαστος Βα ίδιον om. IK (κυρίως in corr. D) ώς λέγεται τε-481 τῷ ὀνόματι om. Κ καὶ ἴδιον L τέτρασι Μ τράφωνος, ως λέγεται νάος add. L in marg. μάλιστα post ὅτι add. ΙΚ: καὶ post ὅτι add. L τοῦδε] τούτου ΚΙ 484 τοῦ δὲ] **ἔπεται] ἐπὶ** Κ 483 kai om. I την om. M τὸν τρίτον] 485 διά γουν] και διά Ι: διά Κ τούτου δὲ τοῦ Κ **ἔχει ταῦτα Ar** 487 πρώτω om. K τοῦτο τρίτου ἤχημα L: τόν Ζ ό post έστι add. L 490 ὄστις] ὅ τι Ι 489 καὶ ante ὁ πρῶτος om. Ba

πρώτου μέσος. Καὶ ἔστιν ἄλλο τῆς αὐτοῦ ἰδέας τὸ μέλος καὶ ἄλλο τῆς τοῦ μέσου. Ὁ δὲ δεύτερος τὸ αὐτὸ ἔχει καὶ μέσον καὶ τῆς αὐτοῦ ἰδέας δηλωτικόν ἀεὶ γὰρ αὶ ἀποδόσεις τούτου εἰς τὸν πλάγιον τοῦ τετάρτου καταλήγουσιν, ὅστις εὑρίσκεται ἐὰν καταβῆς δύο φωνὰς ἀπὸ τὸν δεύτερον, ὃν εἴπομεν εἶναι τὸν τούτου μέσον.

Έν δὲ τῷ τρίτῳ καὶ ἐν τούτῳ ἄπαντα τὰ προρρηθέντα εὐρίσκονται· ἔχει γὰρ καὶ οὖτος καὶ μέσον καὶ τετράφωνον, ὅνπερ εἴπομεν εἶναι τό· Μητέρες ήτεκνοῦντο, καὶ εἰσι καί εἰνηλλαγμένα. Ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ μετὰ τὴν δηλωτικὴν αὐτοῦ ἰδέαν δείκνυται μάλιστα ἡ τοῦ μέσου φύσις καθαρῶς· εἰς αὐτὸν γὰρ ἔχει πλείονα χώραν τοῦτο τὸ μέλος ἢ εἰς τοὺς ἄλλους, καὶ τοσοῦτον ὡς εὐρίσκεσθαί τινα μαθήματα ἐν αὐτῷ τῆς τοῦ μέσου ἰδέας ὄντα ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, ὅπερ ἐν τοῖς ἄλλοις οὐ γίνεται. Καὶ αὕτη ἡ τῶν κυρίων φύσις, καὶ ταῦτα τὰ τούτων παρακολουθήματα.

Έκ δὲ τούτων γίνονται οἱ πλάγιοι, οῖ καὶ διαφέρουσι τῶν κυρίων καθάπαξ. Ἄλλαι γάρ εἰσιν αἱ τῶν κυρίων ἰδέαι καὶ ἄλλαι αἱ τῶν πλαγίων. Καὶ ὅτι οἱ κύριοι μέχρι τριῶν φωνῶν προΐασι τὸ ὑψηλότερον, τοῖς δὲ πλαγίοις τοῦτο τὸ χαμηλότερον, προέρχονται γὰρ οὖτοι καὶ μέχρι τριῶν καὶ τεσσάρων καὶ πέντε καὶ ἔξ καὶ ἑπτὰ φωνῶν καὶ ὀκτώ. Κἀνταῦθα καὶ οὖτοι στάσιν λαμβάνουσιν καὶ περαιτέρω οὐ προΐασιν. Εἰ δὲ προέλθοι τις μίαν, σπανιάκις ἄν τοῦτο γενήσεται διὰ τὸ ἄσύμφωνον καὶ ἄηθες.

^{491—492} τῆς ... μέσου] μέλος τοῦτο καὶ ἄλλο τῆς αὐτοῦ ἰδέας L 492 καὶ post μέσον om. L 494 καὶ post ὄστις add. L 495 κατέβης ΗΜ: καταβώμεν Τα του δευτέρου ΗΜ 498 καί ante ούτος om. L 499 είναι τὸ] τὸ Ι: om. KZ 500 καὶ ἄλλα παρὰ τὴν δηλωτικὴν αὐτοῦ ἰδέαν post ἐνηλλαγμένα add. L 502 χώραν om. D τούτου L 503 ώς om. Z τινα ... αὐτῷ] ἐν αὐτῷ μαθήματα L κονται Ζ 504 τοῦ ante μέσου om. K μέχρι] ἄχρι ΗΙΚΙΜΖ 505 καί αὕτη om. Κ ἐστὶν post αὕτη add. L 506 τούτοις L: των κυρίων Βα 507 περί πλαγίων και των τούτοις ιδιωμάτων add. L in marg. γεννώνται L 510 προΐσασι ΗΜ (προΐασι Βα) σάρων post ύψηλότερον add. Κ τὸ ante χαμηλότερον om. KZ Ba 511 γάρ om. KZ καὶ ante μέχρι om. L 512 κάνταῦθα om. Κ 513 προΐσασιν ΗΜ (προΐασιν Βα): πρόεισιν L 515 σύμφωνον (!) Z

"Έχουσι δὲ οὖτοι κοινὰ καὶ ἴδια πρὸς ἀλλήλους. Κοινωνοῦσι γὰρ ὁ πλάγιος πρώτου καὶ ὁ πλάγιος τετάρτου κατὰ τὸ μέχρι διπλασμοῦ προέρχεσθαι ἀμφοτέρους· διαφέρουσι δὲ ὅτι ὁ πλάγιος τοῦ πρώτου καταλέγει ἔξω τρεῖς τέσσαρας εξ ἐπτά, ὁ δὲ πλάγιος τοῦ τετάρτου τρεῖς τέσσαρας πέντε ἑπτὰ χωρὶς τῆς τοῦ ἴσου· μετ' ἐκείνης γὰρ γίνονται αἱ ἑπτὰ ὀκτώ. Καὶ ἔνι ἡ διαφορὰ τούτοις, ὅτι ὁ πλάγιος τοῦ πρώτου οὐ καταλέγει ἐν πέντε φωναῖς, ὁ δὲ πλάγιος τοῦ τετάρτου ὡς ἐπὶ τὸ πολύ.

Τοῦ δὲ πλάγιος τοῦ δευτέρου καὶ ὁ βαρὺς κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις κατὰ τὸ μὴ ποιεῖν διπλασμόν μέχρι τῶν ἑπτὰ φωνῶν οὖτοι οὐ προέρχονται. Διαφέρουσι δὲ ὅτι ὁ πλάγιος τοῦ δευτέρου καταλέγει τρεῖς τέσσαρας πέντε ἕξ, ὁ δὲ βαρὺς τέσσαρας καὶ πέντε. Ταῦτα οὖν εὕρομεν ὄντα τοῖς ὀκτὰ ἤχοις τὰ παρακολουθήματα ἀπὸ τῶν παλαιοτέρων μαθημάτων, ὧν δὴ καὶ παραδείγματα παραδώσομεν διὰ τὸ σαφές. Εἰ δὲ καλῶς συνετέθησαν ταῦτα ἢ μή, ἔγωγε οὐκ ἀποφαίνομαι, ἀλλ' ἀφίημι τοῦτο τοῖς τούτων κριταῖς.

Έν τούτοις γοῦν τοῖς ὀκτὼ ἤχοις εὑρίσκεται ἄπασα μελωδία καὶ ἡ δι' ὀργάνων καὶ ἡ διὰ φωνῶν ἐμμελῶν καὶ ἡ ἐν τοῖς βαρβάροις καὶ ἡ ἐν τοῖς ελλησι. Καὶ ἄλλοι παρὰ τούτους ἡχοι οὐκ εἰσίν. Ἰσως τὴν μεταχείρησιν τούτων ποιῆσαι τὸ ἄλλο γένος ἄλλως κατά τι ἡμεῖς δέ, ὡς ἔφημεν, ἄλλους δὲ ποιῆσαι ἤχους τῶν ἀδυνάτων. Ἀλλὰ πᾶν ὅπερ εἴποι τις ἐνί τινι τῶν ὀκτὼ ὑποπεσεῖται.

καί post οὐτοι add. L 516 καὶ ante οὐτοι add. HIMZ 519 του πρώτου om. Z καταλήγει Κ 517 γὰρ ό] δὲ ὅ τε L 522 καί om. Z 521 έπτὰ] εξ έπτὰ εξω L ἕξω om. L 526 γάρ post μέχρι add. L 523 καταλήγει Κ 524 ώς om. K ό μὲν πλάγιος ΗΜ 528 κα-527 γάρ post φωνών add. ΗΜ εύρίσκομεν Ι 529 τέσσαρας om. Κ ταλήγει Κ 531 ἀποδώσομεν Η (παρα- Βα) 530-531 ἀπὸ . . . σαφές om. L ταῦτα om. L 532 συνετέθη HIKMZ: om. L **IKMZ** 535 και ή δι' ὀργάνων ... εμμελών om. ΗΜ 534 πᾶσα L ἡ ante έν διὰ φωνών έμμελων] δι' ἀφώνων (an διὰ φωνών?) L 537 τὴν . . . τὸ] 536 ή ante έν om. IK τούτοις ΚΖ ποιήσαι τὸ] ποιήσει ΗΜ: ποιήσαιτο Ι: δὲ μεταχειρήσεται τοὺς ἤχους L 539 ήχους ποιήσαι L 538 δὲ post ἄλλους om. ΗΙΚΜ 540 ύποπέσει L ėvil ev HM αν είπη L

Τινές δὲ βούλονται λέγειν τὸ τοῦ νενανὼ μέλος ἔνατον ήχον οὐκ ἔστι δέ, ἀλλὰ μᾶλλον πλάγιος δευτέρου δεδεμένος. Τεθεῖσα γὰρ ἡ τοῦ νενανὼ φθορά, ἔδειξεν ἡμῖν τὸν πλάγιον τοῦ δευτέρου ἄσαι δεδεμένως.

545 9. Έχει γὰρ ἡ ψαλτικὴ καὶ τὰς λεγομένας φθορὰς ὅσπερ σημεῖά τινα ἐναλλαγὴν δεικνύοντα τοῦ μέλους· καὶ ἔστιν ἡ τοῦ πρώτου, ἡ τοῦ δευτέρου, ἡ τοῦ τρίτου, ἡ τοῦ τετάρτου καὶ αὶ τῶν πλαγίων. ᾿Αλλ᾽ ἐκ τούτων πάντων αὶ τῶν κυρίων ἤχων εἰσὶν ἐν χρήσει, αἱ δὲ τῶν πλαγίων σπανίως, μᾶλλον δὲ οὐδέ-550 ποτε.

Βούλονται δὲ αὖται αἱ φθοραὶ τοῦτο· πάντες οἱ ἦχοι ἐν πᾶσιν εἰσὶν τοῖς ἥχοις. Ἐν γὰρ τῷ πρώτῳ εὐρήσεις καὶ τοὺς κυρίους καὶ τοὺς πλαγίους, ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τῷ πλαγίῳ τοῦ τετάρτου. Εἶπον γάρ σοι τοὺς δύο ἄκρους φεύγων τὴν περιτ-555 τολογίαν, ὅτι κἂν τοῖς ἄλλοις τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ὅσας ᾶν φωνὰς ἑξέλθης ἀφ' οἰουδήτινος ἥχου, τόσους ἤχους ἐνήλλαξας. Όμοίως καὶ ὅσας ᾶν καταβῆς, τὸ αὐτό σοι γενήσεται. Τοῦτο μέντοι δεῖ σε γινώσκειν, ὅτι ἐν ταῖς ἀνιούσαις εἰσὶν οἱ κύριοι καὶ ἐν ταῖς κατιούσαις οἱ πλάγιοι. Πλὴν δὲ εἰ καὶ τοῦ μέλους ἐν ῷ εἰσιν. Ἰδοὺ γάρ, ὡς εἴπομεν, ἐν τῷ πρώτῳ εὐρίσκονται ὄντες οἱ ἦχοι πάντες· ἀλλ' οὐ ποιεῖ ἕκαστος τὸ ἴδιον αὐτοῦ μέλος, ἀλλὰ μεταβάλλονται πρὸς τὴν τοῦ πρώτου φύσιν, καὶ φαίνεται μόνη ἡ τούτου ἰδέα.

⁵⁴² ούκ ἔστι δέ, άλλὰ] ἔστι δὲ ΗΜ: ἔτι δὲ Αr δè om. L 542-543 μᾶλλον ... γὰρ om. L μᾶλλον om. K 542-544 δεδεμένος ... δευτέρου om. K 543 — 544 φθορά . . . δεδεμένως] τεθείσα φθορά παρήλλαξε τὸ μέλος L 545 ή om. Z 547 ή τετάρτου Η 546 ἐναλλαγὴν ... μέλους om. L 548-550 άλλ' ... οὐδέποτε] 548—549 άλλ' ... πλαγίων om. Z άλλ' έξ αύτων αύθις ή του πλαγίου έστιν έν χρήσει, αί δὲ ἄλλαι οὐδαμως L 551 δὲ αὐται om. Κ post αί φθοραί des. I γάρ om. Z όμοῦ post ευρήσεις add. HLM 553 ἄπαντας post κυρίους add. HLM 554 φεύγειν L 555 τὸ αύτὸ] τοῦτο L om. Z 555—556 φωνάς αν L 556 βούλη (βούλεσαι Ta) ante ήχου 559 καὶ post κύριοι om. L 561 μέλους om. Κ add. L τω έν ω D: του άνω Ζ αύτῷ post εἴπομεν add. Z 562 ὄντες om. Κ 563 μέλος αύτοῦ Κ **ἔκαστον** Κ

⁵⁶⁵ Ἐνίστε δὲ ἢ φιλοτιμία τοῦ ποιητοῦ ἢ ὡραιότητος ἔνεκα ἢ καὶ δι' ἀνάγκην ἐμπίπτει ἄλλος ἦχος ἐν ἄλλω καὶ ποιεῖ τὸ γνωριστικὸν αὐτοῦ μέλος. 'Αλλὰ τοῦτο γίνεται ἢ ἀπὸ παραλλαγῆς ἢ ἀπὸ μέλους. Καὶ εἰ μὲν ἀπὸ παραλλαγῆς, τίθεται ὁ ἦχος ἐκεῖνος οὖτινός ἐστι τὸ μέλος εἰ δ' ἀπὸ μέλους, οὐχ ὁ ⁵⁷⁰ ἦχος ἀλλ' ἡ φθορά. Καὶ γὰρ ὑπομένει φθοράν, ὅταν οὐχ ὅπερ ἤρξατο καὶ φυλάττει μέλος, ἀλλὰ μεταβληθῆ πρὸς ἄλλο τι μέλος ὅπερ οὐκ ἦν ἴδιον. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἐπιφωνημάτων τοῦ Ἐνεδύσατο τοῦτο γέγονε· τρίτου γὰρ ὄντος ἐκεῖ ἀπὸ παραλλαγῆς ἤχου, τὸ μέλος ἐστὶ νενανώ· ὅπερ ἐποίησε τεθεῖσα ἡ ⁵⁷⁵ φθορά.

Αὕτη δὲ ἡ φθορὰ οὔτε τῶν κυρίων οὔτε τῶν πλαγίων προσήκει τινὶ ἀλλὰ καθ' ἐαυτήν ἐστι, ποιεῖ δὲ καὶ μέλος ἴδιον. Γίνεται γὰρ ἀεὶ τρεῖς φωνὰς προερχομένων ἡμῶν ἀπὸ τὸν πλάγιον δευτέρου, ὅπερ ἐστὶ πρῶτος ἀπὸ τῆς παραλλαγῆς· ἡ δὲ φθορὰ δεικνύει τοῦτο ἀλλοῖον, καὶ προηγουμένως μὲν οἰκεῖος τῷ νενανὼ τόπος οὖτος, ὃν εἴπομεν, ἡγουν ὁ πλάγιος τοῦ δευτέρου. Ἔπειτα καὶ ὅπου ἄν αὐτὸν θήσῃς ἐν οἰωδήτινι ἡχῳ, δείκνυται τὸ τούτου μέλος ῥαδίως. Καὶ οὖτος ἑμοὶ ὁ περὶ τῶν φθορῶν λόγος.

585 **10.** Ταῦτα γοῦν πάντα εἰδέναι ἄπαντα ψάλτην χρή, εἰ μὴ ψεύδεσθαι τὸ ὄνομα βούλοιτο. Ταῦτα δὲ οὐκ ἂν εἰδοίη, εἰ μὴ

⁵⁶⁷ γνωστικόν (in corr. γνωριστικόν) M 565 ποιητοῦ] πρώτου Κ 568-569 ἀπὸ μέ-567—568 ἀπὸ μέλους ἢ ἀπὸ παραλλαγῆς L 570 τίθεται post λους . . . άπὸ μέλους] μέλος· καὶ εἰ μὲν ἀπὸ μέλος Κ 571 καὶ φυὅταν om. L φθοράν ύπομένει L φθορά add. K λάττει μέλος] τὸ μέλος καὶ φ. Κ: ἀπ' ἀρχῆς μέλος, τοῦτο καὶ φυλάττει L: καὶ 572 μέλος . . . τι om. KL μεταβάλλεται L φυλάττη μ. Βα 575 είσιν οὖν ἐν χρήσει μάἴδιον] ὅπερ ἐτέρου τινὸς ἤχου τυγχάνει L λιστα αί των κυρίων φθοραί, των δὲ πλαγίων σπανίως, μαλλον δὲ οὐδέποτε 576 αὕτη δὲ ἡ φθορὰ om. KZ: ἡ δὲ post φθορά add. L (cf. l. 548-550) καθ' έαυτὸν Κ 577 τινὶ προσήκει L του νενανώ φθορά L 580 δεικ-578-579 ἀπὸ τοῦ πλαγίου ΗLΜ τὸ μέλος ΗΜ ούτος om. K 581 τοῦ νενανὼ DKL Ba νύει τοῦτο] ποιεῖ τὸ L 581—631 ήγουν ... καλοφωνικόν deest in L 583 καὶ ταῦτα μὲν άπὸ μέλους, άπὸ δὲ παραλλαγῆς τίθεται ὁ ἦχος ἐκεῖνος οὖ ἐστι τὸ μέλος post 584 φθορών] φθόγγων καὶ om. K ραδίως add. K (cf. l. 568-569) τις post είδοίη 586 είδείη Βα 585 ἄπαντα] τὸν Κ add. HM

έν ἕξει γένοιτο ταύτης. Έστι γὰρ οἶον ἀρχὴ καὶ θεμέλιος ἡ λεγομένη μετροφωνία. Ταύτην γὰρ ὁ καλῶς μετελθὼν ῥαδίως ἄν καὶ τἄλλα τῆς ψαλτικῆς κτήσαιτο· χωρὶς δὲ ταύτης οὐδὲν 590 κατορθωκὼς εἴη ἄν ὁ ψάλτης.

Μετὰ δὲ ταύτην ἔστιν ἡ παραλλαγή, ἣν δεῖ ἐξασκῆσαι καλῶς, καὶ οὕτως ὡς ἐν ὁποίᾳ ἄν εἴη φωνῆ, τὸν ἐκείνης ἦχον ἑτοίμως ἔχειν ἀποδοῦναι. Ταῦτα μὲν οὖν χαρακτηρίζουσι τὸν ψάλτην, οὐ μὴν δὲ τὸν τέλειον.

⁵⁹⁵ 'Αλλ' ἴνα ῥάδιον εἴη τοῖς βουλομένοις τὸν ἦχον εὑρίσκειν ἐν ὁποίᾳ ἄν ὧσι φωνῆ, κανόνιόν τι μικρὸν ἐξεθέμην πάντας ἔχον τοὺς ἤχους καὶ ἔχον ἄνωθεν καὶ κάτωθεν κυρίους καὶ πλαγίους. Βούλεται δὲ τοῦτο, ἵνα ῷ τινι τῶν ἤχων εἴης ψάλλων καὶ θέλεις εἰδέναι τίνες ἦχοι εὑρίσκονται εἰς τὰς 600 ἀνιούσας καὶ τίνες εἰς τὰς κατιούσας, ποίει οὕτω· λάμβανε μὲν ἄνωθεν ἢ κάτωθεν τὸν ἦχον ὂν ἔχει τὸ καλοφωνικὸν ὅπερ ψάλλεις, καὶ ἐκ πλαγίου τὸν τῆς φωνῆς ἀριθμὸν ὄνπερ ἀνέβης ἢ κατέβης διὰ τῶν ἀριθμῶν τῶν γεγραμμένων· καὶ ἔνθα ᾶν συνέλθωσιν, ἢ ἐκεῖνος ἐστὶν ὁ τῆς φωνῆς ἦχος. Εἰς γοῦν τὰς 605 κατιούσας λάμβανε τοὺς ἀριθμοὺς τοὺς ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ σου μέρους, ἄρχου δὲ ἄνωθεν καὶ κατέρχου εἰς δὲ τὰς ἀνιούσας τοὺς ἀριθμοὺς αὖθις τοὺς ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ σου μέρους, ἄρχου δὲ κάτωθεν καὶ ἀνέρχου. Τὸ δὲ κανόνιόν ἐστι τοῦτο:

⁵⁸⁷ έν om. Z τῆς ψαλτικῆς post ταύτης add. ΗΜ 587—588 ή λεγομένη] ταύτης ὅτι ἀρχὴ καὶ οἶον θεμέλιος τῆς ψαλτικῆς ή ΗΜ 590 äv om. K 592 τὸν] τῆς Κ της φωνης post έκείνης add. HM ήχον om. Z 594 τέλειον] τίτλον (!) Αr 594 τέλειον δὲ εἰκονίσουσι τὸν ψάλτην πρῶτον μὲν τὸ γράφειν ὀρθῶς καὶ ἀπὸ τέχνης . . . γράφειν (cf. l. 696-701) post τέλειον praebet ex interversione K. Sequitur Ταυτα τὸν τέλειον ἀποδεικνύουσι ψάλτην. Τὰ δὲ ἄλλα εί καὶ χαρακτηρίζουσι, άλλ' ού τὸν τέλειον (cf. l. 593-594) ώς καὶ καθά ἔφημεν Κ 595 άλλ' ἴνα ῥάδιον] άλλὰ ῥαδίως Ζ ράδιον εἴη] ή ρ. ΗΜ 596-609 αν ώσι . . . καλοφωνίας lacuna in H (e cod. H supplevit Ba) 596 ὧσι] εἴη Μ 596-597 πάντας ἔχον om. Z 597 καὶ ἔχον ἔχον ἄνωθεν καὶ κάτωθεν om. Μ om. K καὶ ἄνωθεν Ζ κυρίους Ζ 598 Φ] εί Κ 599 τίνες] τινων Κ 601 η κάτωθεν om. Z 602 ἀνέβης] ἀναβαίνεις Κ 603 ή κατέβης] και καταβαίνεις Κ των άριθμων om. Ζ 604 ñ om. MZ 8606 σου om. K Ar 608 τὸ δὲ κανόνιον] κανόνιόν σοι M: hic desinit K

ા<mark>ત્ર</mark>ામાં આવેલી કે પ્રત્યાન કરાવેલી કુલેક સ્ટ્રેલિક સુધી કરો છું. કુલુકા કરી કરકા કહાનો મોટા કરો છે. જે જે જે જે

		<u> </u>			
• • •		my >>	- 7	\$ 5 m	h
a	l	عيب م			3
6	ī,	ψης, λης, λης,	ant	5 my	9
7	10 m/c		Smr	ann/ 1977	ϵ
A	0,77/	ري الله الله الله الله الله الله الله الل	7	8,,,1	Л
e	Sml	σ,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,	6m/:		٢
9		5 m / μ π δ - π	ant	ν 22 /γ γ γ 22 /γ	G
3	カリング	1 1 3	0),,/4	α,,,/ λg,,	a
И	2,7,4 1 g"	かy >> /・	- " " " " " " " " " " " " " " " " " " "	かがに	

610 Μετὰ δὲ ταῦτα ἔδοξέ μοι καὶ ἔφοδον ἐκθεῖναι, ἦ τινί τις ἐπόμενος, καλῶς ἂν τὰς κατ' ἀρχὰς τῆς καλοφωνίας ποιοῖτο καὶ ούδέποτ' αν έξέλθοι ἐπὶ τὸ πλέον τοῦ δέοντος ἢ ἐπὶ τῷ ἄνω ἢ έπὶ τῷ κάτω. Δύο ταῦτα σκοπεῖν δεῖ ἕκαστον, τὴν αὐτοῦ φωνήν ποταπή τίς έστι καὶ τὸ προκείμενον καλοφωνικὸν 615 μέχρι πόσου προέρχεται, καὶ οὕτως ἄρχεσθαι. Εί δὲ μετὰ τὸν δομέστικον βούλοιτό τις ψάλλειν, σκοπεῖν δεῖ τίνα ἦχον ἐκαλοφώνησεν έκεῖνος· καὶ εἰ μὲν κύριος ἦν, βούλη δὲ καὶ αὐτὸς τὸν αὐτὸν ἦχον είπεῖν, ἄρχου τὴν αὐτὴν φωνήν· εί δὲ οὐ τὸν αὐτὸν ἦχον ἀλλ' ἔτερόν τινα κύριον δέ, πάλιν τὴν αὐτὴν 620 φωνήν ἄρχου, ἐπεὶ πάντες, ὡς εἴπομεν, οἱ κύριοι μέχρι τριφωνίας προέρχονται. Εί δ' έκεῖνος δι' άδυναμίαν ἢ δι' άμάθειαν έκαλοφώνησε χαμηλά, σύ δὲ δύνασαι εἰπεῖν ύψηλοτέραν φωνήν, πρόσθες πλήν μετὰ προσοχῆς ἀεί. Εἰ δὲ ὁ δομέστικος ύψηλά, σύ δὲ οὐ δύνη, ἀφαίρει αὖθις καὶ μίαν ἢ καὶ 625 δύο, αν ούτω δεῖ. Καὶ οὐτος ὁ τρόπος ἐστὶν ἐπὶ τῶν κυρίων.

Ἐπὶ δὲ τῶν πλαγίων εἴπομεν προλαβόντες τῶν πλαγίων τὰ ἰδιώματα, ὅτι ὁ πλάγιος τοῦ πρώτου καταλέγει γ' δ' ς' ζ', ὁ πλάγιος τοῦ δευτέρου γ' δ' ε' ζ', ὁ δὲ βαρὺς δ' ε', ὁ δὲ πλάγιος τοῦ τετάρτου γ' δ' ε' ζ'. Ταῦτα γοῦν πάντα ἔχων καθ' ἑαυτὸν ὁ μέλλων καλοφωνῆσαι, σκόπει μέχρι πόσων φωνῶν προέρχεται τὸ προκείμενον καλοφωνικόν. Καὶ εἰ μὲν μέχρι τετραφωνίας ἢ πενταφωνίας, γύμνασον τὴν φωνήν σου πρὸ τοῦ ἐλθεῖν τὸν καιρὸν τῆς καλοφωνίας καὶ ἀναβίβασον ταύτην ἐπὶ τὸ ὑψηλότερον εἶτα ἐπιστρέψας κάτελθε μέχρι τῆς φωνῆς ἦς μέλλεις ποιῆσαι τὴν ἀρχήν, εἶτα κατάβαινε καὶ ἑτέραν μίαν καὶ οὕτως ἄρχου, διότι ἡ φωνὴ ἀεὶ προέρχεται λεληθότως ἀλλὰ κρεῖττόν ἐστιν ἔχειν τὴν φωνήν σου ἐλευθέραν ἢ ἀναγκάζεσθαι. Καὶ οὕτω μὲν ποιεῖν δεῖ τὸν δομέστικον ἐπὶ τῶν πλαγίων.

⁶⁰⁹ περὶ ἐνάρξεως καλοφωνίας tit. in HM πως δει άνέρχεσθαι] öπερ δὲ ἄρχεσθαι Z 612 av om. HM 614 καὶ καλοφωνικὸν ΗΜ 615 μετά] κατά Ζ 616 ψάλαι D 623 πλήν μετά προσοχής άεί om. HM 624 η om. D Ba 625 έπὶ om. Z 626 δè om. Z παραλαβόντες Ζ 627 πέντε post δ' add. Z 627-628 ὁ δὲ πλάγιος ΗΜΖ 635-639 είτα . . . πλαγίων] εί δομέστικος είης ψάλλων πρώτος (ψάλτης πρώτου Τα) L 635 καὶ om. Ar 637 και post άλλὰ add. HMZ

propriously propriously propriously propriously propriously

Τον δὲ τοῦ ἐτέρου χοροῦ δομέστικον ἀφορᾶν δεῖ πρὸς τὸν πρῶτον καὶ οἶον ὡς ἐν ὑποδείγματι, καὶ εἰ ὁ πρῶτος δομέστικος ἔψαλλε πλάγιον τετάρτου μέχρι τετραφωνίας προερχόμενον, καὶ ἔστω τοῦτο τὸ κράτημα τὸ λεγόμενον ροδάνην, σὺ δὲ βούλει ψάλλαι τὸν τροχόν, ὅστις ἀνέρχεται μέχρι ἐπταφωνίας, μὴ τὴν αὐτὴν φωνὴν ἄρχου ἢν καὶ ὁ πρῶτος χορός, ἀλλὰ κάτελθε ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ κρατήματος τοῦ λεγομένου ροδανίου ἢ δύο ἢ τρεῖς φωνάς, καὶ οὕτως ἄρξαι τὸν τροχόν. Τὸ αὐτὸ δὲ γίνεται καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἤχων καὶ ὅλως εἰπεῖν τὴν αὐτοῦ φωνὴν σκοπεῖν δεῖ ἕκαστον καὶ τὸ προκείσου μενον καλοφωνικόν, εἰ βούλοιτο καλῶς ἄρχεσθαι.

Δεῖ δὲ ἔχειν μετὰ σοῦ καὶ ἔτερον βοηθὸν ἢ καὶ δύο, πλείονας δὲ οὐδαμῶς· τότε γὰρ οὐ καλοφωνία ἀλλὰ τὸ λεγόμενον ἀπὸ χοροῦ γενήσεται. ᾿Αλλὰ τοῦτο ὀφείλει γίνεσθαι ἐὰν αἱ φωναὶ ὧσιν ἐπιτήδιαι καὶ καλαί· εἰ δὲ μὴ οὕτως ἔχει ἡ τοῦ καλοφωνοῦντος φωνή, πάντας λαμβανέτω βοηθούς. ᾿Οφείλουσι δὲ οἱ ψάλλοντες εἶναι καὶ συνήθεις καὶ σχεδὸν προμελετηκότες ἕκαστος τὸ ἐκάστου κοινῶς, ἵνα συμφωνῶσι καὶ ἡδίων οὕτω φανείη ἡ ψαλτική. Κακῷ δὲ μὴ χρήσῃ ποτὲ βοηθῷ· κρεῖττον γὰρ ἢ μὴ ψάλλειν ἢ μόνον, ἢ μετὰ κακοφώνου· ἀπολέσει γὰρ καὶ τὸ σὸν τότε μέλος.

Ή δὲ τῶν παρήχων φωνὴ καὶ κακοφώνων εὐρίσκεται ἢ ταχυτέρα τοῦ δέοντος καὶ πετρώδης ἢ ἀσθενὴς καὶ κεχαλασ-

⁶⁴⁰ τὸν ... δομέστικον] ὁ δὲ τοῦ δευτέρου χοροῦ δομέστικος L έν ὑποδείγματι] αν ὑπόδειγμα Ζ 641 kai olov om. HM 642 ή πενταφωνίας post τετραφωνίας add. HLMZ ante si om. DL ροδάνιον ΗΜ τούτο κράτημα Μ 643 ἔστω] ἔστι ΗΜ ὄς τε Z 644 βουλόμενος ΗΜ: βούλει Βα ψάλλειν L 646—647 ἀπὸ ... δύο ἢ om. L 645 αὐτὴν] αὐτοῦ L 648 ὅλως] ὅλην Ζ 649 δεῖ 647-648 τὸν τροχόν om. L 651 καὶ δύο] τὸ περισσότερον προκείμενον om. L σκοπεῖν L τούτων post οὐδαμῶς add. L 652 δè om. Z δύο L 656 οι ψάλλοντες είναι] είναι 653—655 άλλὰ . . . βοηθούς om. L 656-657 είναι ... προμελετηκότες] είδέναι και προμελετάν ούτοι L τούτων ante ψαλτική 658 φανή LM Ba 658 ήδετα L HM γάρ ψάλλειν μόνον Βα 659 τινι ante βοηθφ add. HM add. L 660 καὶ τὸ Ισον post γὰρ add. Μ τότε om. L μή om. HM 661 ή δὲ ... εὐρίσκεται] εὐρίσκεται γὰρ ή τῶν παρήχων καὶ κα-662 τραχυτέρα ΗLMΖ του δέοντος κοφώνων τούτων φωνή L om. L

Τοῦ γὰρ ἀνέρχεσθαι ἢ κατέρχεσθαι ἡμᾶς λεληθότως δύο αἰτίαι εἰσίν· μία μὲν ἡ παρηχία, ἐτέρα δὲ ἡ τοῦ μέλους φύσις. Τούτων δὲ πάλιν αἴτιον τὰ ἡμίση τῶν φωνῶν καὶ τὰ τρίτα. Εἰ γὰρ ἀεὶ τὰς αὐτὰς ἐλέγομεν φωνάς, ἀκεραίους καὶ μὴ διεφθαρμένας, οὕτ' ἄν ποτε οὕτε ἐπὶ τὸ ὑψηλότερον οὕτε ἐπὶ τὸ χθαμαλώτερον προηρχόμεθα. Ἐπειδὴ λεληθότως καὶ ἥμισυ καὶ τρίτον λέγομεν φωνῆς — ὁ γὰρ τόνος ἀεὶ προλαμβάνει τι τῆς φωνῆς —, ταῦτα δὲ ἀθροιζόμενα ποιοῦσιν ἀκεραίους φωνάς διὰ ταῦτα ἀνερχόμεθα μὴ γινώσκοντες καὶ κατερχόμεθα δὲ πάλιν, ὁπόταν δι' ἀσθένειαν φωνῆς οὐ λέγομεν τὰς φωνὰς σῷας. Καὶ τοῦτο κοινὸν μέν ἐστι τὸ πάθος πᾶσι τοῖς ἤχοις· ἐν ἐνίοις δὲ γίνεται μάλιστα.

680 Όπόταν γὰρ ψάλλωμεν νενανὼ μέλος, οὐκ εἰς ῆν ἡρξάμεθα καὶ τελευτῶμεν φωνήν, ἀλλὰ σκοπῶν εὐρήσεις ἐπὶ τὸ κάτω μᾶλλον ἐρχομένους ἡμᾶς. Αἴτιον δὲ ἡ τοῦ νενανὼ φωνήαὔτη γὰρ ἡμίσεια δοκεῖ πως εἶναι, εἰ καὶ ἡμῖν ἀγνοεῖται ἄλλως θ' ὅτι ἀσθενεῖς ἐκφέρομεν τὰς τοῦ νενανὼ ἀνιούσας φωνάς, ἵνα ἡ τοῦ νενανὼ ἰδέα χρωματισθῆ τὰς δὲ κατιούσας σῷας, καὶ ἐκ τούτου συμβαίνει τὸ μέλος ὑποχαλᾶν. Ἐπὶ τὸ κάτω οὖν ἐρχόμεθα εἰς τὰ τοῦ νενανὼ μέλη, ἐπὶ δὲ τοῦ πλαγίου δευτέρου γίνεται τὸ ἀνάπαλιν, ὁπόταν δεύτερον καταλέγει ἔξω. Ἦδοις γὰρ ἡμᾶς ἐπὶ τὸ ἔξω φερομένους ἐπὶ τούτου τοῦ

⁶⁶³ ή πετρώδης ανέρχεται] προέρχεται L ή μέν του ένὸς ή ArBa 664 ἐπὶ τὸ] ΗΜ 665 δή] δὲ L ArBa δεῖ om. L 666 έαυτῷ] είς έαυτὸν L 667 ἄκοντες L 668 αίτία δι' ήν ἀνέρχεταί τις ἢ κατέρχεται λεληθότως ἄδων add. HM in marg. 670 ὄντα post αἴτιον add. L 671 ελέγομεν] άλλαγμένας Ζ 672 οὐκ ἄν ΗΜ τὸ ante χθαμαλώτερον om. Z 673 προερχόμεθα L έπει δὲ LM Ba 676 διά ταυτα om. L 678 τò om. HMκοινόν om. Ar 679 γίνεται] ήχοις προφαίνεται L 682 νενανώ] νανά DL φωνή om. Z 683 ἢ καὶ πλέον τι post είναι add. L 684—686 ἄλλως ... ὑποχαλᾶν om. L 685 χρηματισθή Αr 686 kai om. Z 687 ἐρχόμεθα om. L 688—689 δεύτερον . . . ἔξω] οὐ νενανὼ ἔξω ἀλλὰ δευτέρου καταλέγει L 689 ἴδης LZ av post yap add. L τότε post ἡμᾶς add. ΗΜ

690 μέλους, καὶ μᾶλλον ὁπόταν ψάλλωμεν καταβασίαν· αἴτιον δὲ καὶ τούτου ὅτι αἱ φωναὶ τοῦ δευτέρου αἱ ἔσω ἐφθαρμένως λέγονται· ἀνερχομένων δὲ ἡμῶν τὰς ἀνιούσας ταύτας φωνὰς ἀνελλιπεῖς, τὰς δὲ δύο κατιούσας ἐφθαρμένας καὶ οἰονεὶ ἡμίσειας, προέρχεται τὸ μέλος ἐπὶ τὸ ἔξω· καὶ εἰσὶν αἱ ἡμίσειαι 695 φωναί, ὡς εἴπομεν, τὸ αἴτιον. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν τούτοις.

12. Καλὸν δέ μοι ἔδοξε καὶ τὸν τέλειον ψάλτην ὁποῖός τίς ἐστιν εἰκονίσαι. Τὸ πρῶτον μὲν οὖν ἐστι τοῦ ψάλτου τὸ γράφειν ὀρθῶς ἀπὸ τέχνης, δεύτερον δὲ τὸ λέγειν ἀπὸ τόνου, τρίτον γράφειν ἀπὸ στήθους ὅπερ ἂν εἰδοίη, τέταρτον τὸ ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ, πέμπτον τὸ ἑτοίμως ἔχειν λαμβάνειν πᾶν μέλος ὅπερ ἂν ἀκούση καὶ γράφειν.

"Εγωγε δὲ καὶ ἀπὸ μόνης χειρονομίας ἀπήτησα αὐτὸν τέλειον ψάλτην γράφειν, λαβόντα μόνον πρῶτον τὸν ἦχον, ἀλλὰ τοῦτο γίνεται μὲν ὀρθῶς κατά τε τὰς φωνὰς καὶ τὸν πίτία ἐστὶν ἥδε· ἐπεὶ γὰρ ὁ ἀπόστροφος καὶ ἡ χαμηλὴ κατὰ μὲν τὴν χειρονομίαν εἰσὶ ταὐτά, διαφέρουσι δὲ κατὰ τὰς φωνάς, ὁ μὲν γὰρ ἀπόστροφος ἔχει μίαν φωνήν, ἡ δὲ χαμηλὴ τέσσαρας, ἀλλὰ καὶ αὶ τρεῖς καὶ αὶ δύο φωναὶ αὶ κατιοῦσαι τὴν τοῦ ἀποστρόφου ἔχουσι χειρονομίαν, ὁ γράφων ἀποβλέπων πρὸς τὴν χειρονομοῦσαν οἶδε μὲν ὡς κατιοῦσαν ἢ κατιούσας φωνὰς λέγει, τὸν δὲ ἀριθμὸν ὁπόσος ἐστὶν οὐκ οἶδε. Καὶ τοῦτο ποιεῖ τὴν σύγχησιν ἐπεὶ εἰ ἤδει καὶ τὸν ἀριθμόν, ὀρθῶς ἄν ἔγραφεν.

τὴν καταβασίαν L 691 καὶ δè om. Z 690 ὅταν Ba έφθαρμέναι Ζ αί δύο φωναί L om. HM δè post ὅτι add. Z ήμισεῖα Ζ 693 ἀνελλιπῶς Μ: ἀ-εῖς εἰς L τὰς κατιούσας L 694-695 ώς εἴπομεν αἱ ἡ. φωναί ΗΜ 696 ποῖα τὰ χαρακτηριτανύν post στικά του τελείου ψάλτου add. HM δέ μοι] μέντοι L έστι τοῦ om. 697 τὸ ante πρῶτον om. HLMZ ἔδοξε add. HM είδείη Βα 698 όρθως καὶ ἀπὸ Βα 699 τὸ γράφειν ΗΙΜ HLMZ 701 post γράφειν des. Κ τέταρτον τὸ] τὸ τέταρτον Ζ αύτὸν] αν τὸν ΗΙΜ τής χειρονομίας L 702 καὶ om. Z 707 μέν om. L 706 ήδε έστιν L 705 δè om. Z 711 χεῖρα τὴν ante χειρονομοῦσαν add. HLM 710 τοῦ om. Z 714 έγραφε] ἀνέγραφεν Ζ post γειρονομούσαν des. L

Έκτον δὲ τούτων τὸ καλῶς καὶ ὡραίως ψάλλειν μετὰ τέχνης, ὅπερ καὶ δώρημά ἐστι μᾶλλον τῆς φύσεως ἀλλ' οὐ τῆς τέχνης.

13. Ταῦτα μὲν οὖν πολλά με τὰ παρακαλοῦντα ἦν γράψαι καὶ πρῶτον μέν, ὅτι πολλῶν εἰπόντων πολλά, τοσοῦτον ἀπέσχον τοῦ χρηστόν τι εἰπεῖν, ὥστε παρά γε τοῖς νοῦν ἔχουσι καὶ γέλωτα ὥφλησαν ἄν· δεύτερον δέ, ὅτι δίκαιον ἔδοξέ μοι τοῖς ὁμοτέχνοις τι χρηστὸν παρασχεῖν· καὶ τρίτον, ὅτι μέ τινες τῶν συνήθων δῶρον παρ' ἐμοῦ τοῦτο λαβεῖν ἡξίωσαν. Ἐγὼ γοῦν καὶ τοῦ καλοῦ καὶ τῶν φίλων ἔνεκα ταῦτα ἐξήνεγκα ἐκ μηδενὸς τὰ τοιαῦτα παραλαβών, καὶ εἰ μὲν καλῶς ἔχουσι, τῷ θεῷ χάρις τῷ χορηγῷ τῶν τοιούτων· εἰ δ' οὐ, ἐμοὶ τὴν μέμψιν ἐπενεκτέον τῷ παρὰ τὴν δύναμιν ἀπτομένῳ, ἀλλ' οὐδ' ἐμοί, ἐπεὶ ὅτε σκοπὸς ἦν ἀγαθός, εἰ καὶ ἡ δύναμις ἀσθενής· ἀμήν.

⁷¹⁸ μετὰ] κατὰ Z 720 δὲ om. Z 721 εἰ ante μίαν add. HMZ 724 δὲ τούτων] δ' ἐν τούτοις HM καὶ εὐφώνως post καλῶς add. HM 729 post παρά γε des. D post παρά γε τοῖς des. Z 732 δώρων Ar 735 οὐ] οὖν Η τε] γε HM 737 εἰ om. M

III. KOMMENTAR

Wie im Vorwort vermerkt, wird in dieser Edition angestrebt, vor allem die Bezüge zur Terminologie der klassisch-griechischen Musiktheorie und der Grammatiker zu erhellen. Damit soll nicht Gabriel Hieromonachos aus dem Zusammenhang der byzantinischen Musiktheorie losgelöst werden; vielmehr erschien es im vorliegenden ersten Band des Corpus scriptorum de re musica angebracht, Fragen grundsätzlicher Natur nachzugehen, die eine gesicherte chronologische Einordnung ermöglichen.

Freilich stehen Abhandlungen wie die Erotapokriseis des PSEUDO-DAMASKENOS¹ oder andere anonyme Lehrschriften dem Traktat des Gabriel inhaltlich näher als das im folgenden oft genannte Περὶ μουσικῆς des Aristeides Quintilianus. Probleme der Chronologie und Abhängigkeitsverhältnisse bedürfen jedoch einer eingehenden Prüfung, bevor diese Schriften zur Klärung einzelner Lehrsätze bei Gabriel Hieromonachos oder bei seinem Zeitgenossen Manuel Chrysaphes herangezogen werden. Gabriel betont ohnehin zweimal (22, 733), er habe seine Darlegungen aus keinen anderen Schriften übernommen.

Obwohl der Text des Gabriel bereits durch mehrere, auf jeweils einer Handschrift basierenden Ausgaben bekannt war, so wurde die "Abhandlung über den Kirchengesang" bisher lediglich auf dem Wege von gelegentlich mit Übersetzungen versehenen Auszügen zu bestimmten Fragestellungen erläutert. Daher schien es angebracht, eine Liste jener Stellen aus Gabriels Schrift zu erstellen, die im Fachschrifttum herangezogen wurden:

59— 62: Thibaut, Origine 52

103-108: Stathes, Έξήγησις 90

103-112: Stathes, Σημειογραφία 205; Floros, Entzifferung 65

104-114: Stathes, "Δειναί θέσεις" 50

110—112: Stathes, Έξήγησις 90; Thibaut, Monuments 120

117-124: Stathes, Έξήγησις 90

142-143: Floros, Neumenkunde I 147

¹ Tardo, L'antica melurgia 207-220.

154—155: Stathes, Έξήγησις 86 173—240: Stathes, Έξήγησις 97 195—198: Thibaut, Origine 57 225-227: Floros, Neumenkunde I 147 231-233: THIBAUT, Monuments 94; THIBAUT, Origine 57; WEL-LESZ, History 292 233-235: THIBAUT, Origine 51 233—236: Floros, Neumenkunde I 151 237—238: Wellesz, History 293; Wellesz, Hymnen Sept. XX 237—239: Floros, Neumenkunde I 247 241—250: CONOMOS, Trisagia 327; Thibaut, Origine 59 243-245: THIBAUT, Monuments 118 245-257: Stathes, Έξήγησις 86; Stathes, Σημειογραφία 50 248-259: Psachos, Παρασημαντική 112 249-250: Stathes, Σημειογραφία 206 298-301: Stathes, Έξήγησις 91 298—360: Stathes, Έξήγησις 97 303-307: Floros, Neumenkunde I 199; Psachos, Παρασημαντική 221 305—307: Wellesz, History 294 308-313: Floros, Neumenkunde I 151 309-311: THIBAUT, Monuments 96 316: THIBAUT, Origine 54 318—322: Thibaut, Monuments 119 320-322: CONOMOS, Trisagia 348; FLOROS, Neumenkunde I 241 323-327: Psachos, Παρασημαντική 221 324—327: Conomos, Trisagia 340; Floros, Neumenkunde I 275 328-329: Thibaut, Monuments 119 333-335: Floros, Neumenkunde I 262; Wellesz, History 296 336-338: Floros, Neumenkunde I 269 339—340: Conomos, Trisagia 342; Floros, Neumenkunde I 225 341-342: Conomos, Trisagia 364; Psachos, Παρασημαντική 221

342—344: Floros, Neumenkunde I 263; Thibaut, Monuments 119

344—346: FLOROS, Neumenkunde I 129; THIBAUT, Origine 54

347—349: Thibaut, Monuments 119

352—354: CONOMOS, Trisagia 350; FLOROS, Neumenkunde I 198; THIBAUT, Monuments 118; THIBAUT, Origine 80

354—356: Thibaut, Origine 54

356—357: Floros, Neumenkunde I 142; Thibaut, Monuments 96; Thibaut, Origine 54; Wellesz, History 294

358-360: THIBAUT, Monuments 119

375—376: Stathes, Έξήγησις 97

377—380: Stathes, "Δειναί θέσεις" 50; Psachos, Παρασημαντική 209; Thibaut, Origine 58

377-399: CONOMOS, Trisagia 332

381—399: Psachos, Παρασημαντική 211

396—398: Thibaut, Origine 56; Wellesz, Hymnen Sept. XVIII

396-399: Palikarova-Verdeil 87

400-402: Psachos, Παρασημαντική 209

428-431: Stathes, Έξήγησις 94

443-452: Stathes, 'Αναγραμματισμοί 90

461-462: FLOROS, Neumenkunde I 184

551-554: Stathes, Σημειογραφία 203

565—570: Stathes, 'Αναγραμματισμοί 68; Raasted, Intonation formulas 45

585—587: Stathes, 'Αναγραμματισμοί 157, 160

587—593: Рѕасноѕ, Παρασημαντική 206

591-593: RAASTED, Intonation formulas 45

610-613: Stathes, Άναγραμματισμοί 32

629-638: Stathes, Άναγραμματισμοί 32 '

651-658: Stathes, Άναγραμματισμοί 32

668-670: Stathes, Σημειογραφία 200

Im Gegensatz etwa zur Abhandlung des Manuel Chrysaphes über die Phthorai führt Gabriel Hieromonachos selten Beispiele aus der musikalischen Praxis seiner Zeit an (vgl. u. a. 450). Zur Verdeutlichung der von Gabriel erwähnten Tonformeln bzw. Hymnen wurden folgende neumierte Handschriften herangezogen: Vind. phil. gr. 194, Mitte d. 15. Jh.²

Vind. theol. gr. 181, a. D. 1221³

² H. Hunger, Katalog der griechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek I. Cod. historici, cod. philosophici et philologici. Wien 1961, 304—305.

³ H. Hunger - O. Kresten, Katalog der griechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek III/2. Cod. theologici 101—200. Wien 1984, 345—348.

Vind. theol. gr. 185, ca. 1379—1391⁴ Vind. suppl. gr. 110⁵ Athen. NB 885, 15. Jh.⁶ Athen. NB 2406, a. D. 1453⁷

27: Die Definition des Kirchengesangs (ψαλτική) als Wissenschaft der Rhythmen und Tonweisen (μέλη) knüpft an die antike Musiktheorie an. In der selben Reihenfolge (Rhythmen-Tonweisen) begegnen diese Ausdrücke bei Aristoteles, Politika (Bekker 1340 a 18): ἔστι δ' ὁμοιώματα μάλιστα παρὰ τὰς ἀληθινὰς φύσεις έν τοῖς ῥυθμοῖς καὶ τοῖς μέλεσιν ὀργῆς καὶ πραότητος (= Jan 26, 17), bei Aristoteles, Problemata XIX (Bekker 920 b 29): Διὰ τί ρυθμῷ καὶ μέλει καὶ ὅλως ταῖς συμφωνίαις χαίρουσι πάντες; oder daselbst (Jan 94, 3): Διὰ τί οἱ ῥυθμοὶ καὶ μέλη φωνὴ οὖσα ἤθεσιν ἔοικεν...; Der Definition des Gabriel nahe stehen die Aussagen der Excerpta Neapolitana § 4 (Jan 412, 17): Μουσική ἐστι ῥυθμοῦ καὶ μέλους καὶ πάσης ὀργανικῆς θεωρίας ἐπιστήμη sowie Jo-HANNES SIKELIOTES, Σχόλια εἰς ἰδέων Α (WALZ VI 238, 17): ἐπειδὴ γὰρ ἡ μουσικὴ ἢν ἀποτελοῦσι οἱ ῥυθμοί. ΤΗΕΟΝ VON SMYRNA, Περὶ τῶν κατὰ τὸ μαθηματικὸν χρησίμων εἰς τὴν Πλάτωνος ἀνάγνωσιν (HILLER 12) verweist auf die pythagoreische Grundansicht: οὐ γὰρ ῥυθμῶν μόνον καὶ μέλους συντακτικήν, ἀλλ' ἁπλῶς παντός συστήματος (zitiert bei Schäfke 64). Aristeides Quinti-LIANUS setzt beide Begriffe in umgekehrte Reihenfolge in De musica II 6 (WINNINGTON-INGRAM 59, 2), II 6-7 (WINNINGTON-INGRAM 64, 2; 65, 10—11), II 16 (WINNINGTON-INGRAM 84, 13—14). Vgl. H. ABERT, Die Lehre vom Ethos in der griechischen Musik. Leipzig 1899, 53 ff.

29: Der Begriff ἀρμονικὴ στοιχείωσις steht am Beginn des Encheiridion des Nikomachos von Gerasa (Jan 237, 6) und der Eis-

⁴ Ibidem, 370-374.

⁵ H. Hunger, Katalog der griechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek. Supplementum graecum (Biblos-Schriften 15). Wien 1957, 73 f.

⁶ Ι. Sakkelion, Κατάλογος των χειρογράφων της Έθνικης Βιβλιοθήκης της Έλλάδος. Athen 1892, 160.

Vgl. die Beschreibung von M. Velimirović, Byzantine composers in Ms. Athens 2406. Essays presented to Egon Wellesz, ed. J. Westrup. Oxford 1966. 7—18.

agoge des Alypios (Jan 367, 18). Den Begriff ἀρχή als Prinzip der Erkenntnis kommentiert Alexander von Aphrodisias in bezug auf Aristoteles, Metaphysik IV (Bekker 1013 a 14) wie folgt (CAGI 368, 21): διὸ καὶ ἔδειξεν ὅτι ἀρχὴ ὡς γνωστοῦ δι' ὁ γὰρ πρῶτον γνωρίζεταί τις, τοῦτο ἀρχὴ ἐκείνου, ὥστε γνώσεως καὶ τοῦ γνωστοῦ τὸ εν ἀρχή... ἐν φωνῇ δὲ τὸ φωνῆεν ἢ ἄφωνον στοιχεῖον εν. τούτοις γὰρ ἐλαχίστοις πᾶσα ἐγγράμματος φωνὴ μετρεῖται.

31: Der Einteilung der Laute in φωνήεντα- ἄφωνα in der grammatikalischen Lehre (vgl. u. a. Aristoteles, Metaphysik IV: Bekker 1016 b 22 = Jan 15, 21) steht in den Musiktraktaten die Neumeneinteilung in φωνητικά-ἄφωνα gegenüber. Vgl. jedoch die Variante φωνήεντα zu Zeile 39 und 244 im Cod. Kutl. 461. Der Begriff φωνητικόν für "Vokal" steht in der grammatikalischen Lehre vereinzelt bei Johannes Glykys, Περὶ ὀρθότητος συντάξεως (ed. Jahn, Bern 1849: 2, 25): Λαλητὸν μὲν οὖν ζῷον ἡ τοῦ Ἰωβ σοφία τὸν ἄνθρωπον τίθεται, ἀκουστικὸν δηλαδή, ἀλλ' ἐντεῦθεν καὶ φωνητικὸν ἄμα τιθεῖσα, ὡς τῆς ἀκοῆς ἐπὶ παραδοχῆ τοῦ λόγου ἀλλὰ μὴ εἰκῆ προϋποτεθείσης.

35: Zur Form der hier und 289 angeführten Großen Zeichen vgl. z. B. die Ausführungen von Floros, Neumenkunde I: Psachos, Παρασημαντική 121; M. Haas, Byzantinische und slavische Notationen (= Palaeographie der Musik I/2). Köln 1973.

40: Zu στοιχεῖον als Buchstabe vgl. Dion. Thrax § 6 (UHLIG 9, 5).

40—43: Die Auflistung der φωνητικά σημάδια schließt Gabriel mit einem aristotelischen Lehrsatz ab, der bei antiken Grammatikern ebenfalls begegnet. Vgl. Aristoteles, De generatione et corruptione (Βεκκερ 325 b 17): τοῖς δ' ἄλλοις ήττον, οἰον Ἐμπεδοκλεῖ τίνα τρόπον ἔσται γένεσις καὶ φθορὰ καὶ ἀλλοίωσις, οὐ δῆλον. τοῖς μὲν γάρ ἐστιν ἀδιαίρετα τὰ πρῶτα τῶν σωμάτων, σχήματι διαφέροντα μόνον, ἐξ ὧν πρώτων σύγκειται καὶ εἰς ᾶ ἔσχατα διαλύεται; dazu im Kommentar des Johannes Philoponos (CAG XIV/2, 161, 16): Τοῖς περὶ Δημόκριτον, φησί, τὰ πρῶτα σώματα, ἐξ ὧν γίνεται πάντα πρῶτον καὶ εἰς (ᾶ) ἔσχατα διαλύονται (ν. l. ἀναλύονται), τὰ ἀδιαίρετά ἐστι εἰς ταῦτα γὰρ καὶ ἡ τῶν δ΄ στοιχείων ἀνάλυσις; Aristoteles, Metaphysik A 3 (Βεκκερ 983 b 10): στοιχεῖον ἐξ οδ γίγνεται τὰ ὄντα πρῶτα καὶ εἰς ô φθείρεται τελευταῖον; Aristoteles, Metaphogika A 3 (Βεκκερ

339 b 2), nach der Rede von den vier Elementen: ἄσπερ καὶ τῶν άλλων οίς ἕν τι καὶ ταὐτὸν ὑπόκειται, είς ὃ ἀναλύονται ἔσχατον; ALEXANDER VON APHRODISIAS, in Metaphys. (CAG I 133, 24): ὡς γὰρ ό τὰ γράμματα καὶ τὰ στοιχεῖα είδὼς πάντα γνωρίζει καὶ πάσας τὰς ἐξ αὐτῶν συγκειμένας φωνάς, οὕτως ἀκολουθήσει καὶ τῷ τὰς τῶν ὄντων ἀρχὰς εἰδότι τὰ ἐξ αὐτῶν ὄντα γνωρίζειν δι' αὐτῶν; ders. (CAG I 134, 4): ὡς γὰρ αἱ σύνθετοι φωναὶ πᾶσαι, ὧν τὰ αὐτὰ στοιχεῖα, ἐκ τῶν αὐτῶν σύγκεινται στοιχείων, οὕτω καὶ τὰ ὄντα πάντα ἐκ τῶν αὐτῶν στοιχείων ἔσται γνωριζόμενα, εἰ τὰ αὐτὰ πάντων αὐτῶν ἐστι στοιχεῖα; Aristoteles, Metaphysik (Bekker 1014 a 26): Στοιχεῖον λέγεται έξ οὖ σύγκειται πρώτου ένυπάρχοντος, άδιαιρέτου τῷ εἴδει εἰς ἕτερον εἶδος, οἶον φωνῆς στοιχεῖα έξ ὧν σύγκειται ή φωνή είς ἃ διαιρεῖται ἔσχατα, ἐκεῖνα δὲ μηκέτι είς ἄλλας φωνὰς ἐτέρας τῷ εἴδει αὐτῶν; Dionys. v. Halikarnassos, De compositione verborum 14 (ed. AUJAC-LEBEL, Paris 1981, ΙΙΙ 101, 20 = Usener-Rademacher 48, 6): στοιχεῖα δὲ ὅτι πᾶσα φωνή την γένεσιν έκ τούτων λαμβάνει πρώτην και την διάλυσιν είς ταῦτα ποιεῖται τελευταῖα (es folgt ein Hinweis auf ARISTOXENOS VON TARENT).

Den aristotelischen Lehrsatz übernehmen Johannes von Damaskos, Dialectica ξη΄ (Κοττεκ I 140, 2): Στοιχεῖόν ἐστι κοινῆς μέν, ἐξ οὖ τι γίνεται πρῶτον, καὶ εἰς αὐτὸ ἐπὶ ἐσχάτου ἀναλύεται sowie Manuel Bryennios, Harmonica II (Jonker 126, 8): τὰ δὲ γράμματα φωναὶ πρῶταί εἰσι καὶ στοιχειώδεις καὶ ἀδιαίρετοι καὶ ἐλάχισται — καὶ γὰρ συνίσταται ὁ λόγος ἐκ πρώτων γραμμάτων καὶ εἰς ἔσχατα ταῦτα ἀναλύεται.

103: Während im Gegensatz κατὰ τὸ μέτρον — κατά τινα τρόπον der Begriff μέτρον eindeutig auf Dehnung und Rhythmos hinweist (vgl. z. B. Aristoteles, Problemata XIX [Jan 87, 3] εἶς γὰρ ῥυθμός ἐστι καὶ ἐνὶ μετρεῖται; oder Hephaistion, Encheiridion [Consbruch 179, 1]: διαφέρει οὖν ὁ ῥυθμὸς τοῦ μέτρον, ὅτι ὁ μὲν ῥυθμὸς ἐν πολλοῖς ἐστὶν καὶ ἐν λέξεσι, τὸ δὲ μέτρον ἐν μόνοις τοῖς χρόνοις), wird der Begriff τρόπος bei Gabriel nicht weiter erklärt und hebt sich daher an dieser Stelle kaum von den übrigen Anwendungen des Wortes im Sinne von "Art und Weise" ab. Vgl. noch Aristeides Quintilianus, De musica II 11 (Winnington-Ingram 76, 23): κἀκ τῆς τούτων συνθέσεως γίνονται πόδες, ὧν οἱ μὲν τὰς μακρὰς... ἢ πλεοναζούσας ἔχοντες ἀστειότεροί τε καὶ σεμνότεροι καὶ τὰ ἐκ τούτων κόμματα καὶ κῶλα καὶ περίοδοι καὶ

μέτρα, οἱ δὲ ταῖς βραχείαις κατά τινα τῶν εἰρημένων τρόπων περιττεύοντες ἰσχνότεροί τε καὶ ταπεινότεροι, oder in der Übersetzung von R. Schäfke, Aristeides Quintilianus (Berlin 1937) 282: "Diejenigen, die an kurzen [Silben] in einer der eben genannten Richtungen Überfluß haben, sind schwächlicher und niedriger." Aus dem Wortgebrauch der Grammatiker vgl. etwa Hephalstion, Περὶ σημείων (Consbruch 75, 1): Τῆ μὲν οὖν κορωνίδι κατὰ τρόπους τρεῖς.

Dieser Gegensatz κατὰ τὸ μέτρον — κατά τινα τρόπον unmittelbar vor der Nennung des Begriffs ἐν ταῖς θέσεσιν darf nicht interpretiert werden, als ob Gabriel hier auf die spätere Gesangsausführung nach der ἐξήγησις hinweisen würde. Vgl. dazu Stathes, Σημειογραφία 211 f. und Pl. 24—25 (S. 452—453) mit Gegenüberstellung von melodischen Formeln nach der μετροφωνία und nach dem μέλος. Siehe auch die Erörterung dieser Passage des Gabriel bei Stathes, "Δειναὶ θέσεις" 50 f. Freilich geht die Technik der ἐξήγησις auf die bereits in Handschriften des 15. Jh. bezeugten καλλωπισμοί zurück. Eine durchgehende analytische Ausführung der alten Notation nach den Regeln der ἐξήγησις ist jedoch erst im 17. Jh., im Cod. Athous Iberon 1250 aus dem Jahre 1670 bezeugt: vgl. Stathes, ἀναγραμματισμοί 53. Viele der mit dieser Frage verbundenen Aspekte werden bei der für das Corpus scriptorum de re musica geplanten Ausgabe des Akakios Chalkeopulos behandelt.

107: Im Lehrgesang des Kukuzeles⁸ wird ἠχάδιν folgendermaßen dargestellt:

$$\frac{1}{\eta}$$
 $\chi \alpha$ $\frac{1}{\delta i \nu}$

Διπλοπέτασθον wird zunächst als Erklärung zu Echadin angeführt: ἡχάδιν ὁ λέγεται διπλοπέτασμα (bzw. διπλοπέλασθον). Die eigentliche Tonfigur erscheint dann unter dem Namen διπλοπεταστή (bzw. -σθον):

⁸ Vgl. Floros, Entzifferung 42, 65 und Pl. XXXV; E. Tonceva, Prepisi na chironomičeskoto pevčesko upražnenie na Joan Kukuzel. *Izvestija na Instituta za muzikoznanie* 18 (Sofia 1974) 288 f.; G Deval, The Musical Study of Cucuzeles in a Manuscript of Debrecen. *Acta antiqua Academiae scientiarum Hungaricae* 3 (1955) 168.

Folgt man der Beschreibung Gabriels, wonach ἡχάδιν aus zwei Oxeiai und zwei Apostrophoi besteht, διπλοπέτασθον aus zwei Petastai und zwei Apostrophoi, so ergibt sich für letzteres die Tonweise

Ein solches Melos begegnet in der Kalophonie über das Sonntags-Prokeimenon im Cod. Vind. theol. gr. 185 f. 73^r

Der Cod. Dionysiu 570 bringt im Text der Lehrschrift des Gabriel nach den Begriffen Diplopetasthon bzw. Echadin die jeweilige Tonfigur wie folgt:

123: Πεπλατυσμένως ist bisher lediglich bei Johannes Tzetzes, Scholia in Lycophronem 1414 (Scheer 386) bezeugt.

125: Den Umfang des Anwendungsbereichs der Neumenschrift und des durch sie erschlossenen melodischen Schatzes beschreibt Gabriel hier und in Z. 535 in ähnlichen Worten, wobei ὄργανον als "Musikinstrument" nur an diesen Stellen erwähnt wird. Es ist nicht übertrieben, davon auszugehen, daß Gabriel in dieser dreiteiligen Gliederung die außerliturgische Instrumentalmusik, den ek-

phonetischen Vortrag der biblischen Lesungen und feierlichen Gebete, schließlich den Hymnengesang in seinen vielen Ausführungsarten versteht. Eine ähnliche Verbindung von Instrumental- und Vokalmusik nennt in einem anderen Zusammenhang ARISTOXENOS VON TARENT, Harmonika A 20 (DA RIOS 26, 2 = MACRAN 112, 7): κατὰ μέντοι τὴν ἡμετέραν χρῆσιν — λέγω δ' ἡμετέραν τήν τε διὰ τῆς ἀνθρώπου φωνῆς γιγνομένην καὶ τὴν διὰ τῶν ὀργάνων φαίνεταί τι μέγιστον είναι τῶν συμφώνων. Eine ebenfalls dreigliedrige Auflistung der Bestandteile der Musik bringt Aristeides QUINTILIANUS, De Musica II 12 (WINNINGTON-INGRAM 76, 31): Φέρε δή και των της μουσικης ιδιαιτάτων μελων τε και ρυθμών πέρι καὶ ὀργάνων εἴπωμεν, καθὰ μουσικοῖς ἐπέβαλλεν, ἀφθόνως τὴν δύναμιν έξηγούμενοι (Schäfke 283: "Nunmehr wollen wir von den eigentümlichsten Faktoren der Musik, über die Tonweisen, Rhythmen und Instrumente, reden, indem wir, soweit das in den Aufgabenbereich von Musikern gehört, ihre Ausdruckswirkung ausführlich darlegen"). Was Gabriel unter ὄργανα genau versteht, läßt sich nicht mit Sicherheit bestimmen; zwar begegnen auch in liturgischen Musikhandschriften Ausdrücke wie ἦχος τρίτος, ὀργανικόν (Xeropotamu 317, Anfang des 18. Jh.: Stathes, Τὰ χειρόγραφα I 142), es handelt sich jedoch bei Gabriel um einen Gegensatz zwischen Instrumental- und Vokalmusik, der ebenfalls mit einer der Hauptschulen der antiken Musiktheoretiker, den ὀργανικοί⁹, nichts zu tun hat.

Faßbarer sind die folgenden Begriffe ἔναρθρος, ἐμμελής φωνή. Sowohl im grammatikalischen als auch im musikologischen Schrifttum bezeichnet ἔναρθρος φωνή die artikulierte Stimme des Menschen, die sinnvolle Laute hervorbringt und Wörter auszudrücken vermag. Im Περὶ ζώων IV 46 (Hercher 102, 28) sagt Allianos von den κάνθαροι und κυνοκέφαλοι: ἔναρθρον γὰρ καὶ εὕσημον καὶ ἀνθρωπίνην φωνὴν οὐκ ἔχουσιν. Dionysios von Halikarnassos, De compositione verb. 14, 71 (Usener-Rademacher 48, 3 = Aujac-Lebel 101, 17), spricht von der menschlichen Stimme als schlechthin ἕναρθρος: ἀρχαὶ μὲν οὖν εἰσι τῆς ἀνθρωπίνης φωνῆς καὶ ἐνάρθρου μηκέτι δεχόμεναι διαίρεσιν, ἃ κα-

⁹ Vgl. I. Düring, Ptolemaios und Porphyrios über die Musik (Göteborgs Högskolas Arsskrift 40). Göteborg 1934, 145: zu Porphyrios, Kommentar zur Harmonielehre des Ptolemaios, ed. Düring 5, 24.

λοῦμεν στοιχεῖα καὶ γράμματα (= Anon. Scholia εἰς ἰδεῶν Α: WALZ VII 965,2). Vgl. in der gleichen Bedeutung Aristeides Quinti-LIANUS, De musica I 20 (WINNINGTON-INGRAM 41, 3): Στοιχεῖον μὲν οὖν ἐστι φωνῆς ἐνάρθρου μέρος ἐλάχιστον (Schafke 229: "Buchstabe"-Laut ist der kleinste Teil der artikulierten Sprechstimme). Ps.-Plutarchos, De musica 2 (Lasserre 111, 23) bleibt ebenfalls in der Tradition der antiken Grammatiker: Υμνεῖν γὰρ εὐσεβὲς καὶ προηγούμενον άνθρώποις τούς χαρισαμένους αὐτοῖς μόνοις τὴν ἔναρθρον φωνὴν θεούς (vgl. Kommentar bei F. Lasserre, Plutarque, De la musique [Bibliotheca helvetica romana 1]. Olten - Lausanne 1954, 153). Johannes von Damaskos, Dialectica fus. ε' (Kotter I 60, 8 sq.) unterscheidet ἄναρθρος und ἕναρθρος φωνή sowohl bei der ἄσημος als auch bei der σημαντική φωνή, wobei der Unterschied zwischen αν- bzw. ἔναρθρος lediglich in der Fähigkeit der Wiedergabe der Laute durch die Schrift liegt (ἔναρθρος δὲ ἡ δυναμένη γραφῆναι). Das Bellen des Hundes ist zwar eine σημαντική φωνή, jedoch eine ἄναρθρος.

Siehe noch Manuel Bryennios, Harmonica II (Jonker 146, 10): καθάπερ καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φωνὴ καλλίστη τῶν ἤχων ἀπάντων ὑπάρχει οἶα δῆτα ἐκ νοῦ καὶ διανοίας προερχομένη καὶ τὸ ἔναρθρον ἔχουσα.

PORPHYRIOS, In Ptolemaei Harmonica I 4 (DÜRING 87, 1), setzt ἔναρθρος und ἐμμελής in klaren Gegensatz: Όπερ οὖν παρὰ τοῖς Αριστοξενείοις ἀπεδόθη τὸ "εἶναι τὸν φθόγγον φωνῆς ἐμμελοῦς πτωσιν κατὰ μίαν τάσιν ἐκφερομένην", τοῦτο μετείληπται είς τὸ "είναι τὸν φθόγγον ψόφον ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἐπέχοντα τόνον", άντὶ μὲν "τῆς φωνῆς" τοῦ ψόφου παρειλημμένου ἀκριβέστερον διὰ τούς τὴν φωνὴν ἐπὶ τῆς ὑπὸ ζώων προϊεμένης καθ' ὁρμὴν διὰ τὰς ἀρτηρίας ἐνάρθρου ἠχῆς ὑπακούοντας. Das bei Porphyrios angeführte Zitat aus den "Aristoxenianern" entstammt aus der Eisagoge des Kleoneides 1 (Jan 179, 9) bzw. Bakcheios Geron (Jan 292, 15; 306, 19) und präzisiert Aristoxenos von Tarent, Harmonika A 15 (Da Rios 20, 16 = Macran 107, 21): συντόμως μέν οὐν είπεῖν φωνῆς πτῶσις ἐπὶ μίαν τάσιν ὁ φθόγγος ἐστί (so auch bei GAUDENTIOS, Eisagoge 2: JAN 329, 7). Diesen Lehrsatz übernahmen die Grammatiker, wie z. B. bei Johannes Sikeliotes, Σχόλια είς ίδεῶν A (WALZ VI 238, 19). Georgios Pachymeres, De musica 12 (ΤΑΝΝΈΚΥ 129, 17): ἐν τῷ διαστήματι εἴπερ οἱ δύο φθόγγοι σύμφωνοι, οὐδὲν ἐμμελὲς ἀπεργάσονται schließt sich an Klaudios

PTOLEMAIOS, Harmonika I 4 (DÜRING 10, 23) an, läßt jedoch außer acht den Begriff ἐκμελής, den bereits Aristoxenos von Tarent, Harmonika B 36—37 (Da Rios 46, 6 = Macran 127, 19) mit Bezug auf die Grammatik deutet. In der klassischen Ausformung der antiken Musiktheorie (Ps.-Plutarchos, Ptolemaios) sind Quart- und Quintintervalle σύμφωνοι, Ton, Halbton und beide Terzen ἐμμελεῖς, alle anderen Intervalle bis zur Septime ἐκμελεῖς: vgl. J. P. H. M. Smits, Plutarchus en de griekse muziek, Bilthoven 1970, 32; I. Düring, Ptolemaios und Porphyrios über die Musik, Göteborg 1934, 174; E. F. Bojesen, De harmonica scientia Graecorum, Kopenhagen 1833, 73 ff. Diese Wertung der Intervalle spielt bei Gabriel wahrscheinlich keine Rolle mehr, zumal bereits Aristeides Quintilianus, De musica III 20 (Winnington-Ingram 119, 25) die den Oktav-Klang ergebende Sphärenharmonie als ἐμμελής κίνησις bezeichnet.

129: Mit μουσική ἀναλογία knüpft Gabriel an die Lehre der άρμονική ἀναλογία an, die auf Archytas zurückgeht (vgl. Por-PHYRIOS, In Ptolemaei harmonicam [DÜRING 93, 5 sq.]) und bei Aristoteles, Nicom. (Bekker 1131) im Sinne von "proportio" behandelt wird. Die klassische Erklärung der άρμονική άναλογία liefert Nikomachos, Enchiridion 8 (Jan 250, 12 sq.): Διάστημα μὲν γὰρ διπλάσιον ὁ δώδεκα πρὸς τὰ ἔξ, μεσότητες δὲ δύο, ὅ τε έννέα ἀριθμὸς καὶ ὁ ὀκτώ. ἀλλ' ὁ μὲν ὀκτὰ κατὰ τὴν άρμονικήν αναλογίαν μεσιτεύει τόν τε έξ καὶ τὸν δώδεκα, ὑπερέχων μὲν τοῦ εξ τρίτω αὐτοῦ τοῦ εξ, ὑπερεχόμενος δὲ ὑπὸ τοῦ ιβ τρίτω αύτου του ιβ΄ διόπερ ταύτω μέρει ἐν αὐτοῖς τοῖς ἄκροις θεωρουμένω ύπερέχειν τε καὶ ύπερέχεσθαι τὴν ὀκτώ μεσότητα είπεν οία δὴ ἀρμονικῆς ὑπάρχουσαν ἀναλογίας. Grammatiker und Rhetoren der späteren Zeit nehmen auf diese Lehre bezug: vgl. Johannes Sikeliotes, In Hermogenem Περὶ ἰδεῶν Β (Walz VI 485, 11; etwa zu Hermogenes, ed. Rabe, 400): γεωμετρικήν δὲ είπεν, ὅτι ἔστι καὶ μουσικὴ καὶ ἀριθμητικὴ ἀναλογία, ἀναλογία δέ ἐστιν ἀπλῶς ἡ τοῦ ὁμοίου παράθεσις ὡς ὅποι μὴν καὶ τὰ πρόβατα ὁ βασιλεὺς πρὸς τὸν λαόν. In seinem Kommentar zu dieser Stelle (Φόρμιγξ 1910, Nr. 3-4, S. 6) bringt Rebours einige allgemeine Definitionen der μουσική nach antiken Schriftstellern.

131: In der Bedeutung von "Oktav" verwendet Gabriel ausschließlich das Wort διπλασμός, während er das Verbum διπλα-

σιάζω als "verdoppeln" versteht. Im klassisch-griechischen musikologischen Schrifttum wird die Oktav nie διπλασμός genannt, sondern wird vom Verbum διπλασιάζω in verschiedenen Ableitungen gebildet. Aus dem 13.—14. Jh. vgl. Joseph Rhakendytes, Σύνοψις ρητορική (WALZ III 567): διπλασιασμός έστι τοῦ αὐτοῦ συμφώνου προσθήκη. Eine Erklärung der beiden Begriffe mit Berücksichtigung des heutigen Wortgebrauchs bietet PHILOXENES, Lexikon 58. Bezeichnungen für die Oktave und die sonstigen Symphoniai begegnen auch im grammatikalischen Schrifttum: vgl. Jo-HANNES SIKELIOTES, Σχόλια εἰς ίδεῶν Α (WALZ VI 238, 19): ἐάν τις τῶν χορδῶν ἢ τῶν αὐλῶν διπλάσιος ἦ πρὸ αὐτῆς μήκει καὶ πλάτει, διὰ πασῶν λέγεται ή συμφωνία εί δὲ τετράσποσον, δὶς διὰ πασῶν; Gregorios von Korinth, Είς τὸ περὶ μεθόδου δεινότητος (WALZ VII 1127, 8) nennt fünf Arten von Symphoniai: Quarte, Quinte, Oktave, Oktave + Quinte, Doppeloktave und bemerkt anschließend: τελειότατος δὲ λόγος ἐν μουσικοῖς ὁ δὶς διὰ πασῶν. Die Zahlenverhältnisse 12-8 (ἡμιόλιος), 12-9 (ἐπίτριτος), die Johannes Sikeliotes (a.O.) erwähnt, begegnen in Schriften zur byzantinischen Kirchenmusik nicht.

135: Während Manuel Bryennios die antiken Musiktheoretiker als οι παλαιοί bezeichnet, nennt Gabriel seine Vorgänger οι ἀρχαῖοι und verwendet damit einen Begriff, den wir auch bei Aristeides Quintilianus, De musica I 7 (Winnington-Ingram 12, 5.12; dazu Schäfke 181: "die Alten") oder bei Porphyrios, In Ptolemaei harmonicam (Düring 17, 15 und 92, 12) finden.

142: Die Definition der Aporrhoe als weder Soma noch Pneuma darf wohl wegen des Aorist εἶπον als ein aus älteren theoretischen Schriften übernommener Lehrsatz gelten. Vgl. die spätestens im 14. Jh. entstandene Papadike: ἡ ἀπορροὴ δὲ οὕτε σῶμά ἐστιν οὕτε πνεῦμα, ἀλλὰ τοῦ φάρυγγος σύντομος κίνησις (Tardo, L'antica melurgia 152) oder die nicht eindeutig datierbaren Ἐρωταποκρίσεις τῆς ἀπορροῆς (ibid. 228): Ἡ ἀπορροὴ . . . οὕτε πνεῦμά ἐστιν οὕτε σῶμα, ἀλλὰ ἔκβλημα τοῦ γουργούρου. Siehe dazu Floros, Neumenkunde I 147 und Hannick, Antike Überlieferungen 177.

189: Eine Ptolemaios zugeschriebene Abhandlung über die ήχοι, die παραλλαγή, die ἀπηχήματα ist u. a. im Cod. Athous Laura I 81 (1165) aus dem 18. Jh., im Athous Zographu 120, im Athous Docheiariu 386 aus dem 17. Jh. (Stathes, Τὰ χειρό-

γραφα I 551) sowie im Athen. BN 941 aus dem 17. Jh. überliefert. Sie beginnt mit den Worten: Τοῦ Πτολεμαίου είσὶν ταῦτα.

190: Zu Palamedes als Erfinder der ersten 16 Buchstaben vgl. Suda (Adler III 158, 11, s. v. Κόριννος), Georg. Kedrenos I 220, Tzetzes Chil. V 806, Athanasios v. Alexandreia Contra gentes 18 (Τηομένος εύρετής als Topos (vgl. auch πρῶτος εύρών) ist aus der Mythologie entnommen: vgl. A. Kleingünther, Πρῶτος εύρετής. Untersuchungen zur Geschichte einer Fragestellung (Philologus, Suppl. 26/1). Leipzig 1933, 82 ff. Vgl. allg. D. Michailidis, Palamedes rediens. La fortuna di Palamede nel medioevo ellenico. RSBN n. s. 8—9 (1971—72) 261—280, bes. 261 (ὁ πολλῶν εύρετής); A. Sigalas, Ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς γραφῆς (Βυζαντινὰ κείμενα καὶ μελέται 12). Thessalonike 1974², 39—40; E. Wüst, in RE 36/1 (1942) 2506.

213: Vgl. Aristoteles, Topika A 15 (Bekker 106 a 13): οἶον τῷ ο̈ξεῖ ἐν φωνῆ μὲν ἐναντίον τὸ βαρύ; Dion. Halik., De compos. verb. VI 11, 15 (Aujac-Lebel 94, 13—16): οὕτε ἐπιτείνεται πέρα τῶν τριῶν τόνων καὶ ἡμιτονίου ἐπὶ τὸ ο̈ξὸ οὕτ' ἀνίεται τοῦ χωρίου τούτου πλεῖον ἐπὶ τὸ βαρύ.

233: Lediglich bei der Erklärung des Kuphisma verwendet Gabriel den terminus technicus τάσις im Sinne von "Spannungsgrad", woraus die Tonhöhe resultiert. Vgl. Aristeides Quinti-LIANUS, De musica I 5 (Winnington-Ingram 6, 27): τὸ δὲ ἀμερὲς αὐτῆς (seil. τῆς κατὰ τὴν φωνὴν κινήσεως) καὶ ἁπλοῦν τάσις προσαγορεύεται τάσις δέ έστι μονή καὶ στάσις τῆς φωνῆς ταύτης δὲ εἴδη δύο, ἄνεσίς τε καὶ ἐπίτασις (Schäfke 170: Die ungeteilte und einfache (Tonbewegung) wird Tonhöhe genannt). Tonhöhe ist ein Verweilen und Stehenbleiben des Klanges. Schäfke versetzt den zweiten Satz als eingeschobenes Glossem in den Anmerkungsteil. In demselben Wortlaut begegnet die Definition der τάσις bei mehreren Musiktheoretikern wie z. B. GAUDENTIOS, Eisagoge 2 (JAN 329, 8). Unzweideutig beschreibt KLEONEIDES, Eisagoge 2 (JAN 180, 16) das Verhältnis zwischen Intervall (διάστημα) und Tonhöhe (τάσις): ή δὲ διαστηματική κίνησις τῆς φωνῆς ἐναντίως κινεῖται τῆ συνεχεῖ μονάς τε γὰρ ποιεῖ καὶ τὰς μεταξύ τούτων διαστάσεις, έναλλὰξ αὐτῶν ἑκάτερον τιθεῖσα. τὰς μὲν οὖν μονὰς τάσεις καλούμεν, τὰς δὲ μεταβάσεις τὰς ἀπὸ τάσεων ἐπὶ τάσεις διαστήματα. In der gleichen Lehrtradition stehen Georgios PachyMERES, De musica XII (Tannery 129, 8): ἔστι δὲ φθόγγος φωνὴ ἄτονος οἶον μονὰς κατ' ἀκοήν, ἢ ἐπίπτωσις φωνῆς ἐπὶ μίαν τάσιν καὶ ἀπλῆν und Manuel Bryennios, Harmonica I (Jonker 88, 5): τότε καὶ γὰρ ἡμεῖς λέγομεν ἐστάναι τὴν φωνήν, ὅταν ἡμῖν ἡ αἴσθησις αὐτὴν ἀποφαίνη μήτε ἐπὶ τὸ ὀξὸ μήτε ἐπὶ τὸ βαρὸ ὁρμῶσαν, ἀλλ' ἐπὶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς μένουσαν τάσεως. φαίνεται δὲ τοῦτο ποιεῖν ἐν τῷ μελῳδεῖν ἡ φωνή. Vgl. noch die unter 125 zitierten Belege sowie Vetter, Specimen 29 ff.

243: Zu εὐφωνία gegen die Lesart ἐκφωνία vgl. Aristeides Quintilianus, De musica II 11 (Winnington-Ingram 75, 24): τὰ δὲ μεταξὺ κατὰ τὴν τῶν χρόνων ποιότητα καὶ τῆς εὐφωνίας μετείληφεν; Append. Dionys. VII (Consbruch 323, 22): ὅτι δὲ τῆς εὐφωνίας ὁ ποιητὴς μᾶλλον ἐφρόντιζε ἢ τοῦ μέτρου; die 10 Prosodiai umfassen bekanntlich 3 Tonoi, 2 Chronoi, 2 Pneumata, 3 Pathe (diese letzte Kategorie allerdings bei Georgios Choiroboskos nicht).

251: Gabriel beschreibt hier die Tonfigur

5;

die im Repertoire des Psaltikon selten vorkommt; vgl. z. B. Cod. Laur. Ashb. 64 (MMB 4) f. 110°, 1. Zeile (allerdings mit Petasthe statt Oxeia); E. Wellesz, The Akathistos Hymn (MMB Transcr. 9). Kopenhagen 1957, xli (Nr. 29), xliv sowie 6, Zeile 3 (Transkription der betreffenden Stelle); Floros, Neumenkunde I 247 und unten 369.

256: Σχηματίζω gehört zum Fachvokabular der klassisch-griechischen Musik. Vgl. Bakcheios, Eisagoge (Jan 313, 10): Ῥυθμὸς δὲ τί ἐστι, . . . κατὰ δὲ Δίδυμον φωνῆς ποιᾶς σχηματισμός. — ἡ μὲν οὖν φωνὴ ποίως σχηματισθεῖσα ῥυθμὸν ἀποτελεῖ, γίνεται δὲ οὖτος ἢ περὶ λέξιν ἢ περὶ μέλος ἢ περὶ σωματικὴν κίνησιν, d. h. in der Übersetzung von C. Jan, Die Eisagoge des Bacchius. Lyceum zu Straßburg, Beilage z. Programm 1889/90. Straßburg 1890, 17: Was ist Rhythmus? . . . Nach Didymus die formale Ordnung bei irgend einer Lautäußerung. Wenn also die Lautäußerung einer gewissen formalen Ordnung unterworfen wird, bildet diese einen Rhythmus; derselbe tritt aber ein bei Text oder Melodie oder Körperbewegung.

260: Vgl. die Hinzufügung von HM zu Zeile 31 der Lehrschrift

des Gabriel: ὑποκειμένου δηλονότι καὶ τοῦ ἴσου, die sich auf Zeile 68 bezieht.

263: Ζυ πλεονασμός-ἔλλειψις vgl. Georgios Choiroboskos, Περὶ τρόπων (Walz VIII 813 = Spengel III 252); Anon. paris. (Hephaistion, ed. Consbruch 349, 26): παντὸς δὲ μέτρου ἔξ πάθη εἰσίν, κατὰ μὲν πλεονασμὸν γ΄ καὶ κατ' ἔλλειψιν γ΄. In derselben Bedeutung verwenden Aristeides Quintilianus, De musica III 21 (Winnington-Ingram 122, 18) und Porphyrios, In Ptolemaei harmonica (Düring 156, 1) die Begriffe ὑπεροχή-ἔλλειψις, Georgios Pachymeres, De musica XII (Tannery 129, 12) und Νικομασμός. Encheiridion 12 (Jan 261, 10) die Begriffe ὑπερβολή — ἔλλειψις.

283: Die Oktav gilt als Abbild des τέλειον σύστημα des Oktachorden der klassisch-griechischen Musik; vgl. Aristeides Quintilianus, De musica I 8 (Winnington-Ingram 14, 16): τέλειον δὲ ὀκτάχορδον, ἐπεὶ πᾶς ὁ μετ' αὐτὸ φθόγγος ὅμοιός ἐστι πάντως ἐνὶ τῶν προηγησαμένων.

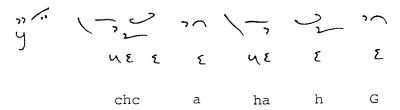
284: Unter dem Hinweis auf Kukuzeles versteht Gabriel den Verfasser des Hagiopolites bzw. die Anhänger der Neumenklassifikation nach Typ A (vgl. Hannick, Byz. Musik 199). Gabriel wendet sich also — ähnlich wie später Ps. Damaskenos (Tardo, L'antica melurgia 216 ff.) — gegen Lehrsätze wie ἡ ἴση φωνὴν οὐ κέκτηται (Tardo, L'antica melurgia 170, 13). Der Wortlaut der Ἑρμηνεία τῆς παραλλαγῆς τοῦ Κουκουζέλη τοῦ τροχοῦ (Tardo, L'antica melurgia 227; ΤΗΙΒΑυΤ, Monuments 89) ist noch präziser: Ἅμα δὲ ἄρξεσαι τὴν διπλοφωνίαν, λέγεις ἴσον εἶτα διπλασμὸν ἐπτὰ φωνὰς καὶ γίνονται ὀκτώ. Siehe auch am Schluß des Lehrgesangs des Kukuzeles (Tardo, L'antica melurgia 182):

$$\frac{1}{2}$$
 $\frac{1}{2}$
 $\frac{1}$

Um die Zahl acht zu rechtfertigen, geht Gabriel von acht Tönen der Oktave und nicht von den sieben Intervallen aus und folgt darin Georgios Pachymeres, De Musica 1 (Tannery 99, 8): Διὰ πασῶν δὲ λέγεται, δι' ὀκτῶ χορδῶν δηλονότι, ἥτις ἐστὶ τελεία συμφωνία τὸ γὰρ παλαιὸν ἐν ὀκτὼ χορδαῖς ἡ μουσικὴ ἦν' καὶ ἔχει

διαστήματα έπτὰ ὁ διὰ πασῶν. Die antike Anschauung ging von der Analogie der 7 φωνήεντα zu den 7 χορδαί; vgl. Alexander v. Aphrodisias, In Metaphys. (zu 1093 a 13) (CAGI 832, 18): τὴν ἐπτάδα γάρ φησιν ἐπαινοῦντες ὡς δι' αὐτῶν ζ' μέν εἰσι φωνήεντα, δι' ὧν ἡ ἐγγράμματος ἀποτελεῖται φωνή, ἑπτὰ δὲ φθόγγοι τῆς διὰ πασῶν καὶ ἀρμονίαι τοσαῦται.

294: Die Tonfigur ἔτερον τοῦ ψαλτικοῦ lautet nach dem Cod. Athen BN 885 F. 7^{r} :

310: Vgl. Hermogenes, Περὶ ἰδεῶν Β (Rabe 312, 7): γοργότητι γὰρ ἐναντίον τὸ ἀνειμένον καὶ ὕπνιον.

328: Die Charakteristika des Homalon entnimmt Gabriel der antiken Musikästhetik. Vgl. Aristoteles, De audibilibus (Bekker 802 b 11): οὕτω γὰρ ἄν μάλιστα συμβαίνοι καὶ τοὺς ἤχους πυκνούς καὶ λείους καὶ όμαλούς φέρεσθαι δι' αύτῶν bzw. 802 b 18: δεῖ δὲ καὶ τῶν αὐλῶν εἶναι τὰς γλώττας πυκνὰς καὶ λείας καὶ όμαλάς, ὅπως ἄν καὶ τὸ πνεῦμα διαπορεύηται δι' αὐτῶν λεῖον καὶ όμαλὸν καὶ μὴ διεσπασμένον; Νικομας Enchiridion 4 (Jan 243, 8); PORPHYRIOS, In Ptolemaei harmonica (DURING 47, 7): πολλῆς δὲ γενομένης τῆς φωνῆς είναι αὐτὴν μεγάλην, ὀλίγης δὲ μικράν, καὶ ὁμαλοῦς μέν, λείαν, διασπάσματα δ' ἐχούσης, τραχεῖαν; Klaudios Ptolemaios, Harmonika I 3 (Düring 7, 5): ἡ δὲ παρά τὰ δι' ὧν αἱ πληγαὶ παραλλαγὴ λαμβάνεται μὲν ἐνταῦθα παρὰ τὰς πρώτας τοῦ σώματος συστάσεις, τουτέστι δι' ᾶς μανόν έστιν ἕκαστον ἢ πυκνὸν καὶ λεπτὸν ἢ τραχύ, καὶ ἔτι παρὰ τὰ σχήματα (I. DÜRING, Ptolemaios und Porphyrios über die Musik, Göteborg 1934, 25: Die Unterschiede, die von dem anschlagenden Gegenstand herrühren, beruhen auf der Beschaffenheit des Stoffes, d. h. ob er locker oder fest, dünn oder dick, glatt oder rauh ist, und außerdem auf dessen Form). Die genaue Bedeutung von Evτονος neben τραχύς bleibt unklar: ἔντονος begegnet v. a. als Gegensatz zu διάτονος in der Behandlung des Aufbaus des Tetrachorden wie z. B. Georgios Pachymeres, De musica 6 (Tannery 117, 5): Πλήν ίστέον ώς αί τοιαῦται ὀκτώ χρόαι καὶ συμφωνίαι αί

διὰ τεσσάρων τὸ διτονιαῖον, τὸ σύντομον διάτονον, τὸ ὁμαλὸν διάτονον, τὸ μαλακὸν ἔντονον, τὸ μαλακὸν διάτονον, τὸ χρῶμα τὸ σύντονον, τὸ χρῶμα τὸ μαλακὸν καὶ τὸ ἐναρμόνιον προηγουμένως μὲν ἐν τρισὶ διαστήμασι γίνονται ἐντὸς τῶν τοιούτων πεντεκαίδεκα ἐπιμορίων . . . (vgl. dazu Vetter, Additamenta 11 mit Hinweis auf Manuel Bryennios, Harmonika I 7: Jonker 114, 23).

331—333: Diese Passage zitiert und kommentiert ausführlich G. Amargianakis, An Analysis of Stichera in the Deuteros Modes I. Cahiers de l'Institut du Moyen-Age grec et latin 22. Kopenhagen 1977, 75.

333: Die zwei Varianten des Thematismos ἔσω-ἔξω gehen auf analoge Unterscheidungen in der Fachsprache der Grammatiker zurück; vgl. ΗΕΡΗΑΙSΤΙΟΝ, Περὶ σημείων (CONSBRUCH 73, 12 und 75, 12): ἡ ἔξω νενευκυῖα διπλῆ — ἡ ἔσω νενευκυῖα διπλῆ. Die Bezeichnung der Form des Thematismos knüpft an Lehrsätze der klassischen Kompositionslehre an; vgl. MANUEL BRYENNIOS, Harmonika III 10 (Jonker 360,28): ⟨ἀγωγὴ⟩ εὐθεῖα μὲν οὖν ἐστιν ἡ διὰ τῶν ἑξῆς φθόγγων τὴν ἐπίτασιν ποιουμένη, ἀνακάμπτουσα δὲ ἡ διὰ τῶν ἑπομένων ἀποτελοῦσα τὴν βαρύτητα.

340: Vgl. Aristoteles, De audibilibus (Bekker 803 b 10): διὰ γὰρ τὸ τὴν τοῦ ἀέρος πληγὴν ἄμα γίγνεσθαι κατὰ μικρὰ καὶ πολλά, τραχεῖς οἱ ψόφοι προσπίπτουσιν ἀπ' αὐτῶν πρὸς τὴν ἀκοήν, καὶ μᾶλλον, ὅταν πρὸς σκληρόν τι παρατρίβωνται, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῆς ἀφῆς τὰ γὰρ σκληρὰ καὶ τραχέα βιαιότερον ποιεῖται τὴν αἴσθησιν.

344: 'Απόδομα ist bisher im musikologischen Fachschrifttum nicht bezeugt. Zu ἀπόδομα als "letzte Gabe" vgl. I. Κ. Βοσιατζίσες, 'Η πρόθεσις ἀπὸ ἐν τῆ Νέᾳ Ἑλληνικῆ. Λεξικογραφικόν Άρχεῖον τῆς μέσης καὶ Νέας Ἑλλ. 5 (1918) 1—33, bes. 33; Ε. Κπιαπας, Λεξικὸ τῆς μεσαιωνικῆς ἐλληνικῆς δημώδους γραμματείας ΙΙΙ. Thessalonike 1973, 26; Belege aus der Volksliteratur im Ἱστορικὸν λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς τῆς τε κοινῆς ὁμιλουμένης καὶ τῶν ἰδιωμάτων ΙΙ. Athen 1939, 458; bei Hermogenes, Περὶ εὑρέσεων (Rabe 106, 15 ff.) steht ἀπόδοσις als Gegensatz zu πρότασις im Aufbau der Prooimia. Vgl. 493 ἀπόδοσις.

353: Zu πιέζω "pressen" vgl. Aristoteles; Problemata 19, 3 (ΒΕΚΚΕΡ 917 b 33): τὸ δὲ χαλεπὸν διὰ τὴν ἐπίτασιν καὶ πίεσιν τῆς φωνῆς (siehe dazu E. F. Bojesen, De problematis Aristotelis dissertatio. Kopenhagen 1836, 69).

360: Ζυ λύγισμα vgl. Suda Nr. 772 (ADLER III 291): Λύγισμα, αἰσχρὰ φωνή, βδελυρὸν ἄσμα ὁ λέγουσιν ᾿Αλεξανδρεῖς. Λυγίζει, ὁ δὲ ἔκαμπτεν ὡδάς, ὁπόσας ὁ Νέρων ἐλύγιζέ τε καὶ ἔστρεφε.

372: Vgl. Aristeides Quintilianus, De musica I 9 (Winnington-Ingram 16, 21): ἔτι τῆς μελφδίας ἡ μὲν εὐθεῖα καλεῖται, ἡ δὲ ἀνακάμπτουσα, ἡ δὲ περιφερής, εὐθεῖα μὲν ἡ ἀπὸ βαρύτητος εἰς ὀξύτητα, ἀνακάμπτουσα δὲ ἡ ἐναντία; ders. I 12 (Winnington-Ingram 29, 9): εὐθεῖα μὲν οὖν ἐστιν ἡ διὰ τῶν ἑξῆς φθόγγων τὴν ἐπίτασιν ποιουμένη (= Schäfke 206: "Gerade aufgerichtet" also ist die, die in der Stufenfolge der Tonleiter den Aufstieg nimmt).

379: Dion. Thrax, Ars gramm. 11 (Uhlig 22, 4): Λέξις ἐστὶ μέρος ἐλάχιστον τοῦ κατὰ σύνταξιν λόγου.

380: Die Lesart εἴτε καλῶς εἴτε μή erinnert an die Lehre der Rhetoren in bezug auf die θέσις; vgl. Johannes Doxopatres, Hom. in Aphthonium 13 Περὶ θέσεως (Walz II 534, 10): θέσις εἴρηται ἐκ τοῦ τίθεσθαι ἡμᾶς καὶ ὥσπερ εἰπεῖν δογματίζειν, ὅτι τόδε καλὸν ἢ κακόν.

382: Ζυ ἀδιαφόρως vgl. Aristoxenos v. Tarent II 38 (Da Rios 48, 4 = Macran 129, 19): τελευταῖον δὲ τὸ περὶ αὐτῆς τῆς μελοποιῖας (εἰπεῖν) ἐπεὶ γὰρ ἐν τοῖς αὐτοῖς φθόγγοις ἀδιαφόροις οὖσι τὸ καθ' αὐτοὺς πολλαί τε καὶ παντοδαπαὶ μορφαὶ μελῶν γίγνονται, δῆλον ὅτι παρὰ τὴν χρῆσιν τοῦτο γένοιτ' ἄν.

406: Von den zwei Bedeutungen des Begriffs τόπος τῆς φωνῆς in der klassisch-griechischen Musik bezieht sich die hier behandelte Stelle auf die *Systemata* (vgl. G. SEYDEL, Symbolae ad doctrinae graecorum harmonicae historiam. Leipzig 1907, 58).

408—418: Die Gleichsetzung der einzelnen Echoi mit den Oktavgattungen der antiken Musiktheorie erscheint rein willkürlich. Zwar haben der Traktat des Gabriel und der Cod. Barb. gr. 300 (Tardo, L'antica melurgia 152, 17—21) die gleichen antiken Bezeichnungen für die Tonarten, doch unterscheiden sich diese grundlegend vom Traktat des *Hagiopolites* einerseits¹⁰ und von der Musiktheorie des Manuel Bryennios, Harmonika III 4 (Jonker 314, 7—20) andererseits. Chrysanthos von Madyta übernimmt die Benennungen des Manuel Bryennios (Theoretikon § 285 ff.).

¹⁰ The Hagiopolites. A Byzantine Treatise on Musical Theory, ed. J. RAASTED (Cahiers de l'Institut du Moyen-Age grec et latin 45). Kopenhagen 1983, § VIII-28 (S. 36).

Gabriel:

Echos Protos — Dorios	Plagios Protos — Hypodorios
Echos Deuteros — Lydios	Plagios Deuteros — Hypolydios
Echos Tritos — Phrygios	Barys — Hypophrygios
Echos Tetartos — Mixolydios	Plagios Tetartos — Hypomixolydios

Bryennios:

Echos Protos — Hypermixolydios	Plagios Protos — Dorios
Echos Deuteros — Mixolydios	Plagios Deuteros — Hypolydios
Echos Tritos — Lydios	Barys — Hypophrygios
Echos Tetartos — Phrygios	Plagios Tetartos — Hypodorios

Hagiopolites:

Echos Protos — Hypodorios	Plagios Protos — Phrygios
Echos Deuteros — Hypophrygios	Plagios Deuteros — Lydios
Echos Tritos — Hypolydios	Barys — Mixolydios
Echos Tetartos — Dorios	Plagios Tetartos — Hypomixolydios

Nach dem Cod. Hieros. Patr. gr. 332 wird der Absatz über die Bezeichnung der Tonarten 408—418 bei J. B. Rebours, Traité de psaltique. Théorie et pratique du chant dans l'église grecque. Paris 1906, 278 und V. GIULEANU, Melodica bizantină. Studiu teoretic și morfologic al stilului modern (neo-bizantin). Bukarest 1981, 28 A. 2 zitiert.

428: In dem Ausdruck γνωριστική ίδέα verwendet Gabriel den philosophischen Begriff γνωριστικός (vgl. z. B. Johannes Philoponos, In Physicorum II, CAG XVI 238, 4: ἄλλη μὲν ἡ τοῦ εἴδους γνωριστικὴ, ἄλλη δὲ ἡ τῆς ὕλης) und den musikologischen Begriff ίδέα im Sinne von Gestaltung, Gattung, Färbung (χρόα): vgl. ΒακCHEIOS, Eisagoge 79 (Jan 309, 15): Γένος δέ; — Μέλους ἡθος καθολικόν τι παρεμφαῖνον, ἔχον ἐν ἑαυτῷ διαφόρους ἰδέας (bei Manuel Bryennios, Harmonika I 7 [Jonker 112, 14] übernommen; siehe dazu Vetter, Additamenta 13); Klaudios Ptolemaios, Harmonika III (Düring 105, 24): αὕτη τε γὰρ πάλιν τρεῖς ἰδέας περιέχει, τήν τε ἐναρμόνιον καὶ τὴν χρωματικὴν καὶ τὴν διατονικήν, κεχωρισμένας τῷ πόσῷ τῶν ἐν τοῖς τετραχόρδοις λόγων, κἀκείνη τρεῖς ἰδέας ἀποστημάτων, τήν τε κατὰ τὸ ἐλάχιστον καὶ τὴν κατὰ τὸ μέσον καὶ τὴν κατὰ τὸ μέγιστον, παραμετρουμένας καὶ αὐτὰς τῷ πόσῷ τῶν δρόμων. (= I. Düring, Ptolemaios und

Porphyrios über die Musik. Göteborg 1934, 130: Denn diese umfaßt drei Gestaltungen, das enharmonische, chromatische und diatonische Tongeschlecht, die sich durch die Größe der Tonschritte im Tetrachord unterscheiden, jene (umfaßt) drei Gestaltungen der Abstände, den kleinsten, den mittleren und den größten, welche ebenfalls nach dem Abstand der Bahnen gemessen werden). Aristeides Quintilianus, De musica I 11 (Winnington-Ingram 22, 14): δῆλον ὡς ἄμα ταῖς ἀρμονίαις καὶ τὸ τοῦ μέλους εἶδος ἀλλοιωθήσεται bzw. bei Schäfke 203: So ist klar, daß zugleich mit den Harmonien auch die Beschaffenheit, Gattung, das geistige Wesen, der Ausdruck (εἶδος) der Tonweise sich ändern wird (der Begriff εἶδος wird S. 78 weiter erläutert). Die Definition von γνωριστικόν bei Philoxenes, Lexikon 43, trifft für den vorliegenden Sachverhalt nicht zu.

429: An dieser Stelle hat χρῶμα selbstverständlich nichts zu tun mit dem Begriff χρῶμα als einem der drei Genos der Tongeschlechter (vgl. z. B. Kleoneides, Eisagoge 3: Jan 181, 16) sondern vielmehr mit dem Vergleich bei Aristoteles, De audibilibus (Βεκκερ 803 b 38): διὰ δὲ μικρότητα τοῦ μεταξύ χρόνου τῆς ἀκοῆς οὐ δυναμένης συναισθάνεσθαι τὰς διαλείψεις, μία καὶ συνεχὴς ἡμῖν ἡ φωνὴ φαίνεται, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν χρωμάτων.

431: Von den drei ἰδέαι des ήχος πρῶτος (μεσότης, τετραφωνία, νάος) wird die dritte auch im kurzen Traktat des Ioannes Laskaris, eines Zeitgenossen des Gabriel¹¹, genannt; vgl. Ch. J. Bentas, The treatise on music by John Laskaris. Studies in Eastern Chant 2 (1971) 23, Z. 40: ἔχουσι δὲ τοῦτοι καὶ τριφώνους καὶ τετραφώνους, οῦς καὶ παρακυρίους λέγομεν. ἐξ αὐτῶν γὰρ καὶ νάοι γεννῶνται καὶ πρωτόβαροι καὶ τετράφωνοι. Dieser Lehrsatz begegnet in identischem Wortlaut in der Ptolemaios zugeschriebenen Lehrschrift: vgl. Cod. Athous Laura I 81 (Lampros 1165) f. 11^r.

442: Der Begriff τετράφωνος blieb einem solchen Kenner der griechischen Kirchenmusik wie dem Archimandriten Porfirij Uspenskij im vorigen Jahrhundert weitgehend unklar; vgl. sein Pervoe putešestvie v Afonskie monastyri i skity... v 1845 godu II. Priloženie k vtoromu otd. sej časti. Moskva 1881, 76: πτετράφωνος wird nicht vier- sondern einstimmig gesungen, und so, daß nach den Tönen der 1. Tonart (ήχος) auf einmal die Töne der 5. Tonart,

¹¹ Vgl. Hannick, Byz. Musik 208.

welche 1. plagal genannt wird, zu hören sind; die Töne der 5. Tonart verändern sich in die Töne der 1. Tonart oder irgend einer anderen Tonart."

440: Vgl. Porphyrios, In Ptolemaei Harmonicam (Düring 141, 26): ἔοικε δὲ καὶ τὸ πλῆθος τῶν γενῶν κατὰ μὲν τὸν 'Αρχύταν φησὶν ἐλλείπειν τοῦ μετρίου, μὴ μόνον αὐτοῦ τὸ ἐναρμόνιον, ἀλλὰ καὶ τὸ χρωματικὸν καὶ τὸ διατονικὸν ἑκάτερον μονοειδὲς ὑποθεμένου.

448: Die Formulierung τὸ καταλέγειν ἔξω φωνὰς τρεῖς (vgl. auch Z. 509 sowie die Variante καταλήγω in K auf Z. 519 und 523) bezieht sich aller Wahrscheinlichkeit nach auf Tonweisen, deren höchster Ton eine Quarte über der Oberquinte und daher eine Oktave über dem Grundton liegt. Der Begriff τὸ καταλέγειν ἔξω φωνάς, der in dem Traktat wiederholt angewandt wird, bezeichnet also den höchsten erreichten Ton innerhalb einer Tonweise (Melos), gerechnet vom Grundton des jeweiligen Echos. Dieser höchste Ton kann durch Intervallsprung oder über andere Töne erreicht werden. Die Konjunktur des jeweiligen Echos beispielsweise im Echos Protos zeigt die Oktave D-d an.

450: Vgl. die Wiedergabe des Sticheron Έν ταῖς αὐλαῖς σου aus dem Cod. Vind. theol. gr. 181 f. 271 im Anhang zum Kommentar S. 136.

451: Nikephoros Ethikos war ein fruchtbarer Melograph des 14. Jh.: vgl. *PLP* Nr. 6689. Zu seinem Œuvre vgl. Stathes, 'Αναγραμματισμοί mit zahlreichen Stellen im Index.

454: Lage der Echoi Mesoi:

Mesos des Echos Protos = Barys = FMesos des Echos Deuteros = Plagios Tetartos = GMesos des Echos Tritos = Plagios Protos = G

Mesos des Echos Tetartos = Plagios Deuteros = h

Daraus geht hervor, daß die Mesoi der Kyrioi Echoi plagale Tonarten sind, die, wie im Falle des Plagios Protos und des Plagios Deuteros, auch eine Quinte über ihrem Grundton liegen können.

Die Lehre der ήχοι μέσοι behandelt Ioannes Laskaris (Bentas 22, 19 sq.) identisch mit Gabriel. Zum *Mesos* des ersten Tones vgl. Manuel Chrysaphes, Περὶ φθορῶν (Tardo 238; Conomos 319).

462: Vgl. Johannes von Damaskos, Dialectica fus. ε΄, Περὶ φωνῆς (Κοττεκ Ι 60, 28): Οὐσιώδης μὲν οὖν ἐστιν ἡ δηλωτικὴ τῆς οὐσίας ἤγουν φύσεως τῶν πραγμάτων.

463: Vgl. Manuel Chrysaphes, Περὶ φθορῶν (Tardo 238; Conomos 316): πρῶτος ἦχος πολλάκις τετραφωνῶν γίνεται, δεύτερος ἀπὸ μέλους.

Das Beispiel eines *Tetraphonos* gibt Kukuzeles in seinem Lehrgedicht¹².

$$\frac{1}{\sqrt{2}}$$
 $\frac{1}{\sqrt{2}}$ $\frac{1$

Dieser Tetraphonos hat den Tonumfang F-c.

Das von Gabriel erwähnte Beispiel Μητέρες ήτεκνοῦντο (499) steht im $Echos\ Tritos$. Die Tonweisen bewegen sich innerhalb der Quinte G-d. Die typischen Tonweisen des Tetraphonos im $Echos\ Protos$ liegen innerhalb der Quinte D-a.

465: Das Kompositum είδοποιέω ist im musikologischen Fachschrifttum bisher nicht bezeugt; vgl. Johannes Philoponos, In Aristot. Categorias (*CAG* XIII/1, 180, 5; 190, 30).

472: Vgl. die Wiedergabe des Stieheron Μητέρες ήτεκνοῦντο aus dem Cod. Vind. phil. gr. 194 f. 287^r im Anhang zum Kommentar S. 137.

482: An die Tetraphonie schließt sich der sogenannte *Naos* a - h - c an. Das Initium eines Sticheron des Cod. Vind. theol. gr. 181, f. 279^r soll dies verdeutlichen:

Die Erklärung des Begriffs νάος führt Gabriel auf die ἰδέα des 3. Tons zurück, die νανά genannt wird. Die durch *Phthora* gekenn-

¹² FLOROS, Entzifferung, Beispiel 29 vor S. 49.

zeichnete Gestaltung des 3. Tons beschreibt Manuel Chrysaphes in seinem Traktat über die *Phthorai* wie folgt: ἐπειδὴ γὰρ τρίτος ἐστὶ καὶ οὐκ ἀναγκάζει τὸ τούτου μέλος ἄλλη φθορά (Tardo, L'antica melurgia 238). Eines der *Apechemata* des ἦχος γ΄ (νανά) lautet:

(Vind. theol. gr. 181, f. 21^r.)

Zum Begriff ἤχημα vgl. zuletzt J. RAASTED, Troping techniques in Byzantine chant. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Konferenser 8. Stockholm 1983, 92 f.

Aufschluß über die hier von Gabriel behandelte Frage und über den Begriff ἔξω bzw. ἔσω bringt eine Tabelle der Tonarten (αὶ χειρονομίαι) im Cod. Athen. BN 885 f. 7° :

$$\ddot{g}$$
 \ddot{z} \ddot{z}

$$\frac{x}{4}$$
 $\frac{z}{1}$ $\frac{z}{2}$ $\frac{z}{3}$ \frac{z}

$$\frac{x}{4}$$
 $\frac{-}{}$ $\frac{-}{}$ $\frac{x}{4}$ $\frac{x}{6}$ $\frac{x}{6$

$$\ddot{q}$$
 \ddot{q} \ddot{g} \ddot{g}

$$\frac{1}{1}$$
 $\frac{3}{3}$ $\frac{3}$

$$\frac{1}{\pi}$$
 $\frac{1}{9}$ $\frac{1$

488: Das kaum bezeugte ἐκφαντικός ist als Synonym des im musikologischen Fachschrifttum bezeugten Wortes ἐμφαντικός zu werten; vgl. Aristeides Quintilianus, De musica III 6 (Winnington-Ingram 102, 4; Schäfke 318); Anon. Scholia εἰς ἰδεῶν Α (Walz VII 964, 10); Jamblichos, Protr. 324 (Pistelli 110, 10).

500: Δηλωτικὴ ἰδέα steht im Zusammenhang mit γνωριστικὴ ἰδέα (vgl. Philoxenes, Lexikon 49, jedoch ohne Erklärung des Begriffes). Die philosophische Bedeutung liefert Johannes Philoponos, In analytica posteriora (CAG XIII/3, 362, 24): ἔξωθεν δὲ ληπτέον τὸ δηλωτικόν, ἵνα σαφὲς τὸ λεγόμενον ἢ; ders. (CAG XIII/3, 372, 11): τά μὲν ἄλλα εἴδη τοῦ ὁρισμοῦ λόγοι εἰσὶ τοῦ τί ἐστιν, ἤγουν δηλωτικοὶ τῆς φύσεως τοῦ πράγματος; ders. (CAG XIII/3, 419, 3): ἐπεὶ οὐκ ἔστι δυνατὸν δι' ἐνὸς ὀνόματος ταῦτα δηλῶσαι, ἀνάγομεν ταῦτα ὑπὸ τὸ ἀνάλογον καὶ ἔστι τοῦτο εἰς κοινὸν ὄνομα δηλωτικὸν τούτων ἀπάντων. In Musiktraktaten begegnet der Ausdruck bei Aristeides Quintilianus, De musica I 6 (Winnington-Ingram 8, 11): ὑπάτων δὲ ἐναρμόνιος χρωματική τε καὶ διάτονος τῶν γενῶν τῆς μελωδίας εἰσὶ δηλωτικοὶ φθόγγοι. (Schäfke 173: "die kennzeichnenden, charakteristischen Töne").

503: Die Feststellung, daß die Kyrioi Echoi höchstens bis zu einer Quarte aufsteigen, die Plagioi Echoi höchstens bis zu einer Quarte absteigen, gibt wohl einen Hinweis darauf, daß die beiden äußersten Tetrachorde konjunkte Quarten darstellen, in denen der erste und vierte Ton zusammenfallen:

DEFGahcd AHCD defg

Der Umfang des δὶς διὰ πασῶν (132) wird nicht überschritten. 515: Im Gegensatz zu den ἡχοι κύριοι weisen die ἡχοι πλάγιοι einen Melodieumfang bis zu einer Oktave auf; die seltene Überschreitung um einen Ton gilt als ἀσύμφωνον. In der klassisch-griechischen Musik gilt der Begriff als (fast) synonym mit διάφωνος

und bezeichnet bestimmte Intervalle und bestimmte Konsonanzen: vgl. Belege bei VETTER, Additamenta 2.

516: Sowohl der Plagios Protos als auch der Plagios Tetartos steigen bis zur Oktave auf. Jedoch meidet der erste plagale Echos Tonweisen, die die Sext als obersten Ton haben, der vierte plagale Echos die Septim.

538: Aus der vereinzelten Erwähnung des Begriffs γένος an dieser Stelle ist es nicht möglich zu erkennen, ob Gabriel damit den klassischen Begriff des Geschlechtes (diatonisch, chromatisch, enharmonisch) versteht; vgl. z. B. Georgios Pachymeres, De musica 4 (Tannery 108, 2): Aristeides Quintilianus, De musica I 11 (Winnington-Ingram 24,3). Ausführliche Behandlung des Begriffes bei Vetter, Additamenta 3—6; siehe auch Chrysanthos, Theoretikon § 217—228.

541: Die Tonweise des νενανώ, die aus dem 2. Plagalen abgeleitet und durch eine eigene *Phthora* gekennzeichnet wird, erfaßt die Intervalle E-a und unterscheidet sich von der Tonskala des 2. Plagalen durch einen eigenen, nicht genau definierten Chromatismus (vgl. dazu Manuel Chrysaphes 510, ed. Conomos). Der Tetrachord des νενανώ steht zum Tetrachord des 2. Plagalen in einem konjunkten Verhältnis. Die Intervallabfolge bei aufsteigender und absteigender Bewegung ist nicht die gleiche, so daß Gabriel mit Recht darauf hinweist (680), daß der Psaltes häufig in einer anderen Tonlage endet, als er begonnen hat. Vgl. aus der Praxis der heutigen griechischen Kirchenmusik im ήχος α΄ die Tonabfolge ahcba.

563: Ζυ μεταβάλλομαι vgl. Aristeides Quintilianus, De musica I 11 (Winnington-Ingram 22, 11): Μεταβολὴ δέ ἐστιν ἀλλοίωσις τοῦ ὑποκειμένου συστήματος καὶ τοῦ τῆς φωνῆς χαρακτῆρος εἰ γὰρ ἑκάστῳ συστήματι καὶ ποιός τις ἐπακολουθεῖ τῆς φωνῆς τύπος, δῆλον ὡς ἄμα ταῖς ἀρμονίαις καὶ τὸ τοῦ μέλους εἶδος ἀλλοιωθήσεται (Schäfke 203: "Modulation").

567: Vgl. J. Tzetzes, Über die altgriechische Musik in der griechischen Kirche. München 1874 (ND Walluf 1973) 73 mit Hinweis auf Manuel Bryennios, Harmonica II (Jonker 178, 1): Διὸ καὶ οἱ μαθηματικοὶ εὐρον τὸ μέτρον ἐπὶ τοῦ κανόνος τῆς τῶν φθόγγων παραλλαγῆς εἰς τὸ γνῶναι, πόσῳ ἐστὶ μεῖζον τόδε τοῦδε τοῦ τῶν ἀριθμῶν λόγου.

568: Bei der Kommentierung dieser Passage weist RAASTED, In-

tonation formulas 45 darauf hin, daß $\eta \chi o \zeta$ hier im Sinne von Martyria steht.

572: Zu ἐπιφώνημα als liturgisch-musikalischem Begriff ("Refrain, Kehrvers") vgl. M. Arranz, Le typicon du monastère du St. Sauveur à Messine (*OCA* 185). Roma 1969, 398; Stathes, 'Αναγραμματισμοί 92; Raasted, Intonation formulas 121 mit Hinweis auf Ἐνεδύσατο im Cod. Athen. BN 2458, f. 41°.

643: Bei dem Kratema 'Poδάνη bzw. 'Poδάνιον ("Spinnrad") meint Gabriel vielleicht das 'Poδάκινα ("Pfirsiche") genannte *Kratema* des Xenos Korones, das im Vind. theol. gr. 185 f. 165° überliefert ist (ἦχ. πλ. α΄). Das Kratema τοῦ μαΐστορος λεγόμενον ὁ τροχός (ἦχ. πλ. δ΄), das ebenfalls im Vind. theol. gr. 185 f. 46°—47° überliefert ist, weist in der Tat auf f. 46°, 4. Z. einen Oktav-

sprung (ἐπταφωνία) auf. Siehe auch f. 46^r, 9. Z. auf den bei-

gegebenen Abbildungen S. 158 ff. den Teretismos G dd g dd G d G.

651: Bei der Zusammensetzung eines Chores knüpft Gabriel an eine ältere Tradition an, die bereits bei dem illyrischen Bischof NICETAS VON REMESIANA im 5. Jahrhundert bezeugt ist. In seinem opusculum De psalmodiae bono III schreibt NICETAS¹³:

Sed et vox omnium vestrum non dissona debet esse, sed consona. Non unus insipienter protrahat, aut unus humiliet, alter vocem extollat; sed innitatur humiliter unusquisque vocem suam intra sonum chori concinentis includere, non extrinsecus extollentes aut protrahentes quasi ad stultam ostentationem indecenter offerre, neque hominibus placere velle... Habemus enim et de hac vocis consonantia formam positam vel exemplum tres illos utique beatissimos pueros, de quibus refert propheta Daniel (Dn 3, 51—52). Videtis quia pro magisterio ponitur quod tres pueri pariter Deum ex uno ore humiliter sancteque laudaverint. Et nos utique omnes quasi ex uno ore eumdemque psalmorum sonum, eamdemque vocis modulationem aequaliter proferamus: qui autem aequare se non potest caeteris, melius est ei tacere aut lenta voce psallere, quam clamosa voce omnibus perstrepere¹⁴.

¹³ Zu diesem fälschlich Nicetius von Trier zugeschriebenen Text vgl. E. Dekkers, Clavis patrum latinorum Nr. 649 (= Sacris erudiri 3 [1961]).

¹⁴ PL 68, 374 BC. Auf diesen Text machte uns freundlicherweise J. RAA-STED aufmerksam.

Protrahere und extollere entsprechen wohl den von Gabriel verwendeten Begriffen ἀνέρχεσθαι — κατέρχεσθαι (668).

661: Die Bedeutung des Hapax πάρηχος läßt sich aus zwei Stellen in Gaudentios und Porphyrios ableiten. Gaudentios, Eisagoge 3 (Jan 330, 15): τὰ μὲν οὖν ἐμμελῆ καὶ τὰ σύμφωνα ἢ τὰ ἐναντία γνωρίζειν διαστήματα τῆς ἀκοῆς ἐστιν. ἡ γὰρ διαφορὰ τῶν τε συμφώνων καὶ διαφώνων φθόγγων, ἐμμελῶν τε καὶ ἐκμελῶν ἐν τῆ τοῦ ἤχου μάλιστα ἀπόκειται; Porphyrios, In Ptolemaei Harmonica (Düring 173, 18): οὖτοι γοῦν οἱ τόνοι φησίν ἄπειροί εἰσι τῆ ἐπινοήσει τὸ πλῆθος κατὰ τὸ ἄπειρον τῶν ἐπιμορίων πλῆθος, ἄν τέως ἔλλογοί εἰσιν οἱ δ' ἄλογοί τε καὶ ἄρρητοι ὑπερέκεινα, καθ' ὡς ἄρα καὶ αὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνὸς φθόγγου παρηχήσεις ἄπειροι. οὐδὲν γὰρ ἄλλο διαφέρει φθόγγος τόνου ἢ ὡς σημεῖον γραμμῆς. Mit dem Sema Parechon der Chartres-Notation (vgl. Floros, Neumenkunde I 301) hat die hiesige Stelle nichts zu tun.

670: Aus dieser Stelle wird das Vorhandensein von Mikrointervallen (Halb- und Drittelton) in der byzantinischen Musik des Mittelalters abgeleitet: vgl. G. AMARGIANAKIS, The chromatic modes. JÖB 32/7 (1982) 9 und Stathes, Σημειογραφία 200.

690: Unter *Katabasia* versteht Gabriel nicht die Wiederholung des Hirmos am Ende der jeweiligen Ode im Kanon, sondern die Hinzufügung eines Teiles eines *Kratema* als Ergänzung am Ende eines anderen *Kratema*. Bekommt diese Hinzufügung einen größeren Umfang, wird sie μεγάλη καταβασία genannt; vgl. Stathes, 'Αναγραμματισμοί 97 mit einem Beleg aus dem Cod. Athen. BN 2406 aus dem Jahre 1453.

701: Vgl. Aristoxenos v. Tarent, Harmonika II 38 (Da Rios 48, 11 = Macran 129, 29): "Οτι δ' ἐστὶ τὸ ξυνιέναι τῶν μελφδουμένων τῆ τε ἀκοῆ καὶ τῆ διανοία κατὰ πᾶσαν διαφορὰν τοῖς γιγνομένοις παρακολουθεῖν δῆλον... ἐκ δύο γὰρ δὴ τούτων ἡ τῆς μουσικῆς ξύνεσίς ἐστιν, αἰσθήσεώς τε καὶ μνήμης.

VE E Q VE E ES

- '7'
πυριε.
a G F E

(Vind. theol. gr. 181 f. 271': vgl. S. 127 oben.)

----, ノ, ニュュレビビー,

petiti casasi demining

シュー、グルニン、ー、グハーー

η xη η η η x η η τε d ch c h c a h c ha h a h G a h

い、ファゲットー、ノァーージットー、

жио u v to . на l al на l n a d c d c c c h h a h a h c cd c c h

ノ、、し、ノ、 に し ツ、 、、 に ツ 、 」、

 α ω pog, η α ω po o o χo c h a h a a d d c

 \mathcal{J} , \mathcal{J}

(Vind. suppl. gr. 110 f. 99^r: vgl. S. 78 Z. 451—2.)

IV. INDICES

1. INDEX VOCUM

Die Zahlen beziehen sich auf die Zeilen des griechischen Textes S. 36-102. Wichtige Begriffe aus den im Apparat angegebenen Lesarten wurden vermerkt.

άγαθός 737 άμφιβάλλω 276 άγαπάω 419 άμφότερος 518 άγνοέω 683 άναβαίνω 602 ἄγω 333 άναβιβάζω 633 άδιαφόρως 382 άναγκάζω 638 άδυναμία 621 άνάγκη 424, 566 άδύνατος 12, 286, 539 άναλογία 130, 132 ἄδω 390, 544 άναλύω 41, 43 ἀεί 266, 346, 473, 578, 623, 636, 671, άναμείγνυμι 560 άναπαύω 388 άήθης 515 άνειμένη φωνή 310 άθροίζω 675 άνελλιπής 693 αϊρω 343 άνέρχομαι 204, 208, 217, 222, 252, αίτία 114, 128, 144, 146, 148, 187, 266, 267, 608, 609, 644, 663, 668, 426, 485, 669, 706, 722 676, 692 αΐτιος 670, 682, 690, 695 άνήρ 17 άκέραιος 671, 675 άνιόντα σημάδια 44, 45, 49, 57, 68, άκολουθέω 722 70, 85, 178, 224 άκούω 701 άνιοῦσα φωνή 72, 137, 177, 207, ἄκρος 177, 554 268, 270, 363, 558, 600, 606, 684, ἄκων 665, 667 692, 715 άλλοῖος 110, 111, 313, 444, 580 άντικενωκύλισμα 290, 317 άλλος 24, 90, 100, 102, 107, 128, άντικένωμα 292, 318, 365 146, 163, 181, 188, 192, 199, 263, άντιστρόφως 370 304, 359, 360, 392, 410, 431, 434, άνω 212, 365, 612, 667 435, 444, 445, 466, 477, 478, 479, άνωθεν 597, 601, 606 491, 492, 503, 505, 508, 509, 536, άνωφερής 213 538, 555, 566, 571, 589, 648, 718 άξιόω 732 άλλως 10, 15, 104, 105, 106, 119, άπαιτέω 702 120, 390, 538, 684 **ἄπαξ 468** άμάθεια 622 άπαρίθμησις 302 άμαθής 288 ἄπας 64, 67, 127, 146, 392, 397, 433, άμαρτάνω 40, 229 497, 534, 585 άμήν 737 άπατάω 272

άπερίσκεπτος 24 άπέχω 728 άπλῶς 300 άποβλέπω 397, 710 άποδείκνυμι 86 άπόδειξις 275 άπόδερμα 295, 344, 346 άποδίδωμι 12, 364, 593 απόδομα 344 ἀπόδοσις 346, 493 άπόλλυμι 660 άπονέμω 11 άποπέμπομαι 665 άποφέρω 52 άπορροή 38, 48, 62, 95, 120, 142, 225, 226, 228 άπόρροια 226 άπόστροφος 37, 47, 59, 61, 71, 80, 82, 83, 140, 152, 206, 210, 252, 253, 706, 708, 710 → δύο ἀπόστροφοι άποφαίνω 532 **απτομαι** 736 άργία 62, 249, 305, 306, 327, 341 άργός 255, 292, 323 άργοσύνθετον 294, 341 άργότερος 314 άργῶς 246, 254 άριθμέω 270, 320 άριθμός 27, 264, 602, 603, 605, 607, 712, 713 άριστερός 605 άρκέω 124 άρκτέον 25, 175, 302 άρμόζω 405 άρχαῖος 135, 187, 345 άρχή 28, 261, 300, 360, 419, 504, 587, 611, 635, 646 ἄρχομαι 571, 605, 608, 615, 618, 620, 636, 645, 647, 650, 680 άσθένεια 677 άσθενής 662, 684, 737 άσμα 387 άσύμφωνος 515 άτεκνέω 472, 499 αύθις 59, 113, 279, 348, 415, 463, 607, 624

αὐλή 450 αὐτόθεν 323 ἀφαιρέω 624 ἀφελῶς 7 ἀφίημι 533 ἀφοράω 640 ἄφωνον σημάδιον 19, 29, 32, 69, 244, 261, 376, 377 ἄχρηστος 23, 96 βάλλω 5 βάρβαρος 536

βάρβαρος 536 βαρετα 297, 356 βαρύς 211, 213, 356 βαρύς ήχος 422, 455, 458, 490, 525, 528, 628 βοηθός 26, 387, 651, 655, 659 βούλομαι 318, 541, 551, 586, 595, 598, 616, 617, 644, 650, 664 βραχύς 99, 101

Γαβριήλ 2 γαργαρεών 226 γαῦρος 437 γέλως 730 γένος 538 γίγνομαι 32, 43, 60, 67, 72, 79, 87, 102, 110, 121, 129, 131, 132, 133, 167, 189, 192, 278, 280, 283, 353, 369, 371, 389, 391, 443, 477, 505, 507, 514, 521, 557, 567, 573, 578, 587, 648, 653, 679, 688, 704 γιγνώσκω 16, 88, 254, 558, 676 γνωρίζω 383 γνωριστική ίδέα 428, 431 γνωριστικόν μέλος 447, 476, 567 γοργόν 255, 292, 323 γοργοσύνθετον 294, 341 γράμμα 97, 190, 191, 241 γραμμή 337 γραμματική 97, 379 γράφω 22, 88, 91, 603, 697, 699, 701, 703, 710, 714, 719, 727 γυμνάζω 632

δάκτυλος 198 δεδεμένως 544

δέησις 311 δεῖ 23, 235, 254, 256, 312, 328, 340, 353, 558, 591, 609, 613, 616, 625, 638, 640, 649, 651, 665 (→ εδει) δείκνυμι 13, 87, 304, 470, 481, 501, 543, 546, 580, 583 (τὸ) δεῖν 15, 88, 119 δέκα 242 δεκαέξ 191 δεκαπέντε 31, 131, 133, 135, 239, 243 δεξιός 607 δέομαι 242, 309 δέον 298, 612, 662 δεύτερος 698, 730 δεύτερος ήχος 409, 420, 439, 444, 450, 457, 468, 487, 489, 492, 495, 547, 688, 691 δέω 542 (→ δεῖν) δῆλον ἐστί 72, 144, 323 δηλόω 329, 334, 337, 342 δηλωτική ἰδέα 500 δηλωτικός 461, 493 δῆτα 349 διαιρέω 44, 144 διακρίνω 379 διαλέγομαι 388 διαφέρω 98, 101, 104, 113, 118, 307, 314, 507, 518, 527, 707 διαφθείρω 14, 671 διαφορά 522 διάφορος 441 διαχωρίζω 362 δίδωμι 272 διεξέρχομαι 21 διέρχομαι 202 δίκαιος 730 δικαίως 228 διπλασιάζω 60, 304 διπλασμός 131, 273, 281, 284, 285, 287, 518, 526 διπλη 290, 302, 303 διπλοπέτασθον 107, 108, 111	δοκέω 146, 239, 388, 610, 683, 696, 736 δομέστικος 396, 616, 623, 638, 640 641 δύναμαι 476, 480, 622, 624, 722 δύναμις 20, 166, 305, 376, 736, 737 δυνατὸν ἐστί 67, 86, 90, 155, 266 402 δύο 62, 76, 136, 279, 336, 554, 651, 668, 693 δύο ἀπόστροφοι (σύνδεσμοι) 37, 109, 110 δύο διπλασμοί 131 δύο κεντήματα 37, 46, 51, 52, 53, 93, 106, 138, 150, 197 δύο όξεῖαι 110 δύο πετασθαί 109 δύο σύνδεσμοι 47, 60, 140, 152 δύο φωναί 53, 57, 82, 94, 118, 182, 183, 194, 195, 210, 217, 218, 252, 335, 483, 490, 495, 625, 647, 709, 721 δώρημα 725 Δωριεῖς 409 δώριος 408, 416 δώρον 732 ἐάω 274 ἐγχωρέω 10 ἔδει 211, 237, 345 (→ δεῖ) ἔθω 170 εἰδοποιέομαι 465 εἰδος 427, 434, 476 εἰκονίζω 697 εἰκοσιτέσσαρες 190, 241 εἰκότως 201 εἰμί passim εἶμι 289 (→ ἰτέον) εἴς 61, 62, 114, 279, 337, 363, 405, 539, 663, 669 εῖτα 204, 348 ἔκαστος 11, 12, 94, 118, 150, 301, 383, 384, 406, 419, 428, 429, 430, 440, 441, 442, 447, 460, 480, 562, 613, 649, 657
δὶς διὰ πασῶν 130, 132	
δὶς διὰ πασῶν 130, 132 δίφθογγος 100	ἔκθεσις 259
διπλους 278, 406	έκάτερος 332, 471
	613, 649, 657
287, 518, 526	
The state of the s	
διπλασιάζω 60, 304	
δικαίως 228	539, 663, 669
	εις 61, 62, 114, 279, 337, 363, 405,
διεξέργομαι 21	
	είκότως 201
διαγωρίζω 362	
διάφορος 441	είκονίζω 697
διαφθείρω 14, 671	είδοποιέομαι 465
	ἔθω 170
διαλέγομαι 388	
διακρίνω 379	έάω 274
	οωρον 732
	· · · · · · · · · · · · · · · · · · ·
δηλωτικὴ ἰδέα 500	
	δώρημα 725
•	
547, 688, 691	δύο φωναί 53, 57, 82, 94, 118, 182
450, 457, 468, 487, 489, 492, 495,	δύο σύνδεσμοι 47, 60, 140, 152
δέομαι 242, 309	
	δύο διπλασμοί 131
	ουο αποστροφοι (σύνδεσμοι) 37,
	668 603
δέκα 242	δύο 62, 76, 136, 279, 336, 554, 651
(τὸ) δεῖν 15, 88, 119	
543, 546, 580, 583	δυνατὸν ἐστί 67, 86, 90, 155, 266
	δύναμις 20, 166, 305, 376, 736, 737
	δυναμαι 476, 480, 622, 624, 722
	ούμευτικός 390, 616, 623, 638, 640
δέησις 311	δοκέω 146 230 388 610 682 606 721

ἐκτίθημι 596, 610 **ἔκτος** 724 έκτρεπτὸν τρομικόν 291, 368 έκφαντικός 488 έκφέρω 123, 200, 225, 235, 370, 684, 733 ἐκφωνέω 169 ἐκφώνησις 100 έλάττων 129, 134 έλαφρόν 38, 48, 62, 71, 82, 95, 112, 120, 141, 153, 210, 216, 234 έλαφρός 212, 215 έλαφρῶς 235 έλεύθερος 637 έλκω 667 έλλειψις 264 Έλλην 536 έμμελής 126, 535 έμπίπτω 566 ἔμπροσθεν 112, 359 έμφαίνω 429 έμφωνέω 169 ἐναλλαγή 546 ἐναλλάττω 500, 556 έναντίος 208, 216, 221, 342 ἔναρθρος 126 ἔναρξις 297, 358, 360 ξνατος 541 ένδύομαι 573 ένέργεια 301 ένεργέω 166 ἔνθα 321, 339, 354, 406, 419, 603 ένιος 389, 679 ἐνίοτε 565 ἐνόω 74, 75, 156 έντεῦθεν 25 ἔντονος 329 ξξ 66, 91, 116, 159, 281, 381, 512, 520, 528 έξασκέομαι 591 έξέρχομαι 74, 180, 194, 556, 612 έξις 587 έξης 30, 427 **ἔ**ξω 334, 394, 689, 694 ἔξω φωναί 448, 483, 519 ἐπάνω 255 έπέγερμα 293, 363

ἔπειτα 191, 582 έπέρχομαι 363 έπιστήμη 27 έπιστρέφω 206, 209, 348, 634 έπιτήδειος 654 έπιτηδειότης 470 έπίτρομος 361 ἐπιφέρω 341, 372, 736 έπιφώνημα 572 ἔπομαι 173, 283, 394, 483, 560, 610 έπτὰ καὶ τριάκοντα 32 έπτὰ φωναί 273, 274, 282, 285, 287, 512, 520, 521, 522, 526 έπταφωνία 645 ἔργον 87 ἔρχομαι 633, 682, 687 έστενοχωρημένως 123 ἔσχατος 43 ἔσω 333, 394 **ἔσω φωναί 691** έτερον 293, 313, 315 **ἔτερον του ψαλτικού 294** ἔτερος 20, 169, 293, 425, 427, 619, 635, 640, 651, 664, 669 έτοίμως 593, 700 έτυμολογέω 298, 320 έτυμολογία 2, 19, 174, 231, 240, 332, 376 εύδηλος 365 εὖ ἔχω 13 εύθετα 333 εύθέω 333, 373 εύθύς 441 εὐκόλως 215 εύληπτος 277 εύλογέω 325 εύλογος 13 εύρετής 191 εύρίσκω 9, 66, 419, 427, 434, 455, 490, 494, 498, 503, 529, 534, 552, 562, 595, 599, 661, 681 εύφραίνω 449 εύφωνία 243 εύφώνως 724 έφεξης 251, 439 ἔφοδος 610 ἔχω passim

ζητέω 275, 424 ζώον 165

ἡγεμών 246 ἡδίων 658 Ἡθικος 451 ἥμισυς 670, 673, 683, 693, 694 ἤσυχος 248 ἡχάδιν 108, 109, 112 ἤχημα 484 ἤχος 359, 402, 405, 409, 429, 430, 465, 529, 534, 537, 539, 542, 551, 552, 556, 562, 566, 569, 570, 583, 592, 595, 597, 598, 599, 601, 604, 616, 618, 619, 648, 678, 703, 705 → βαρύς, δεύτερος, κύριος, πλάγιος, πρῶτος, τέταρτος, τρίτος

θαυμάζω 22 θέλω 599 θέμα ἀπλοῦν 295, 371 θεματισμὸς ἔξω 293, 331, 334, 335 θεματισμὸς ἔσω 293, 331, 334, 335 θεμέλιος 261, 587 Θεός 25, 173, 734 θέσις 106, 176, 257, 338, 374, 378, 385, 401 θὲς καὶ ἀπόθες 295, 336, 337 θεωρέω 24, 132, 380, 441 θητα 332, 336, 371 θυμηδία 349

ίδέα 250, 428, 429, 431, 444, 466, 476, 478, 491, 493, 500, 504, 508, 560, 564, 685 ίδιος 150, 152, 443, 446, 461, 478, 480, 516, 563, 572, 577, 717 ίδίωμα 441, 627 ίδιωτικώς 6 ίερομόναχος 3 ίλαρως 313 Ισον 36, 69, 149, 176, 180, 181, 260, 269, 272, 274, 283, 286, 521 ἰσότης 177, 263, 269 ἴσως 14, 16 ἵστημι 178, 202, 267, 269 ἰτέον 179, 276

καθάπαξ 508 καθαρῶς 501 καιρός 633 κακός 658, 666 κακόφωνος 660, 661 καλέω 136, 141, 164, 170, 186, 195, 196, 199, 201, 206, 211, 213, 219, 228, 232, 237, 411, 412, 416, 425, 436 καλός 654, 696, 733 καλοφωνέω 616, 622, 630, 655 καλοφωνία 609, 611, 633, 652 καλοφωνικός 452, 601, 614, 631, 650 καλῶς 10, 24, 147, 240, 260, 380, 531, 588, 592, 611, 650, 724, 734 κάμπτω 334 κανόνιον 596, 608 καταβαίνω 207, 489, 495, 557, 603, 635 καταβασία 690 καταβιβάζω 343 καταγίγνομαι 18, 28, 33, 64, 482 κατάθεσις 20 καταλέγω 448, 473, 483, 519, 523, 528, 627, 688 καταλήγω 494, 519, 523, 528 καταψηφίζω 25 κατέρχομαι 80, 119, 204, 209, 218, 220, 222, 267, 268, 606, 634, 646, 668, 676 κατιόντα σημάδια 44, 47, 59, 68, 71, 79, 94, 172, 179, 205 κατιοῦσα φωνή 73, 117, 140, 177, 206, 210, 219, 253, 268, 271, 364, 559, 600, 605, 685, 693, 709, 711 κατορθόω 590 κάτω 365, 613, 667, 682, 687 κάτωθεν 597, 601, 608 κατωφερής 212, 213 κετμαι 161, 170, 305, 327, 456, 458 κεντάω 198 κέντημα 37, 46, 51, 53, 55, 70, 76, 77, 139, 151, 159, 162, 169, 182, 196, 198, 201, 217, 716 → δύο κεντήματα

κινέω 232, 314, 355, 366, 389, 390

λύγισμα 297, 360

κίνησις 143 Λύδιοι 410 κλάω 310, 340, 388 λύδιος 410, 416 κλάσμα → ξηρὸν κλάσμα κοινός 346, 446, 447, 453, 463, 516, μάθημα 452, 503, 530 678 μακρός 99, 101 κοινωνέω 517, 525 μάλιστα 261, 409, 464, 501, 679 κοινῶς 657 μᾶλλον 211, 237, 344, 398, 542, 549, κόπτω 339 682, 690, 725 κορυφαῖος 349 μέγα σημάδιον 250, 258, 289, 375 Κουκουζέλης 108, 285, 287 μέγας 97, 341 κούφισμα 36, 46, 50, 92, 106, 138, μέθοδος 609 149, 233, 234, 236 μέλλω 382, 630, 635 κοῦφος 233 μέλος 27, 64, 107, 111, 113, 127, 230, κούφως 235 250, 308, 328, 333, 358, 372, 414, κράτημα 228, 290, 306, 643, 646 436, 443, 447, 461, 471, 476, 477, κρατημοϋπόρροον 39, 48, 63, 95, 481, 482, 491, 502, 541, 546, 561, 121, 227 563, 567, 568, 569, 571, 574, 577, κρείττων 163, 237, 262, 390, 637, 583, 660, 669, 680, 686, 687, 690, 659 694, 700 κριτής 533 μελωδία 535 κτάομαι 446, 589 μελωδικός 361 κύκλος 348 μέντοι 14, 101, 104 κύλισμα 290, 316, 317 μέμψις 735 κυλίω 316 μένω 269 κύριος 450 μέρος 404, 606, 607 κύριος ήχος 415, 454, 478, 505, 508, μέσος 442, 453, 454, 455, 456, 457, 509, 548, 553, 559, 576, 597, 617, 458, 459, 460, 461, 479, 489, 491, 619, 620, 625 492, 496, 498, 501, 504 μεσότης 432, 462 λαγχάνω 425 μεταβάλλομαι 563, 571 λαμβάνω 127, 232, 268, 283, 301, μεταδίδωμι 156, 666 326, 347, 400, 438, 513, 600, 605, μεταχειρίζω 247, 470 655, 600, 703, 732 μεταχείρησις 537 λαμπαδάριος 89 μετέρχομαι 299, 588 λανθάνω 636, 668, 673 μετέχω 275 λέγω passim μετρέω 322 λεῖος 328 μετρίως 147 λέξις 379 μέτρον 103 λίαν 17 μετροφωνία 588 λίθινος 277 μήτηρ 472, 499 λογισμός 266 μία φωνή 52, 54, 74, 79, 81, 91, 93, λόγος 12, 21, 214, 243, 245, 275, 103, 115, 116, 183, 186, 194, 195, 276, 378, 404, 584 206, 207, 209, 381, 514, 624, 636, λοιπόν 193, 375, 719 708, 721 λοιπός 55 μικρός 16, 88, 97, 596 λυγίζω 361 μιλήτιος 413, 418

Μίλητος 413

μιξολύδιος 412 μονοειδής 440 μόνον 86, 106, 204, 241, 243, 270, 307, 314, 386, 399, 665 μόνος 66, 89, 170, 564, 659, 702, 703 μουσικός 129, 212

νανά 485 νάος 433, 442, 479, 482, 485 νέμω 384 νενανώ 541, 543, 574, 581, 680, 682, 684, 685, 687 νεώτερος 188 νομίζω 23, 215, 287 νοούμενα (τά) 123 νοῦς 265, 729

ξηρὸν κλάσμα 294, 338, 340 ξηρός 339

ο (τὸ) μικρόν 97 όδηγέω 179, 395 όδηγός 246 οίδα 30, 147, 193, 299, 585, 586, 599, 699, 712, 713, 720 οίκετος 11, 166, 383, 581 οίμαι 345, 426 όκτώ 281, 402, 404, 405, 439, 529, 534, 540 όκτὼ φωναί 283, 284, 285, 512, 522 όλίγον 36, 45, 50, 70, 75, 77, 92, 105, 137, 149, 180, 182, 183, 186, 195, 201, 208, 251, 253, 718, 720 όλίγος 7, 239 όλιγώτερος 181, 183 όλίσθημα 364 őλος 21, 389 öλως 648 όμαλόν 292, 328, 330 όμαλός 328 **ὄμοιος** 715 όμοίως 5, 60, 99, 112, 139, 151, 309, 336, 355, 368, 553, 557 όμοτέχνης 731 όμου 189, 322 ὄνομα 299, 301, 324, 326, 330, 347,

443, 481, 586

όνομάζω 9, 176, 216, 300, 345, 412, 418, 423 όνοματοθέτης 193 όξεῖα 36, 45, 50, 92, 105, 109, 113, 138, 149, 185, 188, 251, 253, 718, 720 όξύς 213 όράω 21, 22, 145, 158, 689, 719 ὄργανον 126, 167, 535 όρθως 698, 704, 714 ούδαμως 5, 96, 652 οὐράνισμα 294, 342, 344 ὀφείλω 56, 186, 653, 655, 730

πάθος 678 παλαιότερος 530 Παλαμήδης 190 παμφωνία 391 παράδειγμα 448, 531 παραδίδωμι 531 παρακάλεσμα 293, 309, 311, 313, 314, 350, 351, 352 παρακαλέω 310, 727 παρακελεύομαι 329 παρακλητική 290, 308, 311, 372 παρακλητικός 308, 373 παρακολούθημα 506, 530 παραλαμβάνω 21, 723 παραλλαγή 567, 568, 573, 579, 591 παράσχω 731 παρηχία 669 πάρηχος 661 παρονομάζω 174, 196, 405 παρρησιάζομαι 437 $\pi \tilde{\alpha} \varsigma$ 5, 32, 90, 144, 158, 189, 262, 277, 393, 395, 400, 404, 446, 451, 463, 486, 539, 548, 551, 552, 560, 562, 585, 596, 620, 629, 655, 656, 678, 700 πατήρ 265. πείθω 17, 121 πεῖρα 148 πειράω 273 πελασθόν 36, 46, 50, 93, 106, 138, 150, 237, 238 πέμπτος 700

πενταφωνία 632

πέντε φωναί 512, 521, 523, 528, 529 πεντήκοντα πρός τοῖς δύο 33 περαιτέρω 130, 513 περιεκτικός 435 περιουσία 486 περιττολογία 554 πετασθή 36, 45, 50, 92, 105, 108, 113, 138, 149, 185, 188, 231, 238, 717, 719 πετασθόν 237 πέτομαι 232 πετρώδης 662, 663 πίασμα 296, 353 πιέζω 353 πίπτω 215 πίστις 88 πλάγιος 602 πλάγιος δευτέρου 421, 459, 525, 527, 542, 543, 579, 581, 628, πλάγιος ήχος 415, 420, 454, 507, 509, 510, 548, 549, 553, 559, 576, 598, 626, 639 πλάγιος πρώτου 421, 456, 457, 517, 519, 522, 627 πλάγιος τετάρτου 422, 457, 460, 494, 517, 520, 523, 553, 628, 642 πλάγιος τρίτου 421 πλατύνω 123 πλεῖστος 115 πλείων 61, 76, 78, 84, 88, 128, 133, 162, 195, 202, 220, 223, 305, 402, 410, 427, 435, 502, 612, 651, 721 πλεονάζω 406, 413 πλεονασμός 263 πνεύμα 55, 136, 139, 141, 142, 164, 168, 171, 229 ποιέω passim ποιητής 565 ποικίλος 440 ποικιλία 122 πολλάκις 223, 471 πολύς 4, 5, 14, 80, 215, 464, 524, 727, 728 ποριμώτερος 388 πόρρω 5 πρόειμι 130, 510, 513

προέρχομαι 511, 514, 518, 527, 578, 615, 621, 630, 636, 642, 673, 694 προηγουμένως 580 πρόκειμαι 4, 8, 13, 16 προκείμενον 614, 631, 649 προλαμβάνω 393, 626, 674 προλέγω 400, 497 προμελετάω 656 προσαγορεύω 40 προσεπινοέω 403 προσηγορία 11 προσήκω 6, 8, 11, 265, 384, 443, 480, 487, 577 προσθήκη 403 προσοχή 623 προστίθημι 623 προσφέρω 312, 356 προσφδία 242, 245 προτάττω 260 προϋπόκειμαι 286 προφέρω 312, 356 προφορά 98 πρώτος 9, 191, 193, 278, 303, 370, 438, 579, 641, 645, 697, 703, 728 πρώτος ήχος 175, 408, 420, 424, 425, 426, 431, 434, 435, 441, 444, 449, 455, 456, 464, 468, 469, 486, 487, 489, 491, 547, 552, 561, 564 πτέρυξ 232 Πτολεμαΐος 189 ράδιος 595

ραδίως 583, 588 ροδάνην 643 ροδάνιον 647 ρυθμός 27

σαφής 531 σετσμα 296, 355 σείω 355 σεμνότης 399 σημάδιον 1, 32, 64, 66, 89, 91, 102, 115, 116, 118, 122, 125, 129, 133, 157, 159, 161, 163, 181, 187, 192. 193, 200, 220, 382 – άνιόντα, ἄφωνον, κατιόντα, μέγα, φωνητικόν

Index vocum

σημασία 365
σημεῖον 401, 546
σκληρός 339
σκληρῶς 340
σκοπέω 66, 613, 616, 630, 649, 681
σκοπός 705, 723, 737
σπανιάκις 513
σπανίως 466, 549
στάσις 513
σταυροειδῶς 326
σταυρός 292, 324
στενοχωρέω 123
στῆθος 699
στοιχεῖον 40, 42, 332, 372
στοιχείωσις 29
στρεπτόν 291
στρέφω 316, 348
σύγκειμαι 41, 109
σύγχησις 713
συμβαίνω 393, 555, 686, 715
συμπίπτω 468
συμπλήρωσις 358
συμφωνέω 395, 397, 657
συμφωνία 392
σύναγμα 296, 362
συνάγω 362, 367, 368
συναριθμέω 274
σύνδεσμος → δύο σύνδεσμοι
συνδοκέω 147
σύνεργος 387
συνέρχομαι 604
συνήθεια 346
συνήθης 656, 732
σύνθεσις 78, 84, 203, 224, 367
σύνθετον 227, 317, 351
συνθλίβω 353, 354
συντίθημι 9, 10, 158, 165, 171, 532,
718 συντομία 249
σύντομος 143
συντόμως 247, 255
σφοδρός 312
σχήμα 347
σχημα 347 σχηματίζω 198, 256, 319
σχηματιζώ 196, 236, 319
σώζομαι 14
- v >- E

```
σωμα 54, 55, 56, 136, 137, 141, 142,
   165, 167, 170, 229
σῷος 678, 686
τάξις 164, 407, 420
τάσις 233
τάττω 54, 55, 177, 270, 303
ταχύτερος 315, 662
ταχύτης 342
τέλειος 283, 594, 696, 703
τελευταῖος 483
τελευτάω 681
τέλος 333, 504
τέμνω 135
τέσσαρες 77, 278, 280, 281
τέσσαρες φωναί 77, 83, 182, 183,
  194, 199, 219, 222, 223, 448, 481,
  511, 519, 520, 528, 529, 709, 721
τέταρτος 699
τέταρτος ήχος 411, 420, 445, 451,
  459, 460, 473, 500, 547
τετραφωνία 433, 467, 469, 475, 483,
  632, 642
τετράφωνος 442, 463, 466, 472, 473,
  474, 477, 479, 481, 498
τέχνη 115, 122, 265, 470, 698, 725,
  726
τηρέω 178
τίθημι 113, 178, 251, 255, 306, 321,
  339, 346, 354, 358, 359, 382, 543,
  568, 574, 582
τιμιώτατος 398
τιμιώτερος 56
τόνος 235, 247, 312, 356, 674, 698
τόπος 383, 384, 406, 408, 419, 581
τραχέως 226, 340
τραχύς 329, 662
τρεῖς 67, 68, 75, 77, 94, 117, 252,
  253, 278, 279, 280, 448
τρεῖς φωναί 82, 194, 335, 509, 511,
  519, 520, 528, 578, 647, 709, 721
τρέμω 319, 368
```

τρίτος 451, 670, 674, 678, 731 τρίτος ήχος 411, 420, 445, 451, 457, 471, 484, 485, 497, 547, 573

τριφωνία 621

φρύγιος 411, 417

τρομικόν 257, 291, 318, 350, 351, Φρύξ 411 φυλάττω 571 τρομικοπαρακάλεσμα 296, 350 φύσις 175, 501, 505, 560, 564, 669, τρομικοσύναγμα 291, 367 725 τρόμος 370 φωνέω 161, 270 τρόπος 90, 104, 157, 172, 625 φωνή 1, 49, 58, 114, 125, 161, 163, τροχός 644, 647 181, 183, 200, 220, 225, 232, 233, τυγχάνω 124, 163, 215, 299 234, 247, 248, 256, 261, 262, 263, 264, 273, 274, 284, 286, 311, 312, 315, 316, 319, 321, 340, 343, 354, ύγιής 15 ύμνέω 450 356, 357, 359, 361, 362, 364, 366, **ὕμνος 28** 367, 370, 393, 470, 484, 512, 522, 535, 556, 592, 596, 602, 604, 614, ύπογράφω 257 618, 620, 623, 630, 632, 635, 636, ύπόδειγμα 641 637, 645, 649, 654, 655, 661, 670, ύποδείκνυμι 720 ύποδώριος 416 671, 674, 675, 677, 681, 682, 691, ύπόθεσις 4, 6 695, 704, 708, 721 ύπόκειμαι 68 → ἀνειμένη, ἀνιοῦσα, ἔξω, ἔσω, ύπόκλονος 319 κατιοῦσα ύπολύδιος 416 → δύο, ἐπτά, μία, ὀκτώ, πέντε, ύπομένω 570 τέσσαρες, τρεῖς ύπομιλήτιος 418 φωνήεν 39, 244 ύποπίπτω 540 φωνητικόν σημάδιον 19, 29, 31, 34, ύποφρύγιος 417 35, 39, 240, 244, 249, 377 ύποχαλάω 686 ύψηλή 37, 47, 51, 70, 78, 139, 151, χαλάζω 662 160, 162, 169, 182, 199, 201, 221, χαμηλή 38, 48, 63, 71, 83, 142, 153, 716 219, 221, 706, 708 ύψηλός 624 χαμηλός 622 ύψηλότερος 200, 510, 622, 634, 663, χαμηλότερος 510, 664 672 χαρακτηρίζω 593 ύψος 343 χείμαρρος 364 χείρ 232, 384, 389, 390, 397, 711 φαίνομαι 465, 467, 469, 564, 658 χειρονομέω 104, 154, 158, 160, 256, φάρυγξ 143 711, 717 φαύλος 15, 17 χειρονομία 156, 160, 170, 196, 231, φέρω 212, 689 307, 325, 380, 383, 391, 396, 399, 401, 702, 707, 710, 716, 720, 722 φεύγω 554 φθάνω 145 χειρονομών (δ) 197, 325, 705, 719, φθείρω 691, 693 723 φθορά 543, 545, 551, 570, 575, 576, χθαμαλώτερος 672 580, 584 χόρευμα 295, 347 φιλέω 410 χορηγός 736 φίλος 733 χορός 348, 349, 640, 646, 653 φιλόσοφος 214 χράομαι 26, 115, 167, 241, 387, 409, φιλοτιμία 565 658

χρεία 102, 154, 205

Index vocum

χρειώδης 20 χρή 585 χρήσιμος 238, 243, 258, 386, 398 χρησιμώτατος 17, 398 χρηστός 549, 575 χρηστός 729, 731 χρόνος 14, 61, 304 χρώμα 429, 430 χρωματίζω 685 χώρα 502 χωρίζω 73, 74, 81, 321, 430, 488

ψάλλω 168, 312, 404, 599, 602, 616, 642, 644, 659, 680, 690, 724 ψάλλων (ό) 304, 656

ψάλτης 390, 585, 590, 594, 696, 697, 703
ψαλτική 1, 18, 27, 33, 41, 64, 67, 87, 124, 148, 155, 245, 282, 378, 379, 400, 545, 589, 658
ψαλτικόν 294
ψεύδομαι 586
ψηφίζω 320, 366
ψηφιστόν 291, 320, 352
ψηφιστοπαρακάλεσμα 295, 351
ψηφιστοσύναγμα 291, 366
ψυχή 165
ω (τὸ) μέγα 97
ὡραιότης 565
ὡραίως 724

2. INDEX NOMINUM

Ailianos 115
Akakios Chalkeopulos 22, 113
Alexander von Aphrodisias 111, 112, 122
Alypios 111
Archatzikakes 26, 27, 28
Aristeides Quintilianus 107, 110, 112, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 124, 126, 132, 133
Aristoteles 22, 110, 111, 112, 117, 119, 122, 123, 126
Aristoxenos von Tarent 112, 115, 116, 117, 124, 135
Archytas 117, 127
Athanasios von Alexandreia 119

Bakcheios Geron 116, 120, 125 Bambudakes 28 Biolakes 28 Bryennios, Manuel 112, 116, 118, 120, 123, 124, 125, 133

Chalkeopulos → Akakios Chatzegiakumes 20 Choiroboskos, Georgios 120, 121 Chrysanthos von Madyta 8, 124 Chrysaphes, Manuel 8, 19, 21, 22, 23, 25, 30, 107, 109, 127, 128, 129, 133

Damaskenos (Ps.-) 107, 121 Demokritos 111 Δίδυμος 120 Dionysios von Halikarnassos 112, 115, 119 Dionysios Thrax 111, 119, 124 Dölger 27 Doxopatres, Johannes 124

Empedokles 111 Ethikos 79

Floros 24

Gabriel aus Anchialos 17, 20, 30 Gabriel 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 47, 111, 113, 115, 117, 121, 124, 126, 127, 128, 129, 133, 135 Gabriel Hieromonachos 8, 10, 11, 17, 18, 21, 22, 24, 27, 28, 30, 37, 107, 109 Gabriel Hieromonachos τῶν Ξαν-Θοπούλων 17 Gaudentios 116, 119, 135 Georgios Choiroboskos 120, 121 Gerasimos Hieromonachos 18, 19 Glykys, Johannes 111 Gregorios von Korinthos 118

Hephaistion 112, 113, 121, 123 Hermogenes 117, 122, 123 Høeg 7, 8 Hunger 9

Jamblichos 132
Jan 7
Johannes Glykys 111
Johannes von Damaskos 30, 112, 116, 127
Johannes Philoponos 111, 125, 128, 132
Johannes Sikeliotes 110, 116, 117, 118
Joseph Rhakendytes 118

Karykes, Theophanes 20 Kedrenos, Georgios 119 Klaudios Ptolemaios 57, 116, 117, 118, 122, 125, 126 Kleoneides 116, 119, 126 Korones, Xenos 30, 134 Kukuzeles, Johannes 49, 65, 113, 121, 128, 157

Laskaris, Johannes 19, 22, 126, 127

Manuel → Bryennios → Chrysaphes Markos Hieromonachos 18 Markos von Korinthos 19, 21 Meibom 7 Methodios 26

Nicetas von Remesiana 134 Nicetius von Trier 134 Nikephoros Ethikos 127 Nikomachos von Gerasa 110, 117, 121, 122

Pachymeres, Georgios 9, 116, 119, 121, 122, 133
Palamedes 57, 119
Papadopulos-Kerameus 22, 24
Philoponos, Johannes 111, 125, 128, 132

Platon 110
Plusiadenos, Johannes 19, 21, 25, 28
Plutarchos 116, 117
Porphyrios 116, 117, 118, 121, 122, 127, 135
Psachos 27
Ptolemaios, Klaudios 57, 116, 117, 118, 122, 125, 126

Raasted 133, 134 Raphael Hieromonachos 26 Rebours 22, 26, 27 Rhakendytes, Joseph 118

Schäfke 119
Sikeliotes, Johannes 110, 116, 117, 118
Sphrantzes, Georgios 21
Stathes 22, 24, 25

Tardo 7, 9, 22, 27, 28 Theon von Smyrna 110 Thibaut 17, 22, 24, 26, 27 Tzetzes 10, 114, 119 Uspenskij 18, 126

Vincent 7

3. INDEX CODICUM

26, 27, 28,

Ankara Σύλλογος 47 26 Athous Xerop. 317 20, 115 Athen BN 885 29, 110, 122, 129 Athous Xerop. 318 18 Athen BN 886 19 Athous Xerop. 319 20 Athen BN 941 119 Athous Xerop. 383 19, 21 Athous Zographu 120 18, 26, 35, Athen BN 2406 110, 135 118 Athen BN 2458 134 Athous Dionysiu 569 Athous Dionysiu 570 21, 24, 28, Hieros. Patr. gr. 332 3535, 125 Athous Docheiariu 310 20 Hieros. Patr. gr. 890 26 Athous Docheiariu 314 20 Athous Docheiariu 315 17, 20 Laur. Ashb. 64 120 Athous Docheiariu 324 20Lesbos Leimonos 8 Athous Docheiariu 337 21 Lesbos Leimonos 238 Athous Docheiariu 369 19 Lesbos Leimonos 259 Athous Docheiariu 386 118 Lesbos Leimonos 260 Athous Gregoriu 3 18, 21 Lesbos Leimonos 459 Athous Gregoriu 5 21 Lond. Harl. 5614 17 Athous Iberon 1250 113 Athous Iberon 1303 26, 35 Metochion 811 25, 26, 27, 28, 35 Athous Kutlumusiu 459 Athous Kutlumusiu 461 17, 24, 26, Paris. gr. 1732 2535, 111 Athous Laura E 148 17, 25, 27, 35 Vat. Barb. gr. 300 124 Athous Laura I 81 118, 126 Vind. phil. gr. 194 109, 128, 137 Athous Panteleimon 962 20 Vind. suppl. gr. 110 110, 138 Athous Panteleimon 1271 20 Vind. theol. gr. 136 10 Athous Vatop. 1527 21Vind. theol. gr. 181 109, 127, 128, Athous Xerop. 265 20129, 136 Athous Xerop. 287 21Vind. theol. gr. 185 Athous Xerop. 291 20 47, 110, 114, 134, 157 Athous Xerop. 307

4. INDEX HYMNORUM

Γεύσασθε καὶ ἴδετε 20 Ένεδύσατο 89, 134 Έν ταῖς αὐλαῖς σου ὑμνήσω σε 79 Εὐφραίνου ἐν κυρίῳ 79 Καὶ ἀγαλλιᾶσθε 20 Μακάριος ἀνήρ 47 Μητέρες ἡτεκνοῦντο 81, 83, 128 Τὰ πλήθη τῶν πεπραγμένων 19 Ἡλθεν ἡ φωνὴ τῆς χάριτος 19 Τὸν γνόφον τὸν νομικόν 19

5. INDEX RERUM

Anagrammatismos 20, 21 ἄναρθρος 116 ἀπόδομα 123 ἀπόδοσις 123 Aristoxenianer ('Αριστοξενεῖοι) 116 ἀρχή 111 Athos 24

Chartres-Notation 135 Cheironomie 22, 49, 51, 53, 75, 129 χρωμα 126

Dehnung 67, 69 διάτονος 122 διάφωνος 132 διπλασιάζω 117 διπλασμός 117 Diplopetasthon 49, 113 Domestikos 17 Dorer 75 Drittelton 99

Echadin (ἡχάδιν) 49, 113 ἡχημα 129 Echos 22, 23 είδος 23 ekphonetisch 51, 114 Ektrepton 29 Element 41, 112 ἐμμελής 115 ἐμμελής φωνή 116 ἐμφαντικός 132 ἔναρθρος 115, 116 ἔναρθρος φωνή 116 ἔντονος 122 ἐπιφώνημα 134 Eta 49 Excerpta Neapolitana 110 ἐξήγησις 113

Gattung 77 γένος 133 Gestaltung 77 Grammatik 49, 73, 117

Hagiopolites 121, 124, 125 Halbton 99 ἕτερον τοῦ ψαλτικοῦ 29, 122

iδέα 23 Instrumentalmusik 9, 51, 85, 114, 115 Intervallwert 41

Jota 49

Kadenz 69 καλλωπισμός 113 Kalophonie 23, 95 Kalophonikon 91 Kalophonischer Stil 19 Kanonion 91 Katabasia 101, 135 Kehrvers 89 Kloster των Ξανθοπούλων 17, 18, 19, 21 Konjunktion 43 Kratema 19, 20, 97, 134

Lyder 75 Lyra 9

Martyrion 89 Mathema 21 μέλος 23, 61, 113 μεταβολή 133 Metron 49, 112, 113 Metrophonie 23, 89, 113 Mikrointervall 99, 135 Miletos 75 Modulation 83, 87 Moduswechsel (→ Parallage) 89

νενανώ 23, 31

Oktave 63 Omega 49 Omikron 49 ὀργανικός 115 ὄργανον 114, 115

Papadike 22, 118
Parallage (→ Moduswechsel) 23, 89
πάρηχος 135
Phryger 75
φωνή 115
φωνητικόν 111
Phthora 22, 23, 25, 87, 109, 128, 133
Pneuma 41, 53, 61, 118
πρότασις 123
Psaltes 23
Psaltike 37, 39
Psaltikon 120

Quadrivium 9

ροδάκινα 134

ροδάνη 134 ροδάνιον 97, 134

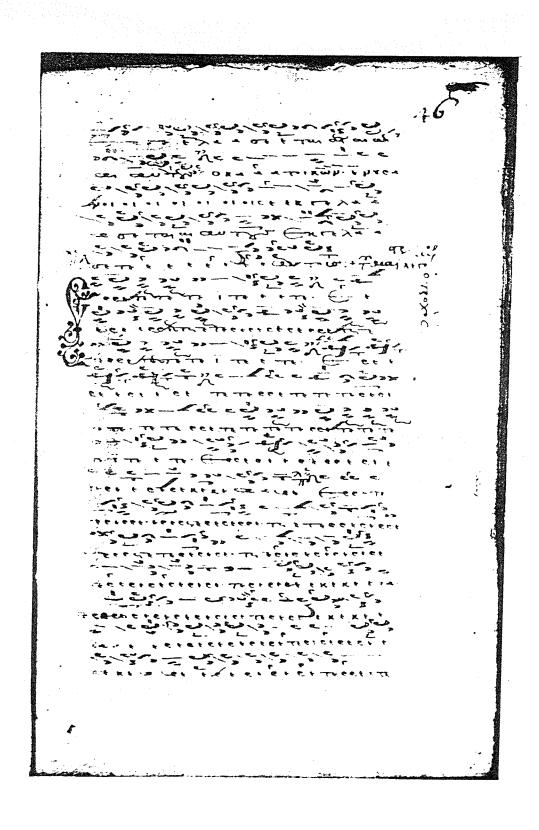
Soma 41, 53, 61, 118 Spannungsgrad 61 Sticherarion 19 Stichos kalophonikos 20 στοιχεῖον 111 Strepton 29 Suda 119, 124 Symphonia 118 σύνθεσις 42, 56, 58 Systema 124

τάξις τῶν ἀκολουθιῶν 20, 25 τάσις 119 τέλειος ψάλτης 23 Teretismos 21, 134 Tetraphonie 79 τετράφωνος 126 θέσις 113, 124 Theta 69, 71 Tonweise 49, 51 τραχύς 122 Tremolo 67, 71 τρόπος 112, 113 Trochos 97, 134, 157

ύπερβολή 121 ύπεροχή 121 Ypsilon 49

Zeitwert 43

Die beigefügten Abbildungen aus dem Cod. Vind. theol. gr. 185 f. 46^r — 47^r enthalten den τροχός des Johannes Kukuzeles

And the second s

ereimelm erere file som

